JAAN LINTROP

IGAPÄEVANE ELU

KIRJASTUS A.-S. „VARRAK"
TALLINNAS, 1924.

IGAPÄEVANE ELU

JAAN LINTROP

JGAPÄEVANE ELU

KIRJASTUS A.-S. „VARRAK"
TALLINNAS, 1923.

O.-ü. „Edu“ trükk, Tallinnas, S.-Kompassi tän. 40.

Eksam.

Kohtukirjutaja Aleksander Soosaar käis oma korteris kiiresti edasi ja tagasi. Ta oli laua äärest, mille pääl pooleli kirjutatud ametlikud kirjad seisid, äkisti üles karanud ja hakanud erutatud meeleolus ümber jooksma.

— Mis tont! Inimene peab igaveses poriaugus püherdama, just nagu siga! ... Aga maailm ja terve loodus on nii ilus ... nagu see kujutus sääl ...

Ta pomises omale noomitusi habemesse ja astus siis ühe seina pääl rippuva pildi ette, mis kujutas noort neidu, kes noppis esimesi keva-de-õisi.

— Kui puhas ja süütu ... otse taevalik neiu!... Ta puhtad, valged käed murravad roosiõit ja tema suu ümber lehvib taevalik naeratus... Ah! kui hää oleks aateliselt elada!... kui hää!... Võiksid igale süütumale naisterahvale rahulisti silma vaadata... ei pruugiks iseennast ega teisi häbeneda, enese ees silmi maha lüüa... Õitsevad lilled, lauljad linnud, taevasina ja koidukuma võiksid sulle aina rõõmu valmistada.

Ta astus pildi alt eemale, istus tooli pääle ja võttis ühe pooleli kirjutatud dokumendi pihku. See oli veel kella kaheksaks tarvis ümber kirjutada, ja nüüd oli kell juba 15 minutit kaheksa pääl. Soosaar võttis sule kätte ja tahtis hakata kirjutama, aga tema mõtted olid segi.

— Ei, niiviisi ei või enam edasi minna, parandus peab tulema! Niiviisi võib inimene mädanema hakata. Hu! see on hirmus! Elav inimene — mädaneb! . . .

Ta hüppas laua äärest üles ja hakkas jälle endises sihis mööda tuba edasi ja tagasi jooksma, lugedes iseenesele kõiksugu julgustusesõnu.

— Nõnda edasi elada on võimata. Vanemad ja endised sõbrad võivad teada saada, et mina — ptüi! — hukka läinud! „Kas nii või nii“, mõtles tema, „aga nii on parem. See puhas neiu sääl seina pääl ja see teine — minu taskuraamatu vahel. Ptüi! langenud naisterahva pilti kannan ma oma rinnataskus. . .“

Ta astus kamina ette, kus tuli rõõmsasti põles, ja sõnas:

— Ahjus on tema koht, põrgus libu asupaik. . . Ära põletan ma tema, saatana!

Nende sõnade järele kiskus ta taskuraamatu vahelt alasti naisterahva pildi, et seda ahju visata; aga enne, kui pilt pidi ära põlema, tahtis ta seda veel vaadata, viimast korda, et seeläbi oma põlgtust pildi vastu veel suurendada; siis tahtis ta hakata teisiti elama, — täna tegi ta eksami.

Ta silmitses ja silmitses pilti. Mingi sala vägi sundis teda pilti kohe ahju viskama, aga üks teine sund hoidis teda tagasi — pildi külgetõmbamisevõim. Mis see siis tegi, et ta seda vähe kauemini silmitses, pidi ju täna viimane kord olema.

Kohtukirjutaja vaatles pilti igast küljest ja pööras talle lõpuks teise külje, . . . aga mis see oli? „. . . Kui sa homme õhtul kodus oled . . . siis tule . . . uulitsasse. Ootan sind . . . maja kohal . . .“

Kes siis seda pidi olema kirjutanud?

Ta hakkas harutama; harutas ja harutas — aga asjata. Tee mis tahad — meelde ei tule. Ta oli ka eelmineval õhtul võimatult täis olnud.

Tuli ahjus oli kustunud, ainult söed õhkusid veel.

Aleksander Soosaar oli enesega raskes võitluses. Pilt oli nii joovastav, et tast kuidagi moodi lahti ei saanud. Esiotsa pidas ta veel vastu, siis hakkas ta vajuma — sügavamale, madalamale. . .

Korraga kähvas Soosaar toolilt üles, haaras laua päält kübara ja jooksis välja tänavale, nagu ennegi. . .

Viimane leib.

I.

Tirr-tirr, tirr-tirr-tirr, tirr-tirr! tirises telefoni kell kitsaroopalise raudtee Kestna jaamas. Läks arvatavasti minutit viis mööda, ilma et kella kutset oleks vastatud. Jaamas oli kõik nagu surnud, kuigi aeg enam varane polnud. Minuti kolme eest lõi kümniku toas seinakell 8 ja temale vastas paari sekundi pärast ametivend roopaseadja toas.

Kümniku naine magas alles, kuna kümnik ise oli töömeestega liinile läinud.

Ootetoas istus akna all pingil talumees ja köhis vahetevahel. Köhimisele vastu kuuldus roopaseadja toast tasane norin.

Kell aga tirises järelandmatalt. Aparat põrises jonnakalt nagu oleks tal midagi iseäranis tähtsat südame pääl, mis viivitamist ega teiseks korraks jätmist ei kannata. Ta sai oma tahtmise. Pikkamisi hakkas sängis lamav kuju ennast liigutama. Esiteks pööras ta teise külje, ümises siis ja vabastas pää kasuka alt. Aga vaikimata tirin ei annud rahu. Ta ajas enda istukile, tõmbas sängi ääre alt madalad kalossid sukke otsa, kohendas paksu salli kaela ümber ja astus vimmas seljaga aparadi juure.

— Kestna? karjus hääl aparadist.

— Kestna da, vastas talle roopaseadja. Ta ei saanud unise pääga aru, kes temaga räägib.

— Mis see on, et keegi ei vasta? taples hääl ja lisas kohe ajaviitmata juure: — Kaubarong nr. 3 sõitis praegu välja. Pange kaupmehe Linde linavagun järele ja saatke T—sse.

— Muud midagi? küsis roopaseadja arusaades, et lähema jaama ülem temaga kõneleb.

— Ei, vastati talle, — kas eila õhtul jälle Saarikul käisite, et enam maast ega ilmast ei tea? Ma kõlistasin pool tundi, enne kui hakkasite liigutama.

— Ei käinud, valetas roopaseadja — ega ma enam maganud, ma tulin praegu väljast.

— Ah soo, sõnas jaamaülem, — hääd tervit siis.

— Hääd tervit, vastas roopaseadja ja pani kuulmetoru käest.

Seni kui roopaseadja aparadisse kõneles, oli talumees pingilt üles tõusnud, ukse tasakesti lahti lükanud ja roopaseadja tuppa astunud, kus kirjakapp seisis, mille lähem mõisaomanik omal kulul asutanud ja üleval pidas. Säält anti ka valla rahva kirjad ja ajalehed kätte.

— Tere hommikut, teretas ta alandlikult roopaseadjat, kes ka postiasju toimetas ja ülepää ainus ametiasjade talitaja Kestna pooljaamas oli, mispärast ta siis ka ümberkaudse rahva suus jaamaülema au kandis.

Aga kõneleja lõpetas parajasti kõnet ja ei kuulnudki talumehe tervitust.

Nähes härrat tegevuses jäi talumees süüdlase näoga ukse kõrvale seisma ja ootama, kuni järg tema kätte tuleb.

— Mis teil on? küsis roopaseadja ümber pöördes ja külameest nähes.

— Tulin poja kirja paluma, kohmas see kahtleva tooniga.

— Mis nimi on?

— Pojal või? Anton.

— See ei puutu minusse. Kellele see kiri peab olema?

— Kellele? . . . mulle. . . Jüri Kaasik on mu nimi.

Roopaseadja avas kapi ukse ja hakkas vaikides posti vaatlema.

— Jüri Kaasiku nime pääle ei ole kirja, sõnas ta ja lõi kapiukse kinni.

Külamees tegi kohmetu näo ja astus hääd päeva üteldes uksest välja.

Ilma et ta talumehe jumalagajätmise pääle oleks vastanud, tõmbas roopaseadja poolkasuka selga, köhis, sülitas põrandale ja astus luuda ja labidat järel lohistades uksest välja. Ta läks kõige päält pööranguid lumest puhastama.

Öösel oli värsket lund sadanud ja vedurist roobaste vahele tilkunud vesi oli jääks muutunud. Roopaseadja hakkas labidaga jääd raiuma ja luuaga roobaste vahet puhastama.

Sel ajal tuli küla poolt keegi noormees ja astus jaamamajasse. Roopaseadja tuppa minnes nägi ta kirjakapil võtmekimbu ees, avas ukse ja hakkas kirju ja lehti sorima. Igal kirjal vaatas ta hoolega adressi, luges lahtistel ka sisu. Ta oli Kestna jaamas igapäine külaline ja tegi, nagu oleks ta kodus. Iga päev küsis ta roopaseadja käest kirjade järgi ja tõi ka ise pea niisama sagedasti neid posti pääle. Mõnikord sai ta, aga seda juhtus harvem. Täna oli tal parem õnn. Pääle ajalehe leidis ta veel piltpostkaardi August Lepiku nime pääle ja pistis selle rõõmsasti tasku.

Oli post läbi vaadatud ja oma jagu käes, sammus kutsumata külaline jaama ette, kus roopaseadja kummargile teed puhastas.

— Tere hommikut ja jõudu!

— Tere hommikut, vastas roopaseadja vaevalt kuuldavalt, ilma et ta oma kehaseisu oleks muutnud.

Külamees ei teadnud enam, mis ütelda, roopaseadja tegi, nagu poleks pääle tema kedagi muud olemas, nii tekkis vaikus.

— Ma võtsin oma lehe juba ära, algas võõras veidi aja pärast.

— Vaatke, sääl oli üks kaart vist kah, lausus luua ja labidaga töötaja jaamaülem ja raius edasi.

— Sain juba kätte, vastas noormees ja jälle tekkis vaikus.

— Öösel pannud tee jälle täis, ütles lühikese vaikuse järele võõras. Selle pääle ei vastanud roopaseadja midagi, vaid raius tummalt edasi.

Ta ei olnud suur jutumees. Hommikul üles tõustes oli ta ikka sõnaaher ja iseäranis neil kordadel, mil ta õhtul Saariku õllepoes oma himu ära patras, oli raske tarvilist osa sõnu tema suust välja meelitada. Teda peeti uhkeks, aga ta ei olnud seda. Lähemalt inimesed, kes teda paremini tundsid, teadsid ütelda, et ta läbi ja läbi hää mees olevat, ja tema ainus viga olla see, et ta liig hooletu on ja joob. Ja et ta joob ja hooletu on, see tullagi tema pehmusest. Et ta pehme mees oli, seda pidid kõik tunnistama, kes nägid, kuidas tuttavad temaga ümber käisid. Ja tuttavad olid talle kõik ümberkaudsed nooremad mehed, kes omaks pühaks kohuseks pidasid igal pühapäeval vaksalis käia, ronge vastuvõtmas ja ärasaatmas. Ka said nad sääl ajalehtedest uudiseid kuulda ning näha, kuidas telefoniga räägitakse. Selle vastu kutsusid nad jälle roopaseadjat külasse nooremaid kaema ja õllepoodi.

Roopaseadja oli laisk, sellepärast ei viitsinud ta jubidel tantsida ega tahtnud ka poiste-karjaga ühes kõndida, aga ometi polnud ta nii laisk, et mõne tuttavama mehe kutse pääle paari versta pikust teed Saarikule põlata, või sinna talusse sisse käänata, kus ta teadis kodust õlut olevat. Ka oli tal teada paik, kus öösel käia külge soendamas. Kõike seda tegi ta vaikselt ja mõistliku mehe viisil. Kaine pääga ei armastanud ta ise nalja teha, aga naeris küll, kui tal hää tuju oli, ilma et nali just oleks tarvitsenud sütitav olla,

vaid lihtsalt sellepärast, et naljategijat mitte pahandada. Juba naermisest paistis ta hää süda. Ta naeratas tühja sõna juures, aga natukene nagu magus-hapukalt, natukene muigades.

Ei leidunud inimest, kellega ta oleks tülitsenud. Veel enam — ta võis sõprade käest raha laenata ja siiski sõbraks jääda. Olles pika kasvuga, teadis külarahvas alati, millal vaksali Hanssu, nagu nad teda nimetasid, kodus ei olnud. Harvade eranditega nähti teda igal õhtupoolikul, kui päevased rongid Kestnast läbi läinud, külavahelt Saariku poole minevat.

— Juba vaksali Pikk läheb jälle Saariku poole, teritas siis küla õrnem sugu oma hambakesi.

Tagasitulemist aga juhtus harva keegi nägema. Harilikult tuli ta alles öösiste rongide tulekuks tagasi. Juhtus ka, et ta rongide sõidu ajaks jaama ei läinud, vaid selle asemel Laidule käänas ja öö läbi Laidu Liisat kompvekkidega maiustas. Rongi laskis siis kümniku naine läbi, kellele ta selle eest teisel hommikul mõne magusvänge sõna ütles või nalja heitis. Kümniku naine siunas küll, tõotas „niisuguse logardi pärast enam oma konta mitte liigutada", aga tuli kord ja polnud Hanssu kodus, siis sütitas ta tuled põlema, võttis rohelise klaasiga laterna ja laskis rongid läbi. Roopaseadja püüdis seda ka omast kohast tasuda ja tõi vahest lähemast jaamast, kus kroonu-viinapood oli, pudeliga kõike lepitavat vedelikku. Kümniku naine laskis mokad pudeli külge ja ei pahandanud enam.

Juba kuuldus kaugelt tasane sumin. Kaubarong nr. 3 lähenes.

Hans pühkis rutuga vaksaliesise puhtaks, kraapis köntsi luuaga ka trepiastmeid ja tegi tarvilisi ettevalmistusi. Ta pää oli veel raske, sest ka viimasel ööl ei olnud ta ronge vastuvõtmas olnud, mispärast ta nüüd püüdis seda virgem olla, et tehtud pattu hääks teha. Kõige selle aja vahtis Lepiku noorhärra jaama ees; ta

kuulis, et rong tuleb, ja tahtis teda vastuvõtmas olla. Rong, see oli koolitatud nooremehele pea ainus vaheldus-asi ja kultuuri-tundemärk siin igavas külaelus. Rongiga ühes saab ka haritud inimesi näha ja kübaratega naisterahvad tuletavad talle endist lõbusat koolielu linnas meelde. Kuigi kaubarongiga daame ei veeta, siiski võib ometi aurujõu üle imetleda.

Ta kõndis jaama ees edasi ja tagasi ja vilistas tasakesti läbi hammaste.

Vaheajal oli ka kümniku naine üles tõusnud, ja rasvahais köögist teatas, et ta juba lihapanniga tegemist teeb. Rong sõitis vilistades jaama ette ja jäi susisedes seisma. Roopaseadja käänas ta teistele roobastele, kinnitas kaupmehe Linde linavaguni külge ja juhtis ta jälle minema.

– Hääd päeva, ütles Lepiku noohärra, kui rong oli läinud, minekut tehes.

— Hääd päeva, vastas roopaseadja jälle nõnda tasa, et teine ainult sõna „. . . päeva“ kuulis ja läks tuppa. Tal ei olnud kõnehimu ja Lepiku noorhärra tüütas teda igapäev oma kirjadega. Ta oli ju ka roopaseadjast enam koolitatud, sellepärast ei tunnud viimane rikka perepoja seltsis ennast kodus.

Roopaseadja pani luua ja labida ootetuppa nurka, jõi nurgas olevast anumast leigeks läinud vett ja astus kööki.

– Kas mulle ka liha küpsetad? küsis ta kümniku naiselt.

— Sihukesele logardile nüüd veel liha tarvis või, vastas see pliidi all tuld kohendades. — Eks sulle sääl küpsetata, kus ise öösetel kooberdad.

– Või mulle sääl liha ei küpsetatud! lausus Hans salakavalalt naeratades.

— Noh, mis sa siis veel pärid?

— Tahan sinu käest ka välja norida.

— No, ma ei tea, kes sinu närule hakkab Laidul liha küpsetama. Koera-kaigast saaksid sa vanamehe käest, kui ta su kodarad kord säält leiaks, urises naine

Hansul ei olnud himu vastu loriseda. Iseäranis oli hapu kuulda, et tema külaskäigukohta teati ja seda nina pääle visati. Aga ta ei tohtinud kümniku naisele näidata, et see teda pahandas, seda nõudis majarahu.

Ka oma kaasametniku kümnikuga sai roopaseadja hästi läbi. Oli neil põhjust pahandada, tundis Hans enese süüdlase ja vaikis. Kümniku naine oli talle veel perenaine, küpsetas liha, keetis theevett ja tegi leibagi. Selleks toiduaineid saatis enamasti isa, kes ühe jaamavahe eemal elas. Isa abiga võis niigi hästi elada. Oma kuupalk ei jatkunud selleks. See kulus niisamuti Saariku teed käies ära. Mütsi sai ta küll raudteeseltsi poolt, aga seegi oli luitunud ja õige kortsunud.

Muud varandust Hans Arakal ei olnud. Voodi, kus ta magas, oli seltsi oma, tool, mille pääl istus, seltsi oma, raamat, kuhu ja laud, kus ta rongide sõitusid üles tähendas, ka niisamuti seltsi omad. Pääle selle raamatu ja raudtee sõiduplaani ei olnud muud püsivat kirjandust roopaseadja toas, kui mõisa- ja valla-posti sinna sekka mitte lugeda, mis ju igal päeval ära viidi.

Ainult lukuta kast voodi all oli roopaseadja omandus. Ja selles oli tal leivakannikas, võipütt ja puhas pesu. Theenõud ja suhkrutoos seisid harilikult laua pääl ja lihapütt kümniku aidas. Kui siis veel juba tuntud poolkasukat, villast salli, uuemaid riideid, mis varna otsas käterätiku all rippusid, meelde tuletada, siis saab ülevaatliku pildi kõige selle kohta, mis isand Araka kätte oli usutud ja mille ümber tema igapäevane tegevus liikus.

Ja seda tegevust ei peetud kõrgeks. Talumehed arvasid, et see kellegi terve mehe amet ei ole,

päevad otsa vedeleda, et paar korda ööpäeva kohta ronge läbi lasta, ja kui ta enese käest käe käigu järele päriti, siis litsus ta läbi kokkupitsitatud hammaste:

— Ah, eks ta ole ikka viimane leib.

II.

Kümniku naine oli Arakale siiski liha küpsetanud. See viis lihataldriku oma tuppa, otsis kastist kõvaks tahkunud leiva, pani need voodi otsas oleva laua pääle ja hakkas leiva-suutäisi rasva sisse kastes sööma.

Söögi ajal tuli Saariku mõisa kutsar posti järgi; sellega saatis Arakas kaupmees Lindele käsu, ta tulgu oma jahukottide järele, mis öösise rongiga pärale jõudnud. Pärast söömist koristas Arakas toidunõud, istus kirjutuslaua ette ja hakkas valget paberipoognat kritseldama.

Oma tegevust algas ta muidugi sõnaga: „Аракасъ". „Аракасъ" „Аракасъ" „Аракасъ" kirjutas ta ilmlõpmata, ilma ühegi vahemärgita. Esimese lehekülje kirjutas ta risti ja põigiti oma lugupeetud nime täis. Teise lehekülje pääle mahtusid juba „аппаратъ" „пассажирскій поѣздъ" ja kõige viimaks „Лайду Лійза" ja „Лійза Лайтъ".

Kritseldamine kestis lõunani. Ainult inimeste käimine segas seda. Kaupmees Linde tuli juba enne lõunat. Ta oli paks, suure kõhuga mees, nagu enamasti 2. gildi kaupmehed maal. Hobune oli tugev ja regi lai. Siiski ei suutnud ta oma kaupa korraga ära viia ja lubas peale lõunat tagasi tulla. Tuli, kui rongid olid läbi sõitnud. Tagasiminnes istusid nad Arakaga kahekesi kotikoorma otsa ja sõitsid Saarikule. Tõnis Linde oligi Saariku kaupmees. Saariku pood sai umbes verst mõisast. Kaubapoe külje all asus õllepood. Teekäijal oli siis üks tee, kaks asja.

Saarikul aitas roopaseadja kaupmehel jahukotid aita panna, ja kaupmees ostis vaeva eest

paar pudelit õlut. Roopaseadja tegi omalt poolt kaks. Pärast veel kaks. Ja kui poenaine oma mehe ära kutsus, siis ostis roopaseadja veel kaks ja jõi õllepoepidajaga kokku.

Niiviisi läks aeg õhtusse. Videvikus kogus inimesi rohkem kõrtsi.

Tuli tuttavaid ja omaküla mehi. Sinna juhtus ka Mätliku Toomas, kes jaama taga elas ja kes ennemaltki sagedasti vaksali Hansu koju oli küütinud.

Arakas võttis Mätliku Tooma hõisates vastu.

— Noh, va Hans, mis sa siin mürad? küsis Toomas kindaid rihma alla toppides. — Kas keelekastet on kah?

— Õlut on laialt, uhkustas Hans vastu. Araka laua pääl oli ka õlut tõesti „laialt“, laud lainetas ja põrandki oli märg.

— Anna siis teisele inimesele ka! käskis Toomas.

— Kurat, kas ma sulle olen keelanud? Võta aja nahka niipalju kui läheb, kostis kõigi kõrtsis olejate kõrva, ja Nälja-Andres, kes ilmastilma kõrtsis lakkus, ilma et tilka oma raha eest oleks ostnud, ajas kohe tuttavale laudkonnale lähemale. Ta jäi koogutades Araka laua ette seisma ja vahtis jõllis silmadega täidetud õlleklaaside pääle.

— Mmimm — mmimm mis . . . Jõudu meestele! käristas ta viimaks vaarudes.

— Mis sa, sant, tahad? käratas Arakas.

— Kes on sant, sina tolkus? taples Andres vastu. — Anna õlut, kui sa mees oled!

— Säh, aja kõrisse! müristas Arakas klaasi Andrese ette lükates. – Joo, Nälg!

Nälja-Andres sirutas ruttu käe klaasi järele välja, nagu kardaks ta, et käsk veel võib keeluks muutuda, ja alles siis, kui klaas juba ta käes oli, võis ta Arakat noomima hakata.

— Ah, sa nadikael! Tattnina! Tuleb meest sõimama! haugutas ta. Aga siis arvates, et sõi-

must juba jatkub ja kaugemale ei tohi minna, muutis ta oma tooni ja hakkas Arakat manitsema.

— Sa ole ikka mees koa, ja aja mehe juttu koa, ja osta õlut koa! Aga kähku muutis ta manitsusedki kiidukõneks ja hakkas Arakat suure suuga ülistama.

— Vat, sina oled veel mees, nagu peab olema! Sinu ees ei pea miski asi, põrutas ta rusikaga vastu lauda. – Või on sul raha puudust, või on sul õlut vähe? . . .

Ja Arakas „käristas õlut välja“, käskis Nälja-Andrese jaoks kolmanda klaasi tuua, jõi ise ja laskis teisi juua.

Nii sai Nälja-Andres selgi õhtul prii-joogi ja oli selle eest oma häätegija vastu tänulik. Kiitis teda suure suuga, sõimas vahest vürtsiks sekka ja kaisutas siis kahe käega.

Alles kauase kutsumise ja tellimise pääle lahkus roopaseadja õllepoest ja Mätliku Toomas küütis ta oma hobusega koju.

Järgmine päev oli pühapäev.

Roopaseadja magas omas toas, kasukas üle pää tõmmatud; laua ääres istus roopaseadja ameti kandidat Mullik, noor raudtee-tööline, ja arutas tuttavate noortemeeste ja neidude kirje lahti, mida ta tähtsaks pidas. Gummi arabicumi pott oli ta ees laual, mille abil ta oma pahateo jäljed kustutas. Väljas vingus tuul majanurkade taga ja tuiskas lund jaama ette kokku. Sääl hakkasid juba küla nooredmehed vaksalisse koguma. Üks tuli ajalehe järele, teine muidu uudiseid kuulama. Vara hommikul tuli ka Saariku kutsar posti järele. Mullik korraldas posti, andis mõisa saadetused kätte, jaotas külameestele lehti ja pakkus tuttavatele istet. Tuttav oli talle ka Lepiku noorherra. Ehk küll temagi oli ainult kihelkonnakoolis käinud, sellegi pärast mõistis ta linnas õppinud noorherraga paremini ümber käia kui roopaseadja. Mängiti laua ääres kaarte, kuna roopaseadja nurgas norises. Kui teda viimaks järgmise

jaama ülem välja kutsus, äratas Mullik ta üles, ning ta hakkas kalosse järele lohistades mööda tuba kõndima, sall ümber kaela mähitud, tusase näoga ja sõna rääkimata. Kui lumetuisk üle jäi, pühkis ta jaama-esise puhtaks, küpsetas ise enesele liha, sest kümniku naise hambad valutasid, sõi, jõi theed ja küttis ahju. Rongide ajaks sõitis saksu vaksalisse, ja Saariku parun tõi käputäie kirje posti pääle.

Ta päris roopaseadja käest kirja, mis kaduma läinud. Aga Arakas vastas, et ta posti, milles kiri võis olla, kirjutaja abilisega vallamajasse saatnud ja muud midagi ei tea. Parun manitses jaama ülemat, kirje mitte kaua kinni pidada, vaid alati samal päeval edasi saata, ja sõitis minema.

See pisukene vahejuhtumine tegi roopaseadja kogu päevaks tusaseks. Ta ei rääkinud peaaegu kellegagi, vaid nohises tasakesti omaette. Alles õhtu eel läks ta külapoistega Köntsale, kus õhtul tantsupidu pidi olema ja kus veel Kadripäeva õlut öeldi olevat.

III.

Kestna jaamas oli elu igav ja ühetooniline.

Roopaseadja kritseldas valget paberit, purjutas Saariku õllepoes ja käis öösetel Laidu Liisa juures. Roopaseadja-ameti kandidat rebis, kui mahti sai, kirje lahti, ja kümniku naisel valutasid hambad.

Nõnda läks aeg Küünlapäevani. Siis juhtus ühel päeval Saariku parun jälle ise vaksalisse kirje tooma ja leidis rutulised kirjad, mis ta ju paari päeva eest vaksalisse saatnud, kapis eest. Parun aga ootas juba vastuseid. Pikne lõi sisse. Parun laskis selsamal päeval kirjakapi roopaseadja toast kümniku tuppa viia ja usaldas postitoimetused viltuse ninaga kümniku ja

tema paistetanud põsega naise kätte. Arakas võitis küll priiaega, aga sissetulek kuivas kokku.

Siis teatas isa ühel päeval, et läinud aastal viljasaak vilets olnud, ja tema see aasta enam ei võida poega aidata. Hans olla isegi täis mees, et enda eest hoolt kanda. See, mis ta kaasa tõi, olla viimane leib isa poolt.

Roopaseadja paled läksid kuumaks ja lõid õhetama. Ta tundis enese isa ees süüdlase olevat ja eirääkinud sõnagi vastu.

Aga hakata enese eest hoolitsema ei olnud ikka veel aeg.

Hans laenas tuttavate käest raha ja käis Saarikul nagu ennegi. Nüüd ei saanud ta enam isa käest toidumoona, ja kümniku naise hambad valutasid ka sagedamini. Arakas küpsetas siis ise liha, niikaua kui seda jatkus, kõrvetas teda liiga ja kastis leivaga rasva, mis must nagu tõrv.

Ise aga vandus salajas hakata edaspidi enese eest enam hoolt kandma.

„See amet olgu ka viimane leib inimesel süüa," harutas ta endamisi. „Kas paremat leiba ilmas ei ole? Näljapalga eest köölu siin ja oota, millal rongid läbi sõidavad. Ja muud midagi. Lähen kas kusagile vabrikusse lihttöömeheks, teen päevad otsa tööd ja teenin ausat leiba. Ning joomise jätan maha. Varsti viskan selle ametinäru kaelast."

Nõnda otsustas Hans Arakas iseendas. Aga inimene mõtleb ja Jumal juhib. Arakal oli see küll viimane leib süüa ja põlatud ametist sai ta varsti lahti, aga teisiti kui ta teadis ette arvata.

Pärast seda kui Saariku parun ja isa oma toetajad käed olid tagasi tõmmanud, kaotas ta kõrbenudki leivakõrvase. Tema kuupalk ei löönud pikalt ette. Tarvis oli kaheteistkümnest rublast süüa ja riideid osta. Aga Saarikul käimist ei olnud ta veelgi maha jätnud.

„Edaspidi, kui uue ameti võtan," trööstis Arakas end, kui kiusaja teda Saarikule ahvatles, ja andis alati järele. Aga sääl juhtus üks ja teine kord, et tal raha õlle maksmiseks puudus. Õllepoepidaja, senine Araka hää sõber, muutus jahedamaks. Hakkas üht ja teist ette heitma ega tahtnud enam õlut anda.

Arakas aga käis tuttavate pool ja palus raha laenuks. Uppujana haaras ta vahu - mullist kinni.

Palju lootis ta oma uuest elust. Nõnda jõudis kevade kätte.

Sääl sündis ühel päeval Kestna jaamas väikene õnnetus. T. linnast tulev rong tormas Saariku paruni kunstsõnniku kottide otsa, mis alles eelmise, P-st tulnud rongiga vaksalisse toodud. Roopaseadja oli purjus pääga ja uniselt unustanud rongi teistele roobastele pöörata.

Kotid olid purustatud, sõnnik liivaga segamini.

Parun kaebas raudtee-valitsusele, ja paari nädala pärast oli Arakas kohast lahti. Käis küll parunit palumas, tõotas jõudumööda kahju tasuda, aga parun ei võtnud palvet kuulda. Arakas olla parandamatu inimene, keda ta kauemini enam ei toeta. Varem ehk hiljem tulla ikka langemine.

— Kahjust ma nii väga ei hooligi, seletas parun, — aga „unordnung" mina ei salli.

Ja nõnda jäi.

Araka asemele sai Kestna jaama pääle lühikene ametikandidat Jaan Mullik, kes sulepääga kirje lahti rebis ja gummi arabicumiga kinni kleepis.

Inimesed, kes sellest aru said, hakkasid varsti pahandama: Pikk Hans olnud ometi nii laisk, et ta kirje ei viitsinud lahti kiskuda, aga see edev poisikene toppida oma nina igale poole. Küm-

niku naisega ei oldud ka rahul, sest tema nõudis kirjasaajatelt maksu, 2 kopikat lahtise, 3 kinnise kirja päält. Kahetseti vaikset Pikka Hanssu taga.

Pikk Hans oli aga sest päevast saati inimene, kes ka oma viimase leiva on kaotanud.

Kitsad väravad

Vanad sammeldanud katustega talumajad hakkasid kirikulistele jälle silma paistma. Külavahe teele käänates võis nende suitsunud seinu ja kössilangenud kogu juba selgesti silmata. Kaevuvinnad, räästakongid mõne õunapuu või pihlaka otsas tulid nähtavale. Kuivad, kärnaliste lehtedega pajud kasvasid siin ja sääl kraavi kaldal. Koplites mustasid kadakad ning mõni verilepp tõstis oma ladva kõrgemale. Muud ei olnudki näha. Tõnis ja ema ei näinud aga sedagi. Roopaline teegi, kuhu kerisekivide suurused raudkivid pääle loobitud ja mis sellepärast kangesti põrutas, ei suutnud kirikuliste mõtteid enese pääle tõmmata. Kõrv mära astus külma rahuga ühetasaseid samme ega loopinud enam sedaviisi pääd, nagu hommikul. Kuueteistkümne versta pikune kirikutee oli selle uhkuse ta pääst välja ajanud.

Ema ja Tõnis ei mõtelnudki midagi iseäralist. Nad tulid armulaualt ja silmitsesid kodu lähedale jõudes oma vilja-välju.

— Suivili on vaevaline! õhkas ema.

— Linad on ka lühikesed, tähendas Tõnis. — Kange kuiv sui!

Nüüd aga sadas juba teist nädalat kõvasti vihma. Ainult harva oli hoogude vahet. Täna õhtupoolel hakkas sadu vähemaks jääma.

Oli ju sügis. Rukkid olid lõigatud ja hakkjala read jäid väljal päevpäevalt vähemaks. Sellepärast suitsesidki talumajad iga päev. Elumajadel, milles ühtlasi ka rehte pekseti, olid suuremal jaol korstnad, ainult mõnel õige vanal suitsesid veel unka-augud. Vainuri elumaja keset küla, kuhu kirikulised sisse pöörasid, oli ilma. Maja oli ka ehitatud sel ajal, mil talumehed ei tahtnud korstnatest teadagi. Kardeti, et korsten laseb sooja välja. Nüüd plaanitses Vainuri rahvas uut korstnaga elumaja, selle tarvis oli möödaläinud talvel palke raiutud; aga oli teadmata, mil nõu pidi teoks tehtama. Ehitusmaterjali muretsemisel oli Vainuri peremees oma tervise ja selle järel elu kaotanud. Mil noor peremees Tõnis asjaga nii kaugele jõuab, seda näitab tulevik.

Oues kobis perenaine vankrist maha, võttis leivarätiku ja astus tuppa.

– Terviseid kiriku poolt, tervitas ta majarahvast.

Kiriku poolt terviseid jaotati alati ja ilma vahettegemata igaühele, kes aga ette juhtus. Oli keegi kirikumäel koduse rahvale terviseid saatnud, või mitte, kirikust tulija astus ikka tuttava tervitusega uksest sisse. Ja tervituste saaja, oli ta siis, kes ta oli — pidi vastama:

— Olge terve toomast!

Ei öeldud mitte „ole terve“, nagu harilikult, vaid „olge“. Kirikust tulija vastu oldi aupaklikum.

— Olge terve toomast, vastasid seekord kaks häält eeskambris. Üks neist oli Vainuri pere noorem poeg Anton, teine külakooliõpetaja Mägi.

– Anton, mine aita Tõnisel hobune lahti võtta, ta käed kohmetanud, ütles ema kohe pärast tervitust.

Seda käsku oli Anton juba kartnud ja ennast selle vastu valmistanud. Venda minna priiajal aitama oli Antonile vastu meelt, tema ja Tõnise vahel valitses alaline vaen. Aga et võõra juuresolekul – olgugi hää tuttav – piinlik

oli ema käsule vastu panna, siis oli Anton selle eest muretsenud, et neil kooliõpetajaga ei puudunud juttu, mille sekka ema sõnad sumbusid.

Meestel olid nädalalehe vanemad numbrid käes, lugesid ja arutasid loetud tükkide sisu.

Uuem number oli aga alles Tõnise põuetaskus, kes ta vallamajast mööda tulles kaasa võtnud.

— Kas lehed ka ära tõite? küsis Anton ema käest. Ta teadis küll, et leht ema käes pole, vaid Tõnise käes, sellegipärast küsis ta ema käest; sest Tõnisega ei tahtnud ta häämeelega rääkida. Poleks mitte kooliõpetajat sääl olnud, siis oleks ema pahaselt kostnud: Lehed sul meeles, aga ei viitsi minna teist aitama hoost eest ära võtta, — aga nüüd vastas ta nagu kangelt ja tükeldades: — ei m—mina te—a, eks nad ole Tõnise käes.

Juba hommikust saati ootas Anton nagu ärevuses nädalalehte. Või, õigust ütelda, mitte alles hommikust, vaid eila õhtust, terve nädala, niipea kui vana leht läbi sai, hakkas ta järgmist numbrit ootama.

Lehe eesotsas oli juhtkiri vallaametnikkude valimise üle ja jäi viimases numbris pooleli.

Antoni huvitas see väga. Ta oli erksa vaimuga, ja lehes anti nii mõndagi tulusat näpunäidet. Omal ajal kihelkonnakoolis käinud ja sääl midagi õppinud aitas hää lugemisehimu koolist saadud tarkust uuendada. Sellepärast nad seltsisidki kooliõpetajaga, kes oma ametivendest nii mitmeski tükis lahku läks. Ime oli vaadata, kuidas ta nii väikese palgaga, kui külakooliõpetajal, suutis ära elada. Aga ära ta elas ja käis päälegi viisakalt riides.

Kuuldes, et kirikulised koju tulnud, tuli kadunud peremehe vend Tõnu rehetoast kambri ja küsis, istet keset põrandat pannes:

— Noh, mis kiriku pool ka hääd kuulda?

Siis aga märkas kooliõpetajat, kahetses oma küsimist ja oleks peaaegu tuppa tagasi läinud. Ta pelgas võõraid inimesi.

— Mis sääl oli — küll ta oli täna vali.
— Soo. Mis ta siis rääkis?
— Noomis et inimesed laia tee pääl käia ja tuletas seda Õnnistegija sõna meelde: minge sisse kitsast väravast! Te, noored inimesed, kõneles ema kooliõpetaja ja Antoni poole, — oleksite pidanud täna ka kirikus olema. Te oleks kuulnud, kui vägeva jutluse õpetaja pidas.
— Kesse igal pühapäeval jõuab käia, lausus kooliõpetaja.
— Ega jõua küll, aga täna oleksite pidanud nimelt olema. Ta oli hirmus vali ja noomis ja manitses noori inimesi, kes laia tee pääl käivad ja hukatuse sisse lähevad.
— Missugune see kitsas tee siis peab olema? küsis Anton, lehti sorides, — minu teada ei või enam kitsamat teed olla, kui see, kus teie juba praegu käite. Või on see tee kitsam, kus nemad neljahobuse tõllaga sõidavad?
— Mis jutt see sul siis on? küsis ema ehmatava imestusega, — mis see sul siis jälle tähendab?
— Ega mina tea, mis kitsast teest sa räägid. Mina räägin seda, mis mina tean, vastas Anton.
— Sa räägid aga pääle, mis midagi ei tähenda. Mis sa muidu lorised! Parem läin'd viin'd hobune köie pääle — Tõnis väljast tul'd ja läbi-märg.
— Kas seda lugesite? küsis Anton kooliõpetajale lehte näidates. Ta püüdis sellega juttu teiste asjade pääle juhtida, et alalisest vaidlusest emaga pääseda.
Kuid ema ei jätnud asja nii. Ta tuletas üksikuid ütelusi jutlusest meelde ja ladus neid teistele ette — tallele panemiseks.
— Jah, kui inimene suudaks kõike seda pidada, mis ta räägib! õhkas ta lõpuks.
— Aga ei jõua! ohkas onu.
Ka Tõnis oli kambrisse ilmunud. Ta teretas kooliõpetajat, aga jahedalt, ja läks taha kambri. Et Anton kooliõpetajaga nii suur sõber oli, näitas Tõnis, nagu ei peaks ta viimasest mingit

lugu ja ütles ka vaidlushoos Antonile, et kooliõpetajal midagi puududa.

— Sina nüüd teiste puudusi lähed arutama, ütles ema niisugusel korral Tõnisele etteheitvalt.

— Mis ta's on sihuke! vastas Tõnis.

Tônis seletas ka, et Antoni kruvid kõik korras ei olla. Sest ta ei joonud viina, ei suitsetanud, kõneles alalôpmata ajalehtedest, õppis laule pähe ja vaidles teistele, iseäranis Tõnisele, igas asjas vastu.

Ka tõendas ta sagedasti, et kõik vagatsejad paljad silmakirjateenrid olla. Paluvad ja ohkavad, sõimavad ning kaklevad. Isegi õpetajaid ei häbenenud ta puudutamast.

Kui ema sellepärast ohkas, et inimene ei suuda seda pidada, mis õpetaja räägib, ütles Anton:

— Eks ta ise pea enne ja näita, et seda on võimalik pidada, siis alles tulgu teisi noomima. Aga nüüd võib olla, et sedaviisi ei suudagi keegi elada, nagu tema räägib; no mis ta siis muidu haugub.

—Kuule, sina korista oma rumalat suud, sa häbemata inimene! taples ema, — mis sina siis enesest ükskord arvad välja tulevat, et sa selle suu pääle nii uhke ja iseeneses nii suureline oled!

—Seda teavad need paremini, kes mind sellele teele on tõuganud. Söö silku, joo kalja, ja rühi aga tööd teha, päevad otsa ja ööd läbi! Kellele see töö läheb, ja kas sinul ka on luba inimese kombel elada, see pole sinu asi! Kitsad väravad, kitsad väravad — muud ei ole, kui kitsad väravad! Loe lehest kirjavastuseid, sääl öeldakse: see ja see jutt või kirjatükk jäi kitsastesse väravatesse kinni, mine kirikusse, sääl noomitakse: minge sisse kitsast väravast. Ja sääljuures karjuvad ajalehed: Eesti rahvas on kõdunemas, rahvas on tuim, ei saa millestki aru; pool meie rahvast on vaimuhaiged, edu ei ole — väravad on kitsad!

Emal ei olnud aega Antoni kõnet kuulata, ta ei saanud ka aru, mis asi on edu; aga ta arvas, et kõne iseäranis häbemata võis olla, sellepärast hüüdis ta tõsise hirmuga:

— Oi, minu aeg küll, mis sina suust välja ajad! Sul ei ole enam mitte põrmugi aru pääs! Kuhu.sa mõtled oma suure suuga ükskord minna? Sul mitte üks sugu häbi ka ei ole?!

Ja nõnda edasi, ja nõnda edasi.

Anton aga oli vait ja soris ajalehti. Ta nägu oli palavaks läinud ja õhetas. Ta püüdis ärevust maha suruda, aga ometi värisesid käed.

— Nende lehenärude sisse sa vahid ilmast ilma — ma tahan nad kõik ahju ajada, enne kui sa päris lolliks lähed.

Viimane sõna ajas Antoni vere keema. Lolliks läheb see, kes ajalehti loeb! Ta huuled hakkasid värisema, kibedad vastused tikkusid keelele, üks soolasem kui teine; ta oleks tahtnud kõik välja öelda, mis südame pääl liikus, tõe paljaks kiskuda, nii et ta igale pimedalegi silma oleks paistnud; aga ta sai veel õigel ajal oma tasakaalu kätte.

— Rahunege! manitses kooliõpetaja.

Aga Anton ei tahtnud lolli nime kättemaksmata jätta ja vastas sellepärast vaikselt;

— Ei need lehed aja kedagi lolliks, aga hoidke te endid õlipuu-lehtede ja viirukipannide eest, need võivad küll magajaid uimastada!

Ja et selle kõnerahe eest pääseda, mis nüüd pidi tulema, pani Anton mütsi pähe ja astus õue.

— Läheme! ütles ta kooliõpetajale. Tõnis jäi taha kambri laua ääre, selg ukse poole pöördud, uuemat numbrit lugema. Täna ei võtnud ta vaidlusest osa. Tal polnud mahti ja ei tahtnud ka sellepärast, et kooliõpetaja sääl oli.

Onu tõusis istmelt ja läks tuppa.

— Sina aeg, ei ole temal enam aru, mis ta räägib ehk teeb! ohkas ema Tõnisele ja läks tahakambri. Selajal tuli õde Leena lauda juurest lehmi

lüpsmast, ja kõige noorem poeg August, kes karjas käis, astus tuppa. Tal oli lehtedes jutt pooleli ja asus seda lugema.

— Eks sa võta vahest ka raamat kätte, ütles talle ema.

Anton ja kooliõpetaja aga sammusid koolimaja poole. Nad läksid orelit mängima.

Taevas näitas pika saju järele selgemat nägu. Valged pilverangad liikusid aegamisi ja päike vajus looja.

Eha punetas.

II.

Õhtul hilja tuli Anton koju. Tal oli tundmus, nagu oleks keegi ta kõri kinni nöörinud, kui ta end riidest lahti võttis. Tema laupäeva ja pühapäeva õhtused tundmused olid teine teise vastandid. Esimesel tundis ta tõesti kergitust, kui pärast vihtlemist kõht tanguputru täis ja tulevalgel nädalalehte loeti. Selle vastu oli hilisel pühapäeva õhtul meel raske. Paari tunni pärast algab jälle see ränk ja must orjus ja nõnda terve nädal! Ta tundis end ahelais ja väga kaugel sellest vaba inimese kujust, mille ta enesele paleuseks loonud ja ikka vaimusilma ees kandis. Ja vabaks ei saanud neist ahelaist kuidagi. Kui tahtsid neid maha raputada, siis kõlisesid nad ainult. Jõudu ei jatkunud ja haridus oli selleks väike, et Kurekülast välja lennata.

Ta uinus varsti, teades, et puhkuseaeg üürike. Ja juba kella kahe ajal tõnguti teda üles.

— Poisid, tüdrukud, maast lahti! hüüdis Tõnis.

Kui Anton seda häält kuulis, tundis ta jälle, nagu oleks tal kõri nööritud, ja ta arvas kuulvat, kuidas vaba inimese-kuju ümber ahelad kõlisesid. Raskelt ja pikkamisi tõusis ta. Istus esiteks sängi äärel, tõmbas vanad saapapöiad jalga, istus veel, ja hakkas siis särki vahetama. Sahvris kaljaastja all oli rehesärk. See oli tahmane, nagu korstnapüh-

kijal. Anton kiskus puhtama särgi seljast ja ajas tahmase selga. Särk oli ühe päevaga võõraks jäänud ja tundus külmana vastu ihu. Istus ahju ette lõukale, et pisut sooja saada. Ta nägu oli üli tõsine, valjud jooned kiskusid suu ümber kokku. Niisugusel korral ei lausunud ta kunagi sõna, ja ta ajud ei mõtelnud midagi, vaid näisid kivinevat. Vaba aeg, mil võis vaimu kosutada, oli mööda, ta oli kõigega venna oma. Nüüd võis Tõnis teda jälle käskida. Ka Tõnis toimetas aeglaselt. Riietas end, nagu Anton, ja istus maha suitsetama. Kõik, ka onu ja naised, liikusid kangelt. Siiski said nad enne valmis, ja ema läks õue õlesidemeid tegema, millega kubusid köita. Kustigi äratati Leenale abiks õlgi puistama ja kuppu köitma. Vastik oli hakata nii vara liikuma. Aga Anton haaras ahtimisehargi ja hakkas vihke parsilt maha laskma. Töö kallale asus ta otsekui vihaselt ja lõhkus nagu jonni pärast kõigest jõust.

Sahh! kukkus vihu latv vastu pinki ja terad veeresid krõbinal põrandale.

Sahh, sahh, sahh! kuuldus kolmekordselt, ja tüved langesid mütsudes vastu lauda.

Idakaarest lagunes valgus üle taeva; noored kirjud kuked hakkasid nurgas õlgedes sabistama ja kiresid heledalt ning peenelt, nagu terava naaskliga pistetud.

Jõudis hommik.

Ema läks lauda juurde lehmi lüpsma ja Kusti sööma, et siis veised heinamaale ajada. Parajasti kui Kusti kambris jahukördiga segatud hapupiima, külmi kartulid ja silku-leiba sõi, ema laudas lehmi lüpsis, tuli naabri peremees ja kaebas, et Vainuri elajad nende heinakuhja ära lõhkunud.

Kutsuti Kusti.

— Kuuled poiss, mis su pääle räägitakse! käratas Tõnis.

— Ei meie veised pole lõhkunud, vaidles Kusti vastu, — meie veised pole tänavu te heinamaale jalagagi saanud.

— Noh kes siis? Või pole saanud! Määra Hans rääkis veel eila õhtul meil, tema läinud lõuna ajal säält läbi, ja näinud, kui Vainuri veised olnud me kuhja ümber. Kes teda siis lõhkumas käis?

Peremehel oli väga vaenuline nägu.

— Ei mina tea.

— Ahah, poiss, või sina vana mees ja ei viitsi veel loomade järele vaadata! Mis amet sul sääl on? põrutas Tõnis, nii et tuba vastu kajas, — ma tahan sulle näidata, mis asjamees sa oled!

Nende sõnadega haaras ta Kusti kraest ja talutas ta rehe alla. Õuest läbi minnes tarvitas ta juhust ja kahmas vitsapuntrast, mille vana Tõnu selle jaoks toonud, et neist põhukorvi punuda, vedrutava vibaliku.

Läbilõikav kisa pani varsti reheliste kõrvad lukku. Naabri peremehele ei meeldinud enam säälolek, ta lahkus hääd päeva ütlemata.

Kusti aga röökis reial kohtumõistja valju käe all.

— Hää küll vahest, ütles õde, kui tema arvates nuhtlus liiale läks.

— Säh, mis sa nüüd teed, mis sa peksad sellest lapsest. Sa ka nõnda, ei mõista mitte rääkigi. Teine peab hommikul rehte peksma, ja nüüd sina taod ka veel! rääkis Tõnu aeglase äritusega. Tõnu ei võinud näha, et tema silma ees kellegile valu anti.

— Anna hästi, anna hästi! Võta nahk ka maha! ässitas Anton tigedalt pilgates. Tema rinnus hakkas veri metsikult keema. Ta oleks jooksnud, vitsa Tõnise käest ära kiskunud ja vanema venna kas või puruks teinud. Nii vihane oli ta.

— Sinu nahk saab maha võetud, vastas Tõnis, poissi lahti lastes, põlgawalt. — Temal ka veel suu põigiti nina all! Katsu mul varesevihtlejat!

Peksmine oli Tônise metsikuks teinud. Ta oli nüüd niisuguses tujus, et keegi ei tohtinud talle sôna vastu rääkida.

Kisa pääle tuli ema lüpsikuga lauda juurest ja päris, mis sääl lahti olla.

— Näe, poiss on sul nagu metsloom, laseb veised teiste heinakuhjad ära lôhkuda, ja kui nüüd ma hakkan vähe karistama, siis kôik nagu hagijad minu kallal! seletas Tõnis õiglase vihaga. Ta kuju oli väga ähvardav; rehesärk pükste pääl lahti, saapapöiad loksusid jalas ja silmavalged läikisid tahmases näos.

— Oi, sina võrukael, ja kuidas mina räägin ja kinnitan, hoia, et sa veiseid kuhugile paha pääle ei lase, aga kõik on nagu hane selga vesi! Kelle kuhjad nad ära lõhkunud? päris ema.

— Alt-Jaagu, vastas Tõnis kangelt.

— Te vaadake enne järele, kas kuhjadel on ka midagi viga, aga ärge jookske kohe poisi kallale, ütles Anton. — Aga kus Tõnisel nii kui õnneks, kui saab jälle teise turja veriseks taguda.

– Ah, sinul ikka oma kisa! Sesse ta nüüd sureb! vastas ema.

– Ja sinul jälle õnneks, kui saad teistele vastu haukuda! sõnas Tõnis teravalt.

– Ega siis sellepärast tohi last ä' tappa, rääkis aeglane Tõnu. — Sul peab ikka aru ka olema, mis sa teed.

— Sina ka jälle! pahvatas Tõnis, — no mis siis sina tahad talle teha? Või ei tohi enam noksu lüüagi! Siis võta ja pane ta oma kaela, aga ära minu silmile jookse!

— Säh, mis see jutt sul siis jälle tähendab? küsis onu kohtlaselt.

— Valu võib anda küll, aga sul pole enam aru, mis teed. Suur pikk malakas käes ja soeb sellega, nii et kas jääb veel hinge või ei, segas ka Leena vahele.

— Tein'd see talle kedagi, küll ta siis teab teinekord, et paremini veiste järgi vaatab, lau-

sus ema. — No, mis sa veel vahid? küsis ta rehealla minnes, kus Kusti kummuli õlekoo pääl nuttis. — Mis sa tõinad siin? Ruttu, võta kaelakott ja aja veised välja. Päev juba pooles lõunas.

Kusti võttis karjavitsa ja läks luksudes veiseid ajama. Veiste vastu oli ta täna armuta. Kes vähe aeglane, sai vitsaga selga, pähe ja kuhu juhtus.

Nutetud silmadega läks ta karja.

Rehetoas aga oli tüli täies hoos. Tõnis ja Anton purelesid isekeskis. Tõnu püüdis neid vaigistada, aga tema tasased sõnad kadusid teiste sõimu valingusse.

— Ma ei tea, mis sina õige oled? Muidu üks tattnina poisikene ja muud mitte midagi, ütles Tõnis külmal toonil Antonile.

— Sääh, kuidas sa nüüd jälle teisele ütled! manitses Tõnu.

— Ja sina pole muud kui vana joodiku-narts, kes täna või homme aia äärde või kõrtsi ette mudasse kärvab, vastas Anton.

See oli, mis Tõnist kõige rohkem vihastas. Ta võttis juhtumisi enese täis ja jäi ka vahest seina äärde pikali, aga joodiku nime ta ei kannatanud. Ta uskus, et alles see on joodik, kes ei suuda enam päevagi ilma viinata elada.

— Sina laku oma joodiku panni! Kuradi siga! vandus ta. — Tattnina, tema on nii kui koer alati su kallal! Sa oled niisama loll, kui see Must Jaak ja see koolmeister!

See viis Antoni viha äärmusse. Lolli nimi, mis vend talle sagedasti pakkus, ei mahtunud tema hingesse, ja et ta ka kooliõpetajat ja rätsepp Musta lolliks pidas, see pani ta vere keema. Ta kostis Tõnisele kordkorralt soolasemalt ja püüdis teda valusamini osatada.

— Näh, mis see nüüd on ka, noomis Tõnu, — siis iga päev... Kas paremini ei mõista elada? Mis mood see teil on? Sina, Anton, ka nii rumal!

Onu koputas sellepärast Antoni südame pihta, et ta noorem ja tema vastu pehmem oli. Aga vaidluse-hoos ei pannud Anton teda tähelegi.

Riiu sekka segasid end ka ema ja õde. Ema seisis enamasti Tõnise eest, kuna Leena kord ühe, kord teise poolt ja vastu välja astus. Et onu enamasti Antoni poole hoidis, siis juhtus ema ja Tõnu vahel ise nägelemine. Ja see kasvas viimaks tõsiseks tüliks. Kisa polnud neil sugugi vähem, kui Tõnisel ja Antonil. Kuigi vana Tõnu tasa rääkis, siis oli perenaisel selle eest kahekordselt kära. Võeti kahe paariga. Ema jooksis vahest siia ja sinna, käis köögis kartulipajale tuld alla panemas, vasikatele juua viimas ja tuli jälle toa juurde, kus siis riid edasi kestis.

Ei olnud ime, et Vainuril hommiku vara juba nii suur kära ja riid tekkis. Polnud selle sünnitaja naabri peremees. Poleks tema seda täna üles võtnud, oleks hakatus mujalt leitud. Sest Antoni ja Tõnise, perenaise ja onu vahel oli riid igapäevane asi. Sellega algas nädal, sellega lõppes.

Alles söögi-ajaks vaikis kära. Kuid päriselt ei sumbunud ta siiski. Mõni pistja sõna lendas veelgi vendade vahelt läbi.

Vana Tõnu aga streikis. Ta ei tulnud sööma, vaid istus toas redeli-pulga pääl, tahmane rehesärk seljas, pööritas silmi ja sülitas suuri plärakaid. Niiviisi tegi ta alati kui ta oli vihane, milles oli süüdi enamasti perenaine. Rehi oli ahetud, aga Tõnu ei pannud ahju küdema, mis oli tema amet sellest ajast, kui peremees suri. Pääle keskhommikut pani Tõnis ise tule ahju, Anton ja Leena läksid linaväljale, üks kammima, teine katkuma. Natukese aja pärast läks ka Tõnu ilma söömata teiste järele.

Nii jõudis õhtu. Esimene päev sest nädalast oli möödas.

Jälle samm surma poole.

III.

Kaua, kaua oli Kureküla suikunud. Tema vaimuelus polnud mingit edu märki näha. Kurekülalased sõid silku-leiba, jõid hapu kalja ja pääasi — rühkisid rasket tööd teha. Suvel auras selg heinaniidust, sügisel peksti teri põhust ja pool talvet kulus linaharimisega. Augustist detsembrini tossasid rehetoad, ja see töö nülgis viimase naha töötegijate kätelt. Talvel, pärast jõulu, oli elu kergem, aga see aeg kadus vedude, pidude ja magamise pääle. Kurekülas polnud mingit kirjandust, pääle mõne vaimuliku raamatu ja kolme kopikalise M .Tõnissoni „Tähtraamatu". Loeti vahest „Valgusest" hobusevarguse sõnumeid ja kuulutusi. Aeg läks oma moodi, nõndanimetatud harjakad käisid talvel Kurekülast läbi, petsid naisi, korjasid seaharjaseid ja vahetasid neid pastlanõelte vastu. Sügisel hulkusid setud sibulakoormatega küla vahel ja vedasid Kureküla rukkid omale maale. Teised korjasid Kureküla vanu kasukaid, pükse ja poolmädanenud kotiriide tükke, millest valmistati haritud maailmale kirjutuspaberit, andes asemele savikausse ja potte, milles Kureküla naised valmistasid perele igapäevast toidust.

Nõnda see aeg läks.

Aga nüüd oli nagu uut voolu märgata. Kureküllа oli tekkinud rühmakene noori inimesi, kes ennast haris ja üldisest elust osa võttis. Selle seltskonna liikmed olid Vainuri Anton, külakooliõpetaja Mägi, rätsep Jaak Must ja veel üks saunamehe poeg, Aleksander Käkk. Viimased kristalliseerusid Vainuri Antoni ümber, kellel oli pääle kooliõpetaja kõige rohkem ja nimelt eestikeelseid raamatuid ja kus sai nädalalehte lugeda. Seltskond oli veel noor. Vähemalt vabamat liikumist avaldas alles viimasel ajal. Kevadel, viimase tee aegu suri Vainuri peremees, loomu poolest äkiline ja vali mees.

Tema surma järel hakkasidki Antoni seltsimehed Vainuril käima.

Peremehe haiguse ja surmaga näis Vainuri majapidamine lonkama hakkavat. Tõnis oli hooletu ja Anton väga üleannetu. Ema nuttis, luges „Ohvri-altarit", „Siioni teekäijat" ja ohkas. Sagedasti läks ta Tõnuga riidu, mis pääle see sööma ei tulnud, vaid nurgas põrnitses. Tõnu oli kadunud vennast vanem, aga Vainuri kohapidajat temast ei saanud. Eluaja oli ta venna sulane. Tema elust kogutud tarkus oli: Suurem peab väkemat teenima. Sellepärast ta seisiski vahest Antoni eest Tõnise ja ema vastu.

Nüüd ei saanud jälle vanemast vennast tublit peremeest. Ta ei hoolinud millestki, purjutas ja heitis emale ette, et nad isaga kõik ta elu rikkunud. Tema tahtnud õppida, aga miks teda pole lastud. Tõepoolest oli ta väiksena terane poiss olnud, mitmesuguseid nikerdusi teinud ja oli nüüdki osav.

Anton tülitses vennaga ja nõudis emalt, antagu koht tema kätte, enne kui Tõnis ta pudelisse paneb. Ema aga ohkas ja nuttis.

Niisugune oli seisukord Vainuril praegu.

Nädal jõudis jälle lõpule ja Anton hingas kergemalt. Laupäeva õhtul köeti sauna ja keedeti tanguputru.

Väsinud ja roidunud tundusid liikmed sauna lavale ronides. Nad olid nädala jooksul palju kannatanud. Neli rukkirehte oli ööseti pekstud, päeval kibedasti linu katkutud, kammitud ja vette veetud. Sagedasti tuli vihma kui oavarrest, aga ikka pidid platsis olema.

Oih, mõnus oli laval lamada, kuna leilivesi kerise kividel susises!

Saunas olid pääle Antoni onu, Tõnis ja Kusti. Naistepere pidi pärast vihtlema.

Vanad mehed olid laval, Kusti viskas leili. Ta oli vilumata, viskas korraga palju vett, nii et keris vastu paukus.

Ja lavalt kostis aietamine.

— Oh, Jumal, Jumal! Oh Jumal, Jumal! oigas Tõnu. —Ai, ai, ai! Ai, ai, ai!

— Mis sul häda on, päris Anton. — Mine maha, kui sa ei jõua kannatada.

— Mis ma siis maha lähen, lausus Tõnu ja katsus vihaga tasakesti lüüa. Aga viht aina kõrvetas

— No mis sa siis Jumalat sellepärast haugutad, et sul palav on?

— Sa ka nii rumalasti ütled, noomis Tõnu ja lisas natukese aja pärast juurde: — Kas ma sellepärast karjun. Ma soiun sellepärast, et siin juba nii palav, no mis siis veel s ä ä l! O, Jumal!

Leil oli vähemaks jäänud, ja Tônu vôis vihaga lüüa.

— Aitäh, aitäh! tänas ta enesele pihta andes — Suur tänu Taevataadile! Aitäh ahjukütjale aitäh leiliviskajale! Aitäh, aitäh!

Anton ei olnud onuga esimest korda saunas aga ometi paistis ta hirm kentsakas, ta pidi naeratama.

Tônis aga vihtles vaikselt, ilma teistest hoolimata. — Viska leili! käsutas ta vahest Kusti ja sahmis edasi.

Kui teised maha tulid, läks Kusti üles, aga ta ei kannatanud kanget leili.

Ta lobistas enese ruttu veega üle ja jooksis toa juurde. Selg ei saanudki pesta, aga selles ei hoolinud keegi.

Pärast vihtlemist ajas Tõnis habet. Ta oli üle kolmekümne, lôuga katsid pruunid karvatordid. Antonil oli kôigest natukene valgeid karvu moka pääl, aga ta ajas needki maha, sest ta ei sallinud valget habet, nagu setudel, kes närusid korjasid. Pärast habemeajamist hakkasid Anton ja Tônis lugema. Et uuem nummer Tõnise käes, vanemad aga otsast otsani läbi loetud, siis ei olnud Antonil enam lehti lugeda, vaid uuris vanu kooliraamatuid. Seda tegi ta sagedasti, kui mahti leidis.

Pärast, kui silmad uniseks jäid, heitis magama. Koolimajasse minna orelit mängima ei viitsinud ta täna, ja mujale polnud tal laupäeva ôhtul minna. Õrnema sooga ta seltsis vähe. Need ei hoolinud ka temast palju, sest ta ei tantsinud, vaid soris alati paberid. Juhtus môni piiga Vainurile tulema ja pidi Anton ta aega viitma, siis ei mõistnud ta muud teha, kui hakkas ajalehest midagi ette lugema. Ja oleks ta siis môistnud midagi lôbusat välja valida, mis oleks neiukese naermagi ajanud! Neidudele näisid need lood nii igavatena, et aru ei saanud, mis neist peaks kirjutatama ja loetama.

Hommik oli soe ja selge. Keskhommikuks keedeti noori kartulid ja toodi lauale värsket võid, millel palju sõredat soola sisse riputatud ja mida tööpäeval ei nähtud.

Söödi, siis läksid Leenat-Antoni kirikusse. Ka kirikus tegi Anton naisterahvastega vähe tegemist, kuulas seda hoolsamini. Ehk ta küll õpetajate vastu vaenulikku olekut avaldas, et need suurte sakstena elavat, aga alamat rahvast raskete nõudmistega koormavat ja ütles, et talupoeg võivat tantsides seda teed taeva minna, kus suured saksad nelja hobuse tõllaga kihutavad, — siiski kuulas ta nende seletusi ja püüdis ka sellest midagi õppida. Kirik oli talle kallis, aga see tundmus oli segatud millegagi, millest ta isegi aru ei saanud. Muidu oli tal hää bassihääl ja laulis kôigest jôust kogudusega kaasa.

Poole õhtupooliku aegu jõudsid kirikulised koju. Söödi siis eilaõhtust külma putru, ja Leena heitis puhkama. Antonil oli värske nädalalehe nummer taskus, mida ta hakkas sängis pikutades uurima. Sel ajal tuli Sauna Sassa Vainurile. See oli väikse kasvuga, poisikese ohtu mehekene, muidu lihava kehaga ja jutukas. Ta oli vahest peremeest teenimas, elas vaheaegadel saunas, mille isa talle pärandanud, parandas

sääl küla rahvale saapaid ja tegi ka uusi. Rinnad olid tal ängis, ta kõhis suvelgi.

See oli üks Vainuri Antoni sõpradest, lugemisehimuline noormees. Oli mitu aastat üht ettelugejat palvevenda teeninud ja vagaks poisiks saanud; aga et ta seda enam ei olnud, oli Vainuri Antoni süü.

Vainuri Anton avas ta silmad selle kohta, nagu Sassa ise ütles. Ettelugeja enese lihane poeg aga müras igal laupäeva ja pühapäeva öösel külavahel, ning tütar oli lapse saanud.

Tänases nädalalehe numbris leidus midagi, mis Antoni põsed punaseks värvis, ja mille üle ta nagu häbi tundis. See oli tema enese kirjutatud sõnum suvise viljakasvu ja viimase laada üle. Sõnumes kurdeti nimelt, et viljasaak tänavu vähene olla ja et viimasel laadal niisamuti joodud ning kisutud, nagu endistel aastatel.

Sauna Sassa nägi trükitud sõnumet, mille kirjutamist ta ise päält näinud, ja tegi ka väga toreda näo . . . Temagi püüdis Antoni eeskujul kirjatöid teha ning sepitses salme, aga Anton ütles, et need veel ei kõlba trükkida.

Selle tegevuse läbi oli Anton oma seltsimeeste ees ausse tõusnud, ja isegi Tõnis näitas, kodunurga sõnumet lehes nähes, seda salamahti emale ja ütles ilma vaenuta:

— Näe, meie poisi töö!

IV.

Rukkirehed olid Kurekülas pekstud. Peksti otre ja kaeru.

Ühel hommikul, koidu ajal, kui Vainuri rahvas rehte peksis, nähti rehealust, kus ühtki tuld polnud, korraga valgeks muutuvat.

Rehelised pagesid ehmiga toast, arvates et omal tuli lahti. Oues nähti, et tuli kaugemal.

„Mäemardi!“ hüüdis Tõnis.

„Halliksaar koguni!“ vaidles Leena.
„Minu meelest hoiab nagu Kruusiaugu kohta“, arvas ema.
„Olgu ta minu pärast vôi Tossi“‘ hüüdis Anton. „Lähme!“
Tossi oli pisukene saunakoht, mida sellepärast pilgati. Tossi Kaarel oli mees, keda topiti igale poole.
Anton tundis sel silmapilgul vägilase võimu oma soontes. Põnevatel silmapilkudel oli ta kõigiks valmis.
„Kustutage tuli!“ hüüdis Tõnis, kui kôik korraga jooksma pistsid, isegi vana Tõnu läks jõlgates teistele järele.
„Mine, Kusti, kustuta lamp toas ära!“ käskis Leena nooremat venda.
„Ei mina julge!“ ütles Kusti värisedes.
Tulekahju nägemine oli ta araks teinud.
Leena läks ise tuld kustutama ja Kusti jooksis teistega kaasa.
Õnnetuspaigal môllas tuli täie võimuga. Tõnisel oli õigus olnud, see oli Mäemardi elumaja ühes rehega. Rehetuba oli tuld täis.
„Appi, appi! Tulge appi! kostsid õudsed hüüded tule ümber. Ja inimesi tuli rohkesti, enamasti olid kôik juba üleval ja nägid tulekuma.
Keegi noormees, tahmane rehesärk lahtiselt savikste pääl, lühikene kuuenäru seljas, seisis püsti kaevuraketel ja vinnas vett. Naised ja tüdrukud jooksid pangedega, mehed tassisid toobritega, teised loopised kappade ja anumatega vett tulle.
Mäemardi peremees ise pildus meeleheitliselt kambrist kraami välja.
Vainuri Anton kargas läbi akna talle appi ja kahekesi hakkasid nad kappisid ja sänge välja tassima. Aga ukseni ulatas juba tuli rehetoast, ei pääsenud enam sealt välja.
„Andke saag!“ hõikas peremees. Toodi saag ja saeti akna kõrvalt palgid läbi, kust kapi ja

sängid välja lükati. Säält koristati need ja viidi eemale.

Oligi viimane aeg. „Päästke endid, hüpake välja!“ hõigati väljaspoolt. „Lagi langeb sisse!“

Anton haaras seinakella ja kargas aknasse, aga leegid lempsisid juba vastu. Ta kõrvetas oma näo ja juuksed. Silmapilk hiljem langes kambri lagi praginal sisse, paisates sädemeid üles.

Anton jooksis kaevule ja laskis endale pangitäie vett pähe valada. Siis jooksis aida poole. Säältki kanti kraami välja. Ait oli küll tuulepool, aga väga elutoa lähedal.

„Päästke loomad!“ karjus keegi lauda poole jookstes, kuhu tuul sädemeid kandis. Aga juba oligi inimesi laudas, kes loomi valla päästsid.

Laudakatus võttis tuld.

„Äh, et ei ole pritsi!“ kahetses Anton. „Midagi ei või parata! Kui siin tuli lahti läheb, siis katsu aga, et saad ise eluga lükkama!“

Inimesi kogus ikka juure.

„Ronige aidakatusele ja valage vett tule poole külge!“ kamandas Anton, nähes inimesi tegevuseta seismas. „Ruttu. Muist toogu Halliksaarest vett!“

Nooremad mehed tõttasid käsku täitma, Anton ise ronis kõige eel aidakatusele. Katus tundus juba palavana.

„Ruttu, ruttu vett siia, katus kõrveb!“ karjus ta harjal edasi tagasi jookstes. Aga kuidagi viisi ei saadud vett üles.

„Pange redel katusele ja asuge ketti!“ See aitas. Inimesed seisid redelil ja ulatasid veenõu käest kätte. Anton ja mõni teine valasid vett laiali.

„Hobune! Kus on hobune?“ kuulus korraga peremehe hirmuhüüe.

„Hobune! Laske hobune lahti!“ karjuti edasi.

Jooksti talli juure. Üks agaram mees tormas läbi tuleleekide talli. Aga hobune oli raudketiga sõime küljes.

„Tooge nuga!" hüüdis ta, et päitseid purustada, aga nuga ei toonud keegi. Viimaks rebis ta päitsed katki ja hakkas looma välja ajama. Aga see jooksis hirnudes ukse eest eemale. Suits ja tuli peletasid ta tagasi. Hädaga jooksis mees ise välja, kuna hobune jäigi tulle.

Elumaja põles maani maha. Ainult riide- ja magamisekraami suudeti päästa, vili ja põhk, mis rehe all oli, jäi sisse.

Samuti sai laut tuleroaks. Õnneks saadi loomad välja.

Päikene oli kõrges, kui inimesed õnnetuskohalt lahkusid. Tahmased, närus riides, liikusid nad nagu tondid päisepäeva ajal küla vahel ja vadistasid salkades sellest, mida nähtud ja kuuldud.

„Kuidas ta põlema oli läinud?" küsiti.

„Mis sääl minna oli, rehepeksu aeg; tuli kukkunud ahtmetesse ja pahvatanud põlema."

„Hooletus ka," arvas keegi. „Inimesed ei vaata, kuhu tule panevad. Tuli pole lapsekann."

„Eks ta ole hooletus ja pole ka. Kui on inimesele õnnetuseks antud, siis peab nii olema."

„Mis õnnetuseks antud? Õnnetuse eest peab inimene hoidma. Näe, uuemal ajal tehakse rehetoa ja kambri vahele aken ja pannakse lamp akna pääle, kambrisse. Sedaviisi pole enam õnnetust karta ega midagi."

„Kui õnnetus tahab tulla," vaidles teine vastu, „võib aknaklaas katki minna ja tuli ikka lahti päästa, või sinna midagi parata. Kõige uuemal ajal ehitatakse rehetuba elumajast lahku, aga kes seda kõik jõuab järele teha."

„Küll jõuab," arvas vastuvaidleja, „Kumb on siis raskem, kas hästi teha, või mitu korda tulekahju kannatada ja ikka rehega kokku ehitada?"

Siis soikus vaidlus ja vaikides mindi edasi.

Vainuri mehed jõudsid alles keskhommikuks koju; ema ja Kusti olid vähe ennem tulnud, karja välja ajama.

Söödi keskhommikust ja hakati uuesti rehele. Oli soe päikese paistne ilm ja Tõnis tähendas pahaselt, et aeg ära viidetud ja nüüd kuivaga peab rehte peksma, kuna väliste töödega nii kibe.

„Jah nüüd sa oled hädas, muidu nii hoolas peremees, nüüd viitis poole ööd muidu ära!" pilkas Anton, rõhutades „viitis" ja „muidu."

Seda ei kannatanud Tõnis ja hakkas sajatama. Tulekahju sai sel päeval vendade vahel tüliõunaks. Vaieldi ja tülitseti päev läbi rehe kallal ja õhtul heideti pahuralt magama. Oli üks õnnetu päev olnud, mis tõi ainult kahju ja riidu.

Anton kirjutas sest päevast nädalalehele ja Tõnis uuris sõnumet asjatundja pilguga, et näha, kas „nende poiss" ka nii kirjutab, kuidas asi tõesti oli.

V.

Mihklipäeva laupäeval tapeti Kurekülas lambaid, keedeti värsket suppi ning küpsetati saia.

Hommikul peeti kodus pisukene jumalateenistus, nimelt loeti „Koddo ja Kirrigo Ramatust" vastavat evangeeliumi ja epistlid.

Vainuri rahvas oli kogu päeva kodus. Tõnis magas tagakambris sängis, ema luges väiksemaid vaimulikka raamatuid, onu piibelt, Leena heegeldas aluskuue pitsi ja Anton tõlkis midagi.

Lõuna ajal tuli rätsep Must Vainurile, ja sellele hakkas Anton oma ümberpanekut ette lugema. Ta luges tundmusega, nagu oleks see tema enese vaimusünnitus.

Tükk aga oli üks Hommikumaa muinasjutt, vana venekeelse ajakirjaga Antoni kätte juhtunud.

Rätsep kuulas lugemist, ilma et ta oleks oma oimugi liigutanud, või kirjatüki kohta midagi ütel-

nud. Lugu meeldis talle küll, aga ta ei olnud harjunud mõtteid kokku võtma ja arvustama.

— Ja jah, lausus ainult. — Kas saadate kusagile?

— Ei tea, kirjutan niisamuti iseenesele . . vastas Anton.

Selle pääle hakkas veel suusõnal midagi tõlkima.

Rätsep istus ja kuulas.

Õhtupoole tuli Sassa ja pärast muud külapoisid. Kooliõpetaja oli kusagil ristsetel. Külapoisid käisid lõõtsapilli saatel küla vahel ja hirnusid nagu hobused.

Vainurile tulid nad suure müraga ja tõid hulga pori enestega ettekambri ühes.

— Tere, noored härrad, teretas üks neist.

Antoni seisukoht sai talle piinlikuks. Tal oli häbi oma peenematest eluviisidest ja ajalehtedest. Kõik ta välimus oli teistsugune kui külapoistel. Kandis küll ainult vesihalli poolvillast kuube, aga püksid olid poeriidest, maniski kràe kõrgem, ja slipsi nurgad ei rippunud seakõrvade viisi alla. Pääle selle kandis ta manshette, nuuskas punase äärtega taskurätikusse nina, suges juuksed siledaks. Sellepärast öeldigi talle „noorhärra".

Anton püüdis külapoiste vastu lahke olla. Ajas nendega juttu põllutööst, jättes unarule sõpru, ajalehti, raamatuid.

— Noh, kus täna õhtul pidu on? küsis muide.

— Ei tea, kas ongi kuskil, oli lühike vastus.

Pidi jälle hakkama uut jutuainet otsima. Külapoistest soris üks vanu ajalehti, mis Antonil laua pääl hunnikus seisid. Pillimees käristas pilli, ja teised ajasid isekeskis juttu.

Sauna Sassa segas end poiste sekka, kuna rätsep Must lugemisse oli vajunud.

— Mis sa, Must, uurid säält lehe seest? küsis üks poistest ja teised hirvitasid.

— Loen niisamuti . . . üht ja teist . . . vastas rätsep, ilma silmi lehe päält üles tõstmata.

— Mis see seitung ka kuulutab? päris teine edasi.

— Räägib, kuidas Prantsusmaal parlamendis tülitsetakse ja Dreyfussi protsessi uuritakse. Küsija ei saanud sellest aru mis leht kuulutas ja küsis kaugel rätsep nüüd oma tööjärjega on.

— Hansudal, vastas rätsep ikka lehe sisse vahtides.

— Poisid, hakkame jälle minema! ütles pillimees, lõpetades vanaks kulunud valtseri mängimise ja astus ukse poole.

— Oota natukene, hüüdis Kasemetsa sulane ja hakkas Vainuri Antonile uuri loosi kauplema. — Nüüd rätsep ja Sassa ka siin, võtke uuriloosi!

Kasemetsa sulane oli väga sõbralik, nagu pakuks ta kõigekasulikumat kaupa.

— Ei mina küll loosi võta, punnis Anton — ma pole iialgi loosi võtnud, ega tee seda nüüd. Ma tean juba, et ta minu kätte ei tule.

— Miks? Kust sa seda tead? päris teine.

— Mul ei ole selleks õnne, ja ega ta igaühele võigi minna, vastas Anton.

— No, ega seda keegi tea, kellele ta läheb. Võta esimene loos, küll sa näed, läheb hästi!

— Ei mina küll võta!

— No, võta nüüd koolivenna poolest! nuias Kasemetsa sulane.

— Olgu siis, leppis Anton viimaks.

— Säh, kirjuta nüüd nimi! pakkus koolivend.

— See ei maksa, tõrkus Anton, aga kirjutas viimaks ometi oma nime nummer 37 taha. Numbrid oli ülepää 150, kümme kopikut loos. Ja nimesid oli juba kaunis hulk. Küll oli siin tüdrukute, küll poiste omi. Käekirju võis igasuguseid näha. Mõni oli kirjutanud tindiga ja terve

lehekülje ära määrinud, teine vedanud sama pliiatsiotsaga, mis kaustiku vahel seisis, ja tal oli ruumist ühe rea pääl puudus tulnud.

Antoni järel pidid rätsep, siis Sauna poiss oma nimed sisse kirjutama.

— Näita mulle seda uuri? küsis Anton. Kasemetsa sulane võttis taskukella ja ulatas Antonile.

— Ja sellesama näru eest tahad 15 rubla saada? imestas Anton. Kulunud niklist uur, rublat kolm väärt.

— Aga loosimise kulud, aga liigud? päris sulane. — Kaks tsetvertnoid viina peab tooma ja õlut.

Sel ajal juhtus Tõnis tagakambrist välja tulema ja talle määriti, nagu poisid ise ütlesid, üks loos kaela.

— Kus Leena on? nõuti veel.

— Ei tea, kuhu ta läks, ära ta kadus, valetas Tõnis, ja poisid hakkasid minema.

— Küll on mehed, vana uuriloksi eest 15 rubla! pahandas Tõnis õue astudes.

Ja lõõtsapilli ürgamisel kobisid külapoisid teise talusse.

— Ja loosid lähevad nagu midagi. Juba tükki viisteistkümmend tänase päevaga ära müüdud, imestas rätsep.

— Kasemetsa Hindrek saab ikka hääd raha sellega, arvas Sauna Sassa.

— Mis nüüd raha, aga eks nad kord juua saa, arvas Vainuri Anton.

— Küll on rumalad noored mehed! õhkas rätsep.

Ta oli karsklane, käis karskusseltsi pidudel ja tõi omale raamatukogust raamatuid lugeda. Joogiks tarvitas ta külma vett, ka hapu kalja ei armastanud.

Niisugune „raamatukoi ja veelakkuja" ei võinud Kurekülas suures lugupidamises olla, — Ku-

rekülas, kus Mihklipäeva õhtul külavahe teel kõrtsist tulejad mehed laulsid ja hõiskasid.

VI.

Sügis oma põhjatu poriga oli möödas, talv tuli valge lumega. Kurekülasse ei toonud see muud muudatust, kui et hakati regedega sõitma ja rehe peksmise asemel linu hariti.

Vainuri Anton elas vana viisi, Tõnis nagu ennegi ja emat- onut nõndasamuti. Jutlus kitsastest väravatest oli ammu unustatud ja tema järele mitmed teised.

Ema, kui perenaist, takistas majatalitus sagedamini kirikus käimast, Tõnis ja Anton ei näinud sellest palju hoolivat, ainult vana Tõnu ja Leena käisid peaaegu iga pühapäeva tagant kirikus.

Tööpäevad saadeti tolmuses rehealuses mööda. Kesköös hakkas linamasin mürisema; roobitsad välkusid ropsijate karedates kätes, külvasid linaluid ja paksu tolmu, mis pani rinnad rögisema ja köhima.

Juhtus veel, et külm oma kanguse viimasele tipule kruvis, siis hõõruti rehe all rusikaid ja püüti neid hingeõhuga soendada.

Õhtul paukus pakane aiateivas, ja ümargune kuu vaatas nii külmal, kollasel pilgul alla sätendava lume pääle, et teekäija härmatanud hobune kõvasti norskas ja halli auru ninasõõrmetest purskas.

Novembri esimeste päevade sees, ühel pühapäeval, loositi Kurekülas Kasemetsa Hindreku taskukell välja.

Vainuri Anton, kellele Kasemetsa Hindrek koolivenna poolest loosi kaela määrinud, läks alles siis Kasemetsale, kui uur oli loositud.

Ta ei pidanud sinna esiteks sugugi minema, sest õnne ta ei uskunud ja küla poiste-tüdrukute

pidu ei huvitanud teda ka, aga tal tärkas hiljem hää mõte pähe.

Juhtub uur temale tulema — ja nüüd näis see Antonile võimalik — siis on tal paras silmapilk küla noortele näidata, kui vähe ta nende loosipidudest lugu peab. Ta müüb uuri kellelegi karjapoisile, et oma raha kätte saada, ja lahkub jubilt. Või veel parem — ta müüb Kasemetsa Hindrekule enesele uuri kümne kopika eest tagasi.

Siis peavad ka kõige rumalamate silmad lahti minema ja nägema, kuidas neid tüssatud. Tema, Vainuri Anton, ei ole midagi kaotanud, aga loosija on suure summa raha muidu saanud. Ta on selle raha rahva käest nagu välja petnud, otse kui enese hääks korjanduse toime pannud.

Selle sihiga läks Anton Kasemetsale. Aga kui ta sinna jõudis, oli loosimine möödas ja uur ühe võõra valla mehe kätte läinud, keda ta ei tunnudki.

Antonil oli tundmus, nagu oleks ta midagi suurt kaotanud, aga ometi oli see ainult kümme kopikat raha.

Pidu oli täies hoos. Seal oli viina, piparmüntkomvekke ja õlut.

Ka Vainuri Antonile pakuti tips viina, aga ta ei joonud harilikult joovastavaid jookisid ja nüüd oli tal iseäranis soov viinaklaasi tagasi lükata ja näidata, et ta sedagi ei soovi.

Ta tahtis varsti salaja välja pugeda, aga Sauna Sassa tellis teda veel sinna jääda.

—Oota, vaatame ikka nooremate nalja, sosistas ta Antonile.

Ta oleks tahtnud tantsida, aga tema arglik loomus hoidis teda tagasi. Ta kartis, et uhked peretütred ehk ei tule temaga tantsima ja teevad talle häbi. Teenijatest tüdrukutest aga ei olnud siin ühtegi nii ilusat, kellega tantsimine oleks lõbu teinud.

Üks peretütardest meeldis talle väga, aga see oli toredasti riides ja kõndis uhkesti. Sauna Sassa vaatas oma lühikest, vananenud palitut, mis õlade päält nii inetult vooldunud, ja ta julgus langes.

— Mine tantsima ka; näe, missugused ilusad preilid siin on! sosistas ta Vainuri Antonile.

— Ei huvita, vastas see kuivalt.

Anton, kui ajalehe kirjasaatja, pidas ennast tähtsaks isikuks ja ootas tundi, mil kôik need harimata külatänava inimesed aukartusega hakkavad tema pääle vaatama. Aga et teda siin küla simmanil tähele ei pandud, et poisid kõik nii vabalt hüppasid, nagu poleks pääle nende ja omaküla tüdrukute, kelle valgete jakkide külge nad oma higised käed nii hoolimata panid, kedagi muud Kasemetsal. Ja tüdrukud, kui neid mõni soovitud noormees tantsule viis, ei küsinud enam kas maailmas üldse on ajalehti, nende toimetajaid ja kirjasaatjaid, ega hoolinud sellest, et needsamad poisid endid viina täis jôid ja ropult rääkisid.

Nad läksid pôrandale ja karglesid poiste seltsis, seni kui pää uimaseks läks ja korset hakkas nii kõvasti nöörima, et hing tikkus kinni jääma. Sellepärast vastaski Anton kuivalt:

— Ei huvita!

Tal oli tundmus nagu inimesel, keda tahetud vôrku meelitada, millest ta aga oskab hoiduda, kuid näeb inimesi, kes kui kärbsed pimesi tulle lendavad.

„See on hullude kari, mis pimedasse tuppa kinni pandud ja sääl hullutantsu tantsib“, mõtles Anton. „Ja kellel pole mingit paremat lõbu ega ajaviidet! Kuidas neile siin selgeks teha, et elu on palju ülevam? Vaata, kus kitsad väravad — siin on kitsad väravad, millest ükski erksama vaimuga inimene läbi ei mahu.“

Kes teab, kui kaua Anton oleks mõttes targutanud, poleks mitte tantsule tikkujad talle mü-

dinal selga tulnud. Ta oli sügavasse mõttesse vajunud ja vahtis aineti tantsijaid paare.

— Alt aga ära, ahaha! karjus üks punase näoga poiss oma kaaslasega põrandale rügades. Sinna jõudes hakkas ta tüdrukut ümber keerutama ja tagus iga käänaku pääl paremat jalga vastu maad. Temast veel osavam oli seesama Kasemetsa Hindrek, kes oma uuri välja loosis. Ta tõstis teise jala hoopis üles ja keerutas niiviisi teiste seas, kuna jalg nagu vurrkanni ketas ümber viristas.

Iseäralduseks Kureküla pidudel oli Ojaotsa noor peremees Johannes. Kuna teised poisid tantsuks ikka õrnemat sugu valisid, märatses tema ainuüksi. Võimalik, et küla neiud nüüd enam ei tahtnud temaga tantsida, enne ei olnud see mitte nõnda. Johannes oli ise see, kes neidudest ei hoolinud, end nende seltsis vagusamalt ega viisakamalt üles ei pidanud, vaid alati lausa märatses. Ta trampis, karjus tantsijate seas, käänas teiste laulusalmid pahurpidi ja lällutas neid oma kähiseval joobnud häälel. Ta ei kohkunud millegi eest tagasi, mingi tembutus ei olnud tema jaoks liig vallatu. Oma üleannetustega püüdis ta teiste tähelpanu enda pääle tõmmata. Aga siiski ei pandud teda palju tähele. Temaga oldi juba harjunud. Ainult siis, kui ta juhtus midagi uut ja trehvavat ütlema, naersid lähedalseisjad poisid ja mõni sisistas läbi hammaste:

— Oh sa saatan küll! Küll on see üks kurivaim!

Tüdrukud aga tegid, nagu ei kuuleks nad midagi ja laulsid oma laule. Kes teab, kas lugu niiviisi oleks läinud, kui märatseja oleks mõni teenijapoiss olnud. Aga see siin oli noor peremees. Tema isa, v'a kadunud Ojaotsa Tõnis, oli nii ütelda elukutseline joodik olnud. Istus päevad läbi kõrtsis ja jõi. Aga ometi ostis ta harva oma raha eest. Ta oli endine vallakohtumees ja sel ajal palju tutvusi ja oma

ametis lugupidamist võitnud. Viimasel ajal polnud tal küll enam seda austust, ta oli nagu kõrtsisant, kes viina ja õlut kerjas; aga juua ta ikka sai, kui kõrtsis joojaid leidus. Selle poeg oli praegune Ojaotsa peremees Johannes. Ei võinud talle midagi ette heita — käis kindlasti isa jälgedes. Ühtki pühapäeva ei läinud mööda, mil ta mitte purjus ei olnud, ja ühtki simmani, kus Ojaotsa Johannest polnud oma üleannetut nalja tegemas.

Ning praegugi oli ta jälle siin ja keerutas üksipäinipõrandal, kuna teised väikest vaheaega pidasid.

Pillimees, lohaka välimusega poisilogard, käristas harmonikat. Kasemetsa Hindrek tahtis Ojaotsa Johannesele järele teha ja hakkas ka põrandal üksi tiirlema. Aga Johannes kahmas tal õlast kinni, ja nad hakkasid kahekesi, kõhud vastamisi, põrandal keerutama. Vainuri Anton ei tahtnud enam kauemini päält vaadata ja puges toast välja.

Poole tee pääl kuulis ta, et keegi taga vilistas ja jäi seisma. Tuleja oli Sauna Sassa.

— Noh, mis te selle pidu kohta ütlete? küsis ta Antoniga ühes sammudes.

Ta ütles kokkusaades Antonile ikka „teie" aga lühikese aja pärast muutus see „sinaks."

Siiski eksis ta sagedasti „sina" ja „teie" vahel.

VII.

Jõulud tulid ja läksid, aga Vainuri rahval ei jäänud neist muud mälestusmärki kui üks kolmekümne toobine ankur kodu õlut. Seegi lõppes Kolmekuninga päeval otsa; õled viidi toast välja ja elu vanas suitsutares oli jälle hall ja igapäevane. Linad olid haritud, aga nüüd tuli naistel nende sugemine, ketramine ja kangakudumine käsile võtta.

Vokid vurisesid rehetoas, selle sekka kostsid vana Tõnu kirvehoobid, kes kord saha rauapuud, kord uut pajakooku, põrsamoldi ja muid niisuguseid asju nokitses.

Tônis ja Anton olid igapäev vooris. Pääle harilise heina- ja kütteveo oli sel talvel uue elumaja ehitusmaterjaal vedada. Küütimist oli niipalju, et rangid hobuste kaelad veriseks hõõrusid.

Õhtuti puruväsinud, püüdis Anton veel raamatusse vaadata, aga vähe oli selleks mahti. Ajalehe jõudis veel läbi lugeda, aga õppida oli vaevalt midagi võimalik. Tõnis parandas õhtutel hobuseriistu ja regesid.

Tõnu ei võtnud talvel välistest toimetustest osa. Ta kartis kangesti külma. Ainult ahjukütet käis ta õuest toomas. Ööseti magas ta ahju pääl ja palvetas sääl kord kummuli, kord põlvili. Pühapäeviti luges toas akna all oma suitsenud lauluraamatut ja inises tasakesti mõnd lauluviisi. Teistega ühes käis ta harva söömas, enamasti paastus või nosis kuiva leiba, vahest ka kartulid ja silku kõrvaseks küpsetades.

Pererahvas ei saanud õieti aru, kas ta oli vaimuhaige või oli tal niisugune usk. Kuid arvamine kaldus esimese poole, ja ema ütles seda tülikorral vanamehele suu sisse. See oli jälle sõna, mis Tõnu kannatusele piiri pani. Seda kuuldes tegi ta vihased silmad ja sülitas kõigesuurema plärtsu. Selle üle oli ta veel kaua aega perenaisega pahane, kui ta temaga üldse kunagi leppis.

Emal olid omad mured. Tõnise eluviis polnud enam kuskilt pärit. Iga kord, kui ta väljast tuli, oli joobnud; mahaarvatud muidugi need korrad, kui oma metsas käis ja viina saada polnud. Aga juba hakati pudelid aida alt õlekubude vahelt ja räästa seest leidma. Sellest see tuligi, et Tõnisel ka kodumail sagedasti viinalõhn juures oli.

Ema oli alati mures, kui Tõnis kodunt ära oli. Ikka pidi selle pääle mõtlema, kuidas ta jälle koju tuleb.

Korra, kui hobune ilma peremeheta koju jooksis, ajas ema Antoni Tõnist taga otsima. Anton ei tahtnud minna ja ütles, et teda enam ei jõua keegi süles hoida ja ta täna ehk homme ikka kõrtsi-kraavi kõngeb. Ometi läks ta viimaks ja leidis venna tõesti kraavist, kuhu hobune oli ta saaniga ümber visanud. Vennal polnud aimugi, et siin ta õige voodi pole, vaid laskis enesest rahuloldavat norinat kuulda. Aga talvine öö oli külm, ja ta oleks võinud sinna ära külmada. Anton tõstis ta saani ja sõidutas koju.

Kui hobune oli saani eest lahti rakendatud ja talli viidud, tuli ema õue ja leidis vanema poja saanis magamas. Ilma Antoni käest küsimata, kus ja kuidas Tõnisega lugu oli, tõi ta haopinust paraja madjaka ja hakkas Tõnisele pihta laduma. Tõnis ümises esiteks ainult, hakkas siis aietama ja Jumalat paluma.

See oli esimene ja viimane kord, kus Anton käis venda taga otsimas. Pärast ei läinud ta mingi hinna eest.

Alaline mure küpsetas ema, ta oli sagedasti haige. Kaebas tihti, pää olevat nagu puupakk. Ta katsus Tõnist noomida, meelitada, vahest vemmeldadagi, aga asjata. Oli Tõnis purjus, siis ei saanud temaga üldse kuidagi läbi. Räägiti temaga, siis oli see igavene jorin, mida ta ei jõudvat ära kannatada; oldi vait, siis kiusles ta:

— Näh, nüüd südamed täis, ei räägi minuga mitte üht sõna! Ei lausu keegi eest ega tagant.

Ta kobistas pooleni ööni mööda tuba ümber ja urises veel sängiski, kui teised ammugi vait olid, ja nõudis oma osa isa pärandusest. Teisel hommikul oli samuti võimata temaga mõistlikult rääkida. Ta ei mäletanud siis midagi ja ei uskunud ka teiste juttu.

— Ja kui ma nii hull peaksingi olema, ütles ta ise, siis ärge mõtelge, et ma sedaviisi ennast parandan. Andke mu varandus kätte ja ma lähen siit. Mu elu olete te muidugi ära söönud!

Ema aga nuttis ja ohkas, ega mõistnud Tõnisele kusagilt varandust võtta. Koha küljest ei olnud midagi saada, liiategi tahtis ta, et esimene poeg koha pärib.

Ta ei osanud midagi pääle hakata ja tundis end nagu tules.

Hale oli kuulda, kuidas ta ahju ees padu liigutades patukahetsuse laule laulis.

Ometi oli vahest ka päiksepaistseid päivi, kui Tõnis kodumail midagi toimetas. Niisugusel korral asus kõik perekond õhtul toas tulevalgel ja aeti sagedasti juttugi. Naised vuristasid vokke, Tõnis raius või hööveldas midagi, Anton luges lehti ja Kusti, kes vallakoolis käis, oma raamatuid. Viimased kaks ei võtnud teiste jutust osa.

Ja juhtus veel vana lombak Rein, kes külakorda käis, Vainuril olema, siis polnud jutust kunagi puudus. Reinu vigane jalg ei takistanud teda lobisemast. Ta rääkis seda, mis ta kogu Kurekülas tähele pannud, kandis ka tühjad jutud talust tallu, jutustas kõiksugu viirastuste, tontide, kuradite ja kodukäijate lugusid. Oma juttude tegelased — sarvikud ja vanapaganad — tegi ta nii inetuks ja kohutavaks, et kõigil kuulajatel karvad püsti tõusid. Kui sagedasti ta ise tontide käes kimbus olnud, seda ei jõudnud ta ära seletadagi. Ööseti vahtis tal sinise ninaga kurat iga nurga tagant, ja igas põõsas varitses libahunt. Ka surnutest räägiti, et nad kodu käia ja oma vihamehi kimbutada.

— Mineval sügisel — ma olin sel korral Otsal, kui Otsa eit ära suri — heitsin ma Otsa tuppa magama, ja surnu viidi rehe alla. Naised tegid mu aseme just rehealuse ukse kõrvale; ma

ütlesin küll, et ä'ä tehke mu pesa otsekohe surnu jalgu, ta astub öösel mulle just pähe. Wedasin ise aseme pärast ukse kõrvalt ära ahju äärde redeli alla. Heidan õlgedel pikali, ise mõtlen, et kui aga nüüd v'a Kai öösel ei tule mind kägistama. Öösel ärkan üles, kuulen, rehe uks kiuksub tasakesti. Ma kuulatan ja kuulatan, ise pean hinge kinni. Korraga tunnen, kuidas keegi ühe käega mu karvust kinni hakkab, ja teisega kõri kinni pigistab —ma katsun karjuda, appi hüüda, aga ei saa. — Appi, kesse on? tuli ainult rögin rinnust kuuldavale. Sel silmapilgul laulis kukk ja vanaeit oli nagu tina tuhka kadunud.

Kusti oli nagu läbikeedetud. Ta värises kõigest kehast ja kuulas hirmunud silmil koledaid lugusid.

Niisugused jutud tegid vanad inimesedki araks. Kusti ei julgenud pimedas enam oma jalgagi välja pista, ja isegi Anton, kes tonte ei uskunud, tundis mõnikord üksi pimedas tühja koledust. Kui ta niisugustel kordadel omal tuttaval kõrgil toonil teistele etteheiteid tegi, et need lapsed sellega ära rikuvad, vastas ema hoolimatalt:

—Je—eh, sinul ikka oma jutud!

VIII.

Paastu-ajal peeti külas lugemisi. Lugejaid vendi oli Kurekülas kolm. Määra Hans, keda Sauna Sassa teeninud ja kelle lapsed ülekäte läinud, oli nende seast kõige tähtsam. Ta mõistis inimesi kõige valjumini noomida ja oma lugemistes kujutas ta põrguvalu kõige hirmsamaks.

Lugemisi peeti enamasti Huntalas, sest sääl olid Kasemetsa järgi — kus jälle tansuõhtuid toime pandi — kõige uuemad ja lahedamad ruumid.

Oli üks kesknädala õhtu, kui tumedad kogud videvikus Huntala poole liikusid. Vanad, kidurad saunanaised olid juba poole õhtupooliku ajal teele läinud, et mitte hiljaks jääda.

Huntala rahvas oli päev otsa tubade küürimisega ametis olnud. Metsast toodi kuuseoksi, raiuti katki ja riputati põrandale, ukse alla pandi okste-kimp maha, kuhu jalgu pühkida.

Rahvast tuli ootamata palju kokku. Argipäeva õhtul ei teatud sugugi nii suurt osavõtmist loota.

Vanad naised kogusid kohe kambrisse ja istusid pinkide pääle, tüdrukud sosistasid eeskojas, poisid seisid õues ja suitsetasid plotskid. Nende ülespidamise-viis ja jutuaine olid ikka ühesugused, olgu nad kirikumäel, Kasemetsal või Huntalas. Ikka räägiti tüdrukutest. Kasemetsal olid nad muidugi kõige vabamad. Kirikumäel seisid nad salgas ja vahtisid teine poolt kihelkonna tüdrukuid. Salga hulgas oli ikka mõni, kes „näitas.“ Kasemetsale tulid ka mõned võõrast vallast, siin olid kõik ainult omaküla tüdrukud. Aga juttu tehti nendestki küllalt.

Viimaks algas lugemine. Määra Hans tuli Uuetoa Mihkliga tagakambrist välja. Kolmas lugeja ilmus natukene hiljem ja tervitas teisi, kus juures üksteisele musu anti ja üksteist „armsaks vennaks Issandas“ nimetati.

Poisid póörsid silmad maha ja turtsusid, kui vaimulikud üksteist kaelustasid. Musutamine oli rahva seas võõrastav nähtus, isegi noortest inimestest, kes abielusse astusid, ei nähtud seda.

Lugemise alustas Määra Hans kui kõige küpsem niisuguses asjas. Ta köhatas tähtsalt. Oli üks laulusalm lauldud, hakkas Hans jutlustama.

Lugemisel oli kõik külarahvas, Vainuri omad terve perega. Ka Anton oli ilmunud, aga „amet-

likult“, ajalehe kirjasaatjana, ja seisis arvustava näoga teiste selja taga.

— Maailm läheb hukka meie päevil, algas vaga vend üldsõnades ja jatkas kaua samal toonil. Antoni mõtted eksisid sinna tänna. Siis korraga terineş kõrv. Lugeja kõneles: — Prantsusmaal mässab rahvas kiriku vastu; nad tahavad Jumala Prantsuse riigist välja ajada! Ja veel hirmsamaid tegusid teeb see rahvas nendes maades, mis Prantsuse valitsuse all on kaugel maailmameres. Aasta eest läks üks kauge meresaar hirmsas Jumala vihas hukka. Terve maa ühes linnade ja inimestega põles ära tuhaks ja põrmuks. Maavärisemised ja kaljude lõhkemised, nagu suurel reedel Kolgatal, said jälle nähtavaks. Hirmus oli seda nuhtlust päält vaadata, sest maa põles, nagu viimsel päeval peavad põlema kõik need, kes oma patutegudega Jumala viha eneste pääle tõmbavad. Jah, nemad kõik saavad põlema hirmsas veevlijärves, kus uss ei sure, ega tuli ei kustu.

Vainuri Tõnule tuli kange leil saunalaval meelde, mis nii valusasti põletas, ja nüüd hirmsa veevlijärve pääle mõteldes, kus tuli ei kustu, vaid milles pead igavesti keema, ohkas ta ahastuses :

— Oh Jumal, Jumal, mis hirmus valu peab küll sääl olema ! Oh Issand !

Ta otsustas sel silmapilgul mitte kunagi enam oma liha rasvaste toitudega hellitada, vaid ainult kuiva leiba näsida ja vett pääle rüübata ning hakata veel sagedamini ahju pääl kummuli palvetama.

Vanad naised nuuksusid põrguhirmus ja hallpääd taadid, keda jooksvahaigus ja valu ristluudes piinasid, ohkasid südame põhjast.

— Kõik meie hirmsate patuvõlgade pärast, oh Issand, tasu meie patud ja kustuta oma verega meie veresüüd ! palusid nad.

Nad ei teadnud küll selgesti, mis pattu nad teinud ja missugused neist kõige hirmsamad, aga tundsid siiski suurt hirmu.

— Selle saare rahvas, jatkas lugeja — oli hirmsasti elavat Jumalat teotanud, ja sellepärast pidid nad eneste ajaliku nuhtluse juba siin maa pääl kätte saama; kuid veel hirmsam saab nende piin olema igaveses tulemeres. Nemad — selle saare rahvas, kelle üle Prantsuse riik valitseb — olid mineval aastal suurel neljapäeval ühe hobuse armulauale võtnud ja suurel reedel ühe sea risti löönud!

Anton silmitses pilkavalt paljaksaetud lõuaga talumeest, kelle näost tehtud vagadus välja tõrjunud loomuliku tõsiduse ja aeglase rahu, mis vanematele meestele omane, ja tundis, kuidas ta hakkas seda vagatsejat põlgama.

— Kust ta selle lori on välja võtnud, kas see peaks tõesti tõsi olema? küsis ta imestades iseeneselt. Ta oli kõik ajalehe numbrid läbi lugenud, arvas saare hukkamislugu tundvat, aga sea ristilöömisest ei teadnud ta midagi.

— Kas ta seda ise luiskab või on ta seda kusagilt kuulnud, kas palvemajas või köstri käest? harutas ta endamisi.

Ta vaatas ümber-ringi, kuidas see sõnum, mis temale nii ootamata ja võõrastav tundus, teiste pääle mõjub. Aga kõik seisid nägudega, nagu poleks selles teatuses midagi, mis ei võiks tõsi olla, vaid kõik täiesti korras.

— Kas nad siin üldse midagi ei mõtle, vaid kuulavad aga rumalate nägudega, küsis Anton eneses. Ta silmitses onu, kes oma igapäevase juhmi, hauakarva näoga lugejavenna pääle vahtis ja tema sõnu harjunud kombel tasakesti kordas, kusjuures tal mokad masinlikult liikusid.

Määra Hans lõpetas oma kõne lühikese palve ja laulusalmiga. Selle järele tõusis teine palve-

vendadest laua äärest üles, ütles koosolejatele sõna ette, laulis, langes siis põlvili ja hakkas palvet lugema. Ta palvetas kaua, kaua, oma häält kord tasandades, kord kõrgendades, lükkides sõnu nagu helmeid, mis ükshaaval otsast pudenesid, veeredes põrandale, kus nad pinkide alla ja nurkadesse kadusid. Külarahval hakkasid põlved valutama, ja nooremad liigutasid endid kärsitult, aga palvevenna sõnadel ei tulnud ega tulnud lõppu. Kui ta viimaks lõpetas, pääsis kergendatud ohe kuulajate rinnust.

Kolmas palvevend tutvustas lendlehte „Vaimu tuul" ja jutustas sellest, kuidas Läänemaal rahvas „ärkab". ning soovitas lendlehti, aga keegi ei ostnud neid. Lugemine lõppes kella 12 ajal ja Määra Hans teatas oma kogudusele, et nad kahe nädala pärast siin jälle loodavad kokku saada. Siis hakati koju minema; noored mehed panid plotskid suhu ja naersid, nagu poleks midagi olnud, tüdrukutega ühes minnes.

IX.

Jälle sügis.

Heinamaal on vikat vaikinud ja metsas ei kõla enam helerõõmus laul.

Nüüd tehakse põllul tööd nagu mossis, ja ainult harva kuuldub kusagil kellegi lauluhääl.

Aga see on nukker ja tõsine, on sügise laul:

„Miks lähete nüüd, kured, ära siit?
Ja laulate nii väga hale't viit?
Teid kuuldes jääb ka haledaks mu meel,
Sest ütelge, mis laulab teie keel?"

Kevade ja suvi on kibedas põllu- ja heinatöös mööda läinud, teiste asjade jaoks on vähe aega üle jäänud.

Palvetunde pole talvest saadik enam peetud, ja ka tantsuõhtuid harvemini.

Kurekülas ehitati mitmes kohas kevadel uusi maju. Aga Vainuri uue elumaja palgid, mis talvel välja veeti, aeti hunnikusse ja tehti õlest katus

pääle. Selleks palkas perenaine ühe kidura tervisega vanamehe, kes katust lõi.

Tõnis ei saanud ehitamisega hakkama ja meistri kätte ei jõua ema anda.

Suve jooksul oli Tõnis üsna korralik mees. Üldine kibe tööaeg ei annud talle väljaskäikudeks palju mahti. Aga hirmuga ootab ema talvet.

Algas kurblik ja tõsine aeg, kui vili oli koristatud ja rehed pekstud. Väljad olid otsata lagedad, ja kõrrepõllud ootasid kündjat.

Õhus lendasid kurgede parved lõuna poole ja nende aeglane ja igatsev kruuksumine meelitas nagu kedagi kaasa.

Õhtud olid tumedad ja saladuslised. Taevas pime, mets kohises, ja kulurohi kahises teeääres.

Siis tulid suured vihmasajud ja tolmunud rehealustes algas jälle hall linaharimise töö. Aga Vainuri Anton ei läinud enam kündma ega linu harima. Ta ütles enese kodunt lahti. Juba kevadel tahtis ta minna Lõheva mõisa „metsaherraks“ õppima, aga talle ei antud raha. Siis kuulas suve otsa mingit kohta, kus saaks natukene teenida. Ta ihkas nüüd veel kuidagi siit pääseda, pisut raha koguda ja siis midagi ette võtta. Küll keelas teda ema, et ta koju jääks, sest muidu ei saaks nemad kodus kuidagi läbi. Ta andis Antonile nõu oodata, ehk saab ta viimaks ise peremeheks. Kuid Anton ütles, et ta enam ei soovigi peremeheks saada. Tõnis panna koha pudelisse.

Ema hakkas nutma, ja see oli kõik. Anton tundis südames koduse rahva vastu põhjatut haledust. Tundus nagu ülekohtune, et ta lahkub. Iseäranis kahju oli tal Augustist, kellest oleks võinud veel midagi saada. Aga ta ei võinud teisiti. Elu oli siin väljakannatamatu.

Esimese lumetulekuga lahkus Anton kodukülast ja läks linna kaupmehe juurde.

Ka Sauna Sassa oli korra katsunud Kurekülast välja pääseda, aga tagajärjeta. Sauna

õuest viisid veel kitsamad väravad välja kui talukohast. Ta oli linna läinud kingsepaks õppima, aga lahkus säält varsi, sest rinnad ei kannatanud istumist välja, ja raha lõppes otsa.

Ometi tahab ta nüüd uuesti raha korjata ja Vainuri Antoni eeskujul linna tagasi minna.

Kirikherra

Aga palgaline põgeneb,
sest tema on palgaline,
ja tema ei hooli lammastest mitte...

Joh. evang. 10, 13.

I.

Päev enne seda suurt sündmust, mis terve Turva koguduse nagu sipelgapesa kihama ajas, juhtus kaks tähtsamat koguduse liiget ja tegelast just ühel ajal kirikumõisa minema. Peaaegu ühel ja selsamal ajal astusid nad kirikumõisa sisse. Kiriku patron, Võmmaste mõisaherra von Büren, sõitis kahehobuse kalessiga paraadtrepi ette ja läks säält üles, kuna talurahva vöörmünder, vana, paljaksaetud lõua ja pügatud juuksega peremees Lage, õue kaudu köögi uksest sisse astus. Auväärt vöörmünder ütles köögi Marile, et ta tahab õpetajaherraga kokku saada, aga see vastas, ta oodaku, sest õpetajaherral olla praegu teine suurem külaline ja koguduse ametnik ees. Ajad olid rahutud, vähemalt teistes kogudustes, ja sellepärast polnud ime, kui karjane järele uuris, kuidas tema karjaga lugu. Patroniherra teatas tõsisel sõnal kirikherrale, et ka tema mõisa moonakate seas olla rahutusi rmägata ja palus viimast, tõsiseid abinõusid itvtarusele võtta. Muud ta seekord suuremat ei

kõnelenud, aega oli vähe ja kodus asjad korraldada. Ta istus varsi kalessi ja kihutas koju poole.

Lage, kes seni köögis konutas, ajaviiteks õpetajaherra halli kassi silitas ja kõrbenud sigurite haisu nuusutas, pääsis siis kirjutustuppa. Õpetaja, kes teda oli lasknud kutsuda, päris ta käest järele, kuidas vallarahva meeleolu, ja kas kurat ka juba tõttab nende kogudust kiusama. Vaga vöörmünder vastas, et mõned üleannetumad noored mehed küll olla kurjale teele libisemas, aga loodab, et nad õpetajaherra hoole ja valju sõna läbi meelt parandavad.

See sündis laupäeval.

Õhtul istus kirikumõisa rentniku Kaarel Saare tagakambris neli meest tõsiste nägudega ja kõnelesid viimaste päevade poliitilistest sündmustest.

— Eestlane on mats, kinnitas Turva alevi kingsepp, kes omal ajal oli Tartus elanud, käredalt, — eestlane on argpüks. Muidu suurustab ta veel, aga kus ta peab teoga üles astuma, sääl poeb ta teiste selja taha. Vaat', mis lätlased teevad! Nii on kõigega lugu, võta sa maa-või linnameest, mind või sind. Tartus on üliõpilased: sakslased, venelased, lätlased, vaat' kus mehed! Sõidavad voorimeestega, purjutavad ja teevad karutükka. Sakslastel ja lätlastel on oma värvimütsid ja korporatsioonid. Venelased teevad ka, kui pää soe on, skandali. Aga eestlane, — kõneleja tõmbas enese kentsakalt küüru, — käib pää norus uulitsal ja kannab oma värvimütsi ainult toas. Valitsus ei luba neil väljas kanda, teistel lubab!... Kui sa üliõpilane oled, siis näita ka, et sa üliõpilane oled, aga ära ole mats. On küll ka neil oma selts, aga mis selts see on, pagan seda teab Näed, venelased ei karda kedagi, lähevad õhtul uulitsal ja lasevad laulu lahti. Tee märulit ja ole mees, kui sa student oled!

— See ei puutu nüüd meitesse, meie ei taha asjata märulit teha, vaid peame aru, mis Roseniga teha, kas teda kotti pista või ei, rääkis üks noorem alevi elanik vahele. — Seni oleme ta vigurid küllalt kannatanud, ma arvan, praegu oleks aeg näidata, et ka meie ei ole pururumalad ega lase endid ninapidi vedada.

— Noh, seda keelt minagi kõnelen, hüüdis kingsepp, — ma räägin just sedasama juttu. Mis sääl siis veel kahelda, kas pista kotti või mitte. Minu arvates ei maksa selle juures enam sugugi kõhelda. Mis mees Rosen on, seda teab meist iga mees, ja ma usun, et nimelt Matsi peremees teda hästi tunneb.

— Tunnen, tunnen küll, tunnistas Saar.

— Nooja, rääkis kingsepp edasi, — meie tunneme teda kõik ja teame, kuidas ta siia kiriku pääle sai. Saksad panid ta ametisse ja va' Võmmaste Büren andis talle ohjad ning piitsa kätte. Taluinimest ei küsinud keegi. Eesti soost kandidaat ei tohtinud piiksatadagi. Ja kuidas ta nüüd kõiki nöörib, võtame näituseks leerilapsedki, — see on häbemata. Kuidas ta oma rentnikkudega jonnib. Ta pole mitte õpetaja ega hingekarjane, vaid kirikherra. Meil on mõisaherrad ja kirikherrad. Küsime, mis teevad lätlased niisuguste meestega? Ma kostan — kott pähe ja kirikust välja! Aga meie kahtleme siinjuures, kas ei või jah? Ma ütlen — eestlasel pole ettevõtmise vaimu —

— Ettevõtmise vaimu ehk leiame kah, aga ma küsin ainult, kas meil on niipalju mehi, kes seda korda saadaks, et meie rahva seas hätta ei jääks. Kui vahest veel meid kinni ei nabita.

— Oh, kinninabimisega pole häda, ja mehi leiame niipalju kah. Muretse aga sa, Matsi peremees, hää suur kott valmis, paneme su paavstiherra sinna sisse. Niisuguste meeste ase pole praegusel ajal mujal kui kotis!

— Kott olgu minu poolt, muhatas Matsi Saar, — mul on hää sügav räimekott, mille

sees heinad olid, kui silgurannas käisin. Selle lasen naisel valmis panna.

— Tubli, tubli, naersid teised, — ajame ta räimekotti.

— Nõnda siis kindel: sina, kingsepp, jaotad mehed ja juhatad neid, Matsi peremees annab koti.

— Olgu nii. Aga ärge te naistele hingake, ka sina, Matsi peremees, mitte; naisi ei või uskuda.

— Mitte sõna.

Mehed läksid minema, ja Matsi peremees hakkas kotti valmis vaatama. Ta tõi selle lauda otsa päält maha, proovis, kas ta vastupidav on ja silmitses, kas vahest kusagil auku sees pole. Õige! Külje päält oli ühest kohast lahti argunud. Matsi peremees tõi suure kotinõela takuse punemega, tõmbas augu koomale ja pomises ise habemesse:

— Pole viga, ega ta põrsas pole, et august välja poeb!

II.

Järgmisel päeval astus Turva kirikherra niisama püha, aga veel valjuma näoga kantslisse nagu alati. Ta tahtis oma kogudust sel päeval kuni neerudeni raputada, et tal mingit paha mõtet ega kurja nõu Jumalast seatud ülemate vastu ei tekiks. Käärival silmapilgul, mil poliitiline taevas tume, on ettevaatus enam kui soovitav. Ta tahtis kõik kurjaidud juba alguses hävitada, liikumise põrmuni maha suruda. Ta oli selle päeva jutluseks oma õnnetuseks — aga kes teab, mis tarvis see hää võiks olla — tähendamise sõna häást karjasest valinud. Et silmapilk põnev oli ja Lätimaa poolt kõiksugu tumedaid juttusid kuulus, siis arvas õpetajaherra üsna kohaseks, vana juttu häást karjasest meelde tuletada. Ta tahtis sellega ütelda, et tema on see hää karjane, kes oma karja mitte maha ei jäta,

tulgu ka kõige jäledamad mässajad ja tapjad Lätimaa poolt meie maad laastama, tema jääb oma karja juurde ja trööstib teda. Sest — oma vahel ütelda — polnud tal karja mahajätmiseks mingit põhjust: koht ei olnud koige lahjem

Vaimulik mees asus kantslisse. Karjase nägu läks pilve, kui ta laskis pilgu üle oma karja libiseda. Nähtavasti tundis ta tôsist muret, et vahest kuri vaenlane, hunt vôiks tema lammaste hulka ilmuda ja terve karja maha murda. Mis hakkab karjane siis pääle, mis ütleb ta oma isandale?

— Armas kogudus, armsad vennad ja ôed, algas ta pärast apostlikku tervitust, – kurjad tuuled on puhumas, maru möllab ja kurat käib ümber kui möiraja lôukoer ja otsib, keda ta võiks ära neelda. Rasked ajad on kätte tulemas! Kui kaugele kuri võib minna, kui jultunuks need inimesed lähevad, kes Jumala ära unustavad, seda näitavad meile need veretööd ja põletamised, mida need kelmid ja röövlid, kes endid nimetavad sotsialdemokraatideks, korda saadavad. Ei ole neil inimestel enam Jumala nägu, ei ole neil enam tilka ristiinimese verd südames, vaid nad on kui hirmsad metsalised, kui kiskjad elajad, kes ei küsi ülemast ega alamast, vaid hävitavad ja pôletavad, mis ette juhtub.

Selles toonis jatkus jutlus tükk aega, siis tuletas vaimulik oma kohust sel „hirmsal“ ajal meelde, kôneldes Kristuse sõnadega:

— Tulge minu juurde kõik, kes teie koormatud ja vaevatud olete, tulge minu juurde, ja mina tahan teile hingamist saata. Mina olen hää karjane. Minu lambad tunnevad minu häält ja käivad mu järele. Kindlas julguses Issanda abi pääle, tahan mina teid kurja eest kaitsta ja, kui tarvis, oma elu teie eest jätta.

Vaimulik mees oli kohe kantslisse minekul altari ees midagi kahtlast märganud. Kui ta nüüd harjunud kombel igale poole kiriku

rahva pääle vaatas, silmas ta kantsli trepil mehe, kel oli midagi kaenlas. Ta vaatas uuesti, silmitses teda terasemini ja äkiline mõttekiir sähvas tal pääst läbi, et see on kott, kott, millest viimasel ajal nii palju kõneldakse. Kott tema jaoks! Pastoril oli nüüd tegemist, et jutlust jatkata. Veel kord imelikku meest silmitsedes, nägi ta, et tal valehabe nina all oli. Tõesti midagi harúldast! Kotiga mees tõmbas kõik kirikherra mõtted enese pääle, ta kaotas mõttelõnga. Kotiga mees kantsli trepil!

Lugupeetud literaat kõrgemas seltskonnas, võimukas hingekarjane oma koguduses, kus keegi ei julgenud üht laitvat sõna ta kohta ütelda, kus ta võis ühe käenäitamisega oma soovid täita. Nüüd seisab selle koguduse kirikus kantsli-trepil valehabemega mees, ja tal on suur kott kaenlas. Kotti tahavad nad ta pista! Tema, kes väikese isevalitsejana oma riigikeses talitas. Ja siis, võib olla, võtavad nad tema kotiga selga ja hirvitavad, nagu Rooma sõjamehed Õnnistegija üle. O tempora, o mores!... Kuidas pääseda? sähvatas vaimuliku pääs mõte. Hakkab ta kantslist alla minema, siis tungivad võõrad mehed kallale ja tarvitavad vägivalda. Uste pääl on vist muidugi vahid. Kus on pääsetee, teotajate kätte ei pea Jumala sulane end mitte andma... Lähemal silmapilgul sündis midagi, mis neil, kes seda oma silmaga nägid, vist iial ei unu Nende hingekarjane tõusis korraga lendu, ta mantel lehvis õhus, ja vaimulik mees kalpsas alla naiste sekka.

Ah! liikus üle koguduse.

Tõusis segadus ja kära. Kirikherra jooksis mürinal käärkambri ukse poole, tõukas vastu inimesi, naised jäid talle jalgu, tagant püüdsid teda ahned käed.

— Võtke kinni! Mitte välja lasta!

— Ukse pääle ette!

— Juba läks!

Liikumine, surumine, hüüded.
Üldine segadus.

Aga kirikherra jookseb mis jäksab, kargab üle müüri, tômbab okastraadi otsa mantli lôhki, ja siis alla alevisse, kordniku maja poole. Alles üle selle läve jôudnud, vôib ta hinge tômmata. Siia nad ometi ei julge järele tulla.

Ärevus, kõnejama, sônajagin.

Seletatakse nii ja teisiti. Otsitakse kotimehi, aga neid pole leida. Kaua seisab rahvas vadistades kiriku ümber. Surnu puusärk kanderaamiga ootab kiriku ukse ees, naiste süles vääksuvad ristimata lapsed.

Nôutakse ôpetajat.

Otsitakse teda kirikumôisas. Siis juhatatakse kordniku poole. Kui sinna käskjalad järele läkitatud, tuleb vaimulik kordniku saatel tagasi. Kiriklikud talitused saavad tehtud, aga ettetulnud vahejuhtumine täidab kôikide meeli ärevusega.

III.

See tõstis palju tolmu. Mida kôik ei räägitud, mida ei kirjutatud! Kirik suleti ajutiselt ja kogudus pandi peaaegu vande alla.

Kotimehed siunasid enese kohmetust, ja kingsepp kirus Eesti rahvast.

— Las' harjume ikka, see oli alles esimene kord, tähendasid teised.

Aga kogudus ei suutnud ilma kirikuta elada. Kogudus nôudis hingekarjast. Naised olid segaduse sünnitajate ja Jumala mehe teotajate vastu täis püha viha. Nad käisid vaimulikku meest palumas, et ta tagasi „võtaks tulla“ nende keskele.

— Kui teil on midagi mu vastu, siis ütelge mulle, ja mina ei ole enam teie õpetaja; mina lähen siis siit ära, ütles kirikherra naistele.

— Oh, ega meie, pai õpetajaherra, teie vastu ei ole, ega meie ole süüdlased, need on mässajad ja röövlid.

— Sotsialistid? küsis vaimulik.

— Jah, õpetajaherra, eks teie ise tea paremini kes nad on. Egas meie, pai õpetajaherra, teie vastu ei ole, meie palume teid ikka jälle tulla jutlust ütlema.

Saadeti ülemale poole palvekirju. Neli nädalat hiljem avati kogudusele jälle kiriku uksed. Sõjariistus kaitsevägi pandi uste pääle vahti. Pastor Rosen läks jumalateenistust pidama. Kirik oli puupüsti rahvast täis ja ustest tungili ikka veel. Kõik tahtsid kuulda mida tagakiusatud hingekarjane ütleb. Ja tal oli palju ütelda. Enne kõike avaldas rõõmu, et jälle kordaläinud kiriku uksi rahvale lahti teha. Siis asus ta otsekohe asja manu.

— Teie ei ole mitte minu üle kohtumõistjad. tõstis ta oma peent häält. — Kui mul peaks süüdi olema, aga süüdi ei tea mina enesel mitte olevat, siis ärge mõistke teie minu pääle kohut. Laske kõik jääda viimse kohtupäevani. Mina olen ikka püüdnud teie vastu oma kohust täita, mina ei ole teie vastu ülekohtune olnud; vaid kui ma olen vahest vali olnud, siis olen ma seda kui Jumala sulane olnud, sest Issandal on teises käes hirm ja teises käes arm. Ärge laske end kiusajatest eksitada, ärge laske end saatanast võrku vedada, ärge käige kurja järele. Küll temal on Jumala sõna kuulutajate vastu tige meel, ta püüab tema sõna õpetajaid kiusata ja hukka saata. Aga Issand ei jäta oma sulaseid maha, ta kuuleb nende palvet, kes tema poole kisendavad. Ja mina olen tema poole kisendanud ööl ja päeval, olen kisendanud teie pärast, armsad hinged, ja vaata — minu kisendamine on kuuldud. Ja ma tahan ikka teie pattude pärast paluda ja teie üleastumiste

pärast palvetada, sest kiusaja on meie seas tööd tegemas, sellepärast vaata ette, armas vend ja õde, et ta sinugi hinge oma võrku ei meelita, ega sindki oma karjase vastu üles ei kihuta.

Palju veel kõneles vaimulik mees. Ta ei olnud just mitte kônehoos, ei suutnud seda kôik nônda ütelda nagu oleks tahtnud ja pahandas oma sõnakuulmata keele üle. Ta kartis isegi segadust ja vaatas sagedasti naiste poole. Aga midagi ei sündinud. Ta jäi viimaks endaga rahule, ja sellest rahust ammutas ta uut jõudu. Rahvas kuulas tardununa nagu ikka. Ainult naisi minestas sel päeval rohkem kui muidu ja kui ta lõpetas, laulis köstri laulukoor tänulaulu ning kogudus hõiskas: Hosianna! Orel üürgas ja kohras nagu meri tormikohinas, koguduse laul kõlas otsekui marumühin põlises laanes, kui kirikherra võidukindlalt ja auvääriliselt kantsilst alla astus. Sel silmapilgul tundis ta endas sugulust muistse preestriga, kes loodusejõudusid vannutas ja vaigistas.

Ja kui ta nägi neid truid naisi, kes valmis olid teda oma kehaga kaitsma, siis tundis vaimulik mees, et tema seljataga seisab sõjavägi ja et ta on veel tugev küllalt. Lôunalauas kõneles ta sellest von Bürenile, kes ühes teistega oli kirikus korda pidanud:

— Kui ma selle hulga pääle vaatasin, mis kui lage ja tasane väli mu ees norutas, kuulates tummalt mu jutlust, siis tundsin ma end sõjaväe juhatajana; minu võimu alla on antud väehulgad ja mina käsutan nad tulle või taganemisele. Eks ma ole ka oma moodi üks väepäälik?

— Feldmarschal, naeris von Büren. — Generalissimus!

— Ma tunnen enesel veel jõudu seda kinni pidada, mis mul on, ning võin ettetulnud vahejuhtumise üsna tähtsusetaks lugeda Mis teie arvate, herra von Büren?

— Täiesti õige! kiitis mõisaherra, üksikuid vahejuhtumisi, mis siin või seal ette tulevad, ei maksa üle hinnata. Me oleme, tänu Jumalale, veel seisukorra isandad. Ja teie, armas pastoriherra, teie olete tõsine riigimees. Oleks keisriherral niisuguseid riigimehi palju, asjad oleks veel praegu nagu ennegi . . .

Kiusatus.

— Jumala pärast ei vihasta, ei vihasta! . . .

Teised vaikisid kahtlaselt. Emand Baumann määris võid leiva pääle ja vahtis aineti oma tegevust, ning kahtlev naeratus mängis tema huultel; isand Baumann kobas lusikaga sügava moosipurgi kallal, ja tema paksu, musta habeme seest kostis veniv „no — oh“. Politsei jaoskonna kirjutaja Võre hammustas suure suuga saia, ajas silmad punni ja lõmpsis theed. Oma hoolsas tegevuses leidis temagi aega suud lahti teha ja „no—oh“ uriseda. Temagi vangutas uskmatalt pääd.

— See on juba võimata, mugis ta täie suuga, — ühel inimesel võib küll olla kõvem kannatus, kui teisel, aga et ta iialgi ei vihastaks, seda, vennas, on raske uskuda. Ärge pange pahaks, herra Nõgi, kui ma teile tõendan, et on juhtumisi, kus teiegi ei suuda enese üle külma rahuga valitseda, vaid ägedaks saate. Ärge pange pahaks, aga asi on tõepoolest nii.

— Ja teie ei usu! . . . imestas noor tuhakarva juukseline Nõgi nutuselt. — Jah, mis ma võin sinna parata, et teie ei usu! Aga mõtelge ometi, kuidas tahate teie selgeks teha, et ma vihastan, või olen vihastanud, kui ma teile oma ausõnaga kinnitan, et ma ei ole enam viiel aastal vihastanud. Ei ole — Jumala eest, ei ole!

Juba kui ma koolis käisin, hakkasin vihastamist enesest võõrutama: ma lugesin kord raamatut, milles kirjeldati vihastamist kui metslikku ebavoorust ja võrreldi vihast inimest härjaga. Ma hakkasin siis aru pidama, kas ei võiks sest haigusest kuidagi lahti saada. Ma hakkasin hoidma, et ma iialgi ei vihastaks. Ja kas usute, ma sain sellega kergemini toime, kui võisin arvata. Ei olnudki raske külmavereline olla. Usu ainult, et sa ei vihasta, pea tüli naeruvääriliseks ja löö käega!

Isand Nõgi peatas ja tõmbas hinge tagasi. Siis vaatas ühe päält teise pääle, et näha, kas kuuljad uskuma hakkavad või mitte.

Majaperemees oli moosimäärimisega valmis ja sai nüüd, kus magusad suutäied kurgust alla pugesid, mahti pikemalt lausuda:

– Ei saa, ei saa... See on võimata...

Noor poesell oli päris kimbatuses. Jutt oli kogemata vihastamise pääle kaldunud, tema ei olnud tõepoolest viiel aastal enam vihastanud, ta tahtis näidata ja tõendada, et inimene tõesti võib ilma vihastamata elada. Aga keegi ei usu!

— Võimata, võimata jah! kinnitas politseikirjutaja kõige suuremas meelerahus.

— Kuidas võimata?! hüüdis Nõgi, taskurätikuga otsaesist pühkides. — Kui juba mina selle viie aasta jooksul, mis ma olen kauplustes tegev olnud, ei ole kordagi vihastanud — mõtelge: kauplustes, kus kõige enam tuleb irisejate inimestega kokku puutuda — kui ma selles ametis saan ilma vihastamiseta läbi — miks ei või siis teie, herra Võre, ilma vihastamata läbi saada? Palju on teil inimestega kokkupuutumist? Istute laua taga ja kirjutate passi päält nimesid korteri-raamatusse. Ja nõndasama isand Baumann. Ütelge, kas teil on õieti põhjust kellegi üle vihastada? Teil on tisleri-äri, teete telli-

tud tööd. Mis üle te vihastate! Keegi ei hakka sääl enam tingima.

— Ei tähenda midagi, lausus kirjutaja Võre.

— Ei midagi, ei midagi, kinnitas majaperemees.

Isand Nõgi naeratas. Paremat ta ju ei mõistnudki teha.

— Võimata, võimata! Missugune narrus!

— Ja kuidas teie arvate, emand Baumann, pööris Nõgi, viimaks hädas majaperenaise poole.

— Mis nüüd sääl arvata, armas herra Nõgi, aga niisugust inimest ikka ilmas olemas ei ole, kes kõik koerustükid ära kannataks. Isegi inglid vihastavad. Taevataatki vihastab. Ka Mooses vihastas ja murdis käsulauad puruks —

— Ka teie ei usu! ohkas poesell kurvalt. — Aga ometi ma tõendan, ma vannun kõige juures, et ma ei ole vihastanud ega vihasta ka edaspidi!

— Võiks ju proovi teha, torkas politseikirjutaja.

— Ja kuidas moodi, küsis poesell, oma punetavaid silmi seltsimehe pääle heites.

— Noh, minu pärast kuidas tahes, et me aga näha saaksime, et teie tõesti ei vihasta. Meie ei usu seda muidu kui ei näe. Oleme kord uskmatud.

Isand Nõgi vaikis. Kärsitult liigutas ta suhkrut klaasis. Nõutult vahtis ta leivakorvi pääle.

— Oh! õhkas ta tasa, ilma teadmata ja tahtmata.

— Jah, ei jätnud kirjutaja oma jonni — vihastamine on üks kentsakas asi. Aga ta on ka tarvilik asi. Arstiteadusest teame, et vihastamine tervisele kasulik on; niisama nagu naermine . . .

— Mis te nüüd kõnelete! Kas ma ei tea, kuidas arstid vihastamise pääle vaatavad? Mispärast nad siis haigetele vihastamise ära keela-

vad? Vihastamine tervisele kasulik! Siis lõika endal nina pääst maha — on ka tervisele kasulik! Pista silm välja — on ka tervisele kasulik.

— Silma väljapistmisega on teine lugu. Kehaliikmeid ei tohi vigastada. Aga vihastamisega on teine lugu. See on nagu maru, mis õhku puhastab. Vihastamine ajab vere inimese kehas kiiremalt voolama. Kui inimene pole veel täiesti rikutud, peab ta vaimustatud saama ja vihastama. Niisugune on veel loomulik inimene.

— Loomalik inimene! osatas Nõgi.

— Ei, ma ütlen õigesti, loomulik inimene. Loomalik on alles see, kes enam midagi ei tunne. Ei hääd ega paha. Kes ei saa vaimustatud ega vihasta. Ehk ta on veel alamgi...

— Ma saan ju aru küll, te tahate mind ainult narrida, te ise ei mõtle sugugi nõnda!

— Ei, ma mõtlen just nõnda.

— Ah, ärge rääkige!...

— Mispärast ei peaks ma rääkima? Ma ütlen, mis õige: ilma vihastamiseta ei saa keegi inimene elada. See oleks loomuvastane.

— Kuidas loomuvastane? põrutas herra Nõgi, ja ehmatas isegi oma hääle üle; ta ei olnud kunagi nii valju häälega kõnelenud. — Mina ei ole viiel aastal vihastanud, ja teie tahate seletada, et see on loomuvastane! Kas mina siis olen loomuvastane?

— Võib ju olla...

— St! manitses majaperenaine lahkelt naeratades. — Mis te nüüd tühja vaidlete. Kas vihastada või mitte, see teeb ükstäis puhas välja. Olge hääd, ulatage oma klaas, herra. Nõgi, ma valan teile theed!

— Ei, tänan... vastas poesell, — saab küllalt juba. Ma ei tea, mis see tähendab! Kas teie kõik ainult nalja teete, või on teil tõsi taga. Aga mina olen viis aastat ära elanud, ilma et oleksin kordagi vihastanud...

— No, see ei ole nüüd õige!. . . tuli kõigil kolmel nagu ühest suust. Herra Nõgi vaatas ühe päält teise pääle. Tema nägu kiskus kentsakalt krimpsu.

— Teie ei usu, mis ma ütlen?

— Ei usu! vastas kirjutaja.

— Seda just mitte! pehmendas pereisa.

— Missugune lollus! hüüdis Nõgi korraga, laua äärest üles karates. Ta tundis, kuidas palav viirg tema südamest läbi käis, nagu ta ammu enam polnud tunnud. Ta ei kärsinud korraga enam kauemini nende inimeste seas viibida.

— Missugused ussid, sisistas ta uulitsal läbi hammaste — vägisi kiusavad sind ja ässitavad vihale! Kuradid! . . .

Fin de siècle.

See sündis aastal 1900.

Kõik väikse maakonna-linna tähtsamad haritlased olid posti- ja telegraafi-ametniku Aleksander Hinno juurde kogunud, et lahkuvat aastat ära saata. Kellegi auks peetaval õhtul on viisiks sellest isikust kõnelda, nõnda kõneldi ka siin vana kadunust — läinud aastast.

— Kui kiiresti ta mööda lendas. Juba lõpp. Ah, kui kahju! ohkas õmbleja Adele Lõim, kelle üürikeses elus see juba kahekümne kaheksas oli olnud. Igal uue aasta ööl oli ta õnne valanud, aga see tõsine õnn oli ikka jäänud tulemata.

— Kadunu on veel sellepoolest tähtis, et tema lahkumisega me tervele aastasajale selja pöörame, tähendas postiametnik Hinno, kelle poissmehelikus toas võõrad olid kitsalt kokku surutud. Tähtsa osa ahtast ruumist võttis oma alla nurgas raamaturiiul, mille laudid koormasid halli perariidesse kõidetud „Вѣстникъ Знанія" väljaanded, millest nende omanik omale teadmisi ammutas. Tagumises seinas oli kirju sitsi eesriide varjule voodi pugenud, kuid nüüd oli eesriie üles visatud ja kaksiklased, päevapiltnik Tuul ning juukselõikaja Luud, olid sängi serval aset leidnud.

— Meile saab see haruldane ônn osaks, nagu vähedele teistele ajaloos, et meie vôime kahes aastasajas elada, arvas endise politsei lauaülema lesk proua Pender. Ja liiatagi astume nüüd niisugusse ajajärku nagu XX. aastasada.

— Aga mina ei suuda sellest aru saada, kostis nüüd sängi servalt, — et meile nüüd kahekümnes aastasada tuleb, kuna meie kirjutame ikka tuhat üheksa sada ja nônda edasi.

Selle peale ei olnud nähtavasti keegi mõtelnud. Kõik jahmatusid vait. Vaikimise ajal, mis kestis mõne minuti, sündis midagi, kuid see ei avaldanud koosolejatesse, kes sügavasse mõttesse vajunud, mingit mõju, sest see oli juba harilikuks nähtuseks saanud.

Päevapiltnik Tuul, kes oma kohuseks pidas vaikimist segada, kui see tikkus juba piinlikuks minema, poetas temale iseloomuliseks saanud fraasi, mis ei olnud midagi muud kui. —:

— Küll on. . .

Ja selle pääle vastas tema alaline kaaslane ja môttevend, juukselõikaja Luud, ilma et ta oleks sõbra üteluses radikaalsemat muudatust ette võtnud, — ta vahetas ainult sõnade järjekorra — vastukajana:

— On küll. . .

Neil sõnul oli selles seltskonnas oma ajalugu ja tähendus. Oli asjalugu niisugune, et keegi ei mõistnud enam midagi ütelda, siis tähendas see avaldus niipalju kui — „Küll on imelik". Ja kinnituseks tõendas teine takka pääle: „On küll veider".

— Seda on küll raske tõeks teha, aga nônda ta on; ma usun, möödaläinud üheksateistkümne aastasaja kohta on juba oma ajalugu kirjutatud, vôttis postiametnik Hinno enam vilunud teadusemehena küsimuse kohta uuesti sõna.

—Ja, aga miks on see nii? päris neiu Lõim, kes meesterahvaste seltsis väga teadusehimuline oli, ja iseäranis politseikirjutaja Anton Kinki juuresolekul püüdis teravmeelne olla. Kuulujutud pajatasid, et ta era-elus ka teravkeelne olla, kuid seltskonnas ei tohtinud sellest midagi välja paista.

— See on väga keeruline . . . seda on võimata seletada. Ma mõtlen ja mõtlen, aga otsa kätte ei saa, hädaldas politseikirjutaja Anton Kink.

Kink oli seltskonna hing, mitte niisugune raamatukoi nagu noor postiametnik. Trükitud paberit tema korteris ei leitud, tema toa kaunistuseks olid ülesvõtted ümberkaudsest loodusest ja väljasõitudest, millel isand Kink ise tingimata juhtivat osa mängis, olgu pildi eesküljel pikutades, või istukil poseerides. Tema toas olevat kaht kirjutuslauda matsid hülsi karpide virnad ja tubaka pakid oma alla.

— Siiski oma põhjendus on sel, arvas proua Pender.

— Tingimata! kinnitas Hinno, – meie peame võima seda tõeks teha,

— Ja, aga kuidas! hüüdis Kink pahuralt.

— Vaadake, seletas postiametnik asjatundliku näoga, — see vaidlus läheb kaugele ja ulatab metafüüsikasse. Meie peame enesele transcendentaal teooriad appi võtma. Vaadake . . . Ta pühkis taskurätikuga higi ja hakkas siis analüseerima:

— Meie krisklikku ajaarvamist loetakse Kristuse sündimisest. Üldine ulatab maailma loomiseni. Millal hakati aastaid lugema, — siis kui aasta oli mööda. Oli maailma loomisest või Kristuse sündimisest aasta — öeldi: esimene aasta ja nõnda edasi; teine aasta ja nõnda edasi. Saate aru?

— Saame aru, lausus Adele preili, — aga kuidas edasi? Kuidas edasi?

— Kuidas edasi — edasi niisama . . .

Aga mõttetark tegi käega meeleheitlise liigutuse, sest vaimusilma ette tekkisid aastatuhanded, ja kogu analüüs läks segi.

— Ega siis maailma loomisest kohe hakatud aega arvama, siis polnud ju veel inimesigi — juurdles juukselõikaja Luud.

— Õige neh, kes siis aasta pärast kohe ütles: nüüd on esimene aasta Kristuse sündimisest, tõttas Tuul seltsimehele appi.

— No jah, kes siis ikka, kui Kristus aastane oli, ütles: nüüd on esimene aasta kristlikus ajaarvamises, tungis ka politseikirjutaja Kink vaese postiametniku kallale, kellel julgust oli olnud nii keerulise küsimuse ülesharutamisele asuda. Kuid isand Hinno püüdis veel viimse jõuga oma tõestamise metoodi kaitsta.

— Proua Pender, teie olete ajaloo tundja, millal hakati esimest korda kristlikku ajaarvamist lugema? Mäletate kõige väiksemat ajaarvu pärast Kristuse sündimist ehk nagu Ladina keeles öeldakse: post Christum natum?

— Kõige väiksem ajaarv pärast Kristust oli, kui ma ei eksi . . . Proua Pender tuletas pisut aega meele ja ütles siis otsustavalt: — 9. aastal pärast Kristust oli Teutoburi metsas roomlaste ja germaanlaste vahel lahing. See on kõige väiksem, mis ma mäletan.

— Hüva . . . ütles Hinno rõhuga. Üheksas aasta on siis juba ajaloos üles tähendatud. See on fakt. Tähendab, ajaarvamine oli juba varem olemas.

— Noh, üheksa pärast oli juba ajaarvamine kindlasti olemas . . . avitas teda politseikirjutaja tigedalt.

— Tähendab, üheksa aastat oli Kristuse sündimisest juba mööda läinud . . . Siis öeldi: tänavu on üheksas aasta. Edasi, läksid aastasajad,

tuhat . . . Aga jälle lõid postiametniku silmad virama ja ta kaotas mõtte-eie.

— Mu pää on täna segi . . . ma ei suuda seda ära seletada, aga see on nii. Kahekümnes aastasada tuleb tingimata, kinnitas ta kõik selle aja vaikiva, alles pääkoolist pääsenud maja peremehe tütre Luise Egoli poole, kes oma kord sügavasti punastas.

— Ja, aga millal? Vahest alles saja aasta pärast? küsis proua Pender.

— Ma olen matemaatikas nõrk, lisas ta juurde, —ma ei suuda niisugustest küsimustest jagu saada, ainult ajalugu ma tunnen . . .

— Sellest on võimata jagu saada, see on üleloomulik küsimus! hüüdis politseikirjutaja kätega pähe haarates. Tema ajudes peitus nagu pomm, mis võis igal silmapilgul lõhkeda, ähvardades tema pääluud purustada. Nagu hirmuga hoidis ta tugevasti ümbert pää kinni.

— See on kole! halatses neiu Lõim politseikirjutaja pääle. — Nõnda siis ei alga homse päevaga mitte kahekümnes aastasada. Ah, kah — ju! Võtame mõne muu aine, see võib inimesed arust ära viia. Kah — ju!

Neiu Luise, keda see vaidlus sugugi ei olnud huvitanud, ohkas kergitatult.

— Hakkame näituseks õnne valama, jätkas neiu Lõim oma nõuannet.

—Hakkame õnne valama! kilkas Luise.

Noore neiu soov oli korteri peremehele käsuks. Kui osaval tehnikul, kel elektriga iga päev tegemist, oli tal mitmesuguseid aparaate ja aineid; nii ei puudunud tal riist, mida võis sulatuspanniks tarvitada, ja Inglise tina.

Õnnevalamise võttis isand Kink oma pääle. Olles viisakas noormees, kel häässt toonist arusaamist, määras ta esimese pannitäie proua Penderile, auväärilisemale daamidest.

Sündis kaunis näotu tinapantsakas, aga vilunud kavaler seletas külmavereliselt kolme

pulgasarnase joone pääle näidates — see tähendavat, et proua Penderil iga sõrme jaoks kaks peigmeest olla. Selle osava märkuse pääle pöörasid paljude pilgud sängiserval istujate pääle, aga Tuul silmitses hoolega oma sôrme küüsi, ja Luud vaatas mõttes põrandale.

Neiu Lôim saavat oma ideaali kätte.

See ei mõistnud ka muud teha, kui vaatas õnne kägarat kätte saades ihaldavalt saatusesepa otsa. Neiu Luise õnne sees olid hõbe nöörid, ja seda seletust kuuldes punastas Luise sügavasti.

Aleksander Hinno, kelle põsed veel aastasadade ärevusest õhetasid, kohmetas veel enam. Isandatele Tuulele ja Luuale valati õnne üheskoos, ja kui panni sisu külma vee anuma sisse valati, arvas igaüks anuma põhjas tanu nägevat. Leidus tegi palju nalja. Isegi mõlemad õnnelapsed naeratasid sunnitult kaasa.

— Kinkige tanu proua Penderile, pani isand Hinno ette, et tema kaela langenud pila teiste pääle juhtida. Selle pääle kõlas hele naer.

— Olge nii lahke, proua Pender, hüüdsid mõlemad kinkijad ühest suust, et selles segaduses, kus kõikide tähelepanek nende pääle oli pöördud, midagi ütelda.

Kuid nüüd mürises ühemeelne koor veel ülemeelsemalt.

Õnnevalamine lõppes seega. Omale politsei-kirjutaja ei valanud, ja selle tõttu jäi ka peremees ilma. Kell näitas juba kolmveerand kaksteistkümmend, ja uut aastat tahtsid kõik oma kodus vastu võtta.

Õrnem-sugu läks kõik ühte külge ja politsei ametnik nende saatjaks. Telegrafist, kes nendega tahtis kaasa minna, vabastati lahkelt sellest ülesandest, ettekäändel, et ta siis mitte kella kaheteistkümneks koju ei jõudvat, ja täna oli see kohmetusse satunud noorele teadusemehele nagu kergituseks.

Päevapiltnik ja juukselõikaja oleksid mõlemad häämeelega läinud proua Penderit saatma, aga kumbki ei tahtnud esimene olla, ja mõlemad läksid oma teed.

Mööda pimedaid ja kitsaid trotuaare komberdades lonkisid lahutamatud sõbrad vaikides koju poole. Kord riivas nende mõtteringi õnnevalamine, kord aastasaja küsimus.

— Aga kuule, seisatas päevapiltnik Tuul, kes ees sammus, ja taga kõndiv juukselõikaja põrkas talle müksti selga. — Kuule, rääkis Tuul saadud hoobist tähelepanemata, — kui saja aasta pärast kahekümnes aastasada tuleb, nagu proua Pender ütleb, siis on meil praegu aastasadade vahetus.

— Jah, aastasadade vahetus võib meil olla, vastas takistuse üle pahane Luud, — aga kas see on sellepärast kahekümnenda aastasaja vahetus?

— Jah, kas ta on sellepärast kahekümnenda aastasaja vahetus! kordas pettunud päevapiltnik ohates ja astus edasi.

Ettevaatlik juukselõikaja aga, — ta nimetas end sildil ainult juukselõikajaks, mitte habemeajajaks, nagu mõned teised. Kas ta juukselõikamist paremaks pidas, või lootis ta sellega läheneda naisterahvastele, kel pole habet ajada, on tema oma teada. See ettevaatlik juukselõikaja läks üle uulitsa teisele poole trotuaarile, et uuest kokkupõrkest hoiduda. Kui nad niiviisi mõne silmapilgu vaikides olid astunud, kostis korraga päevapiltniku:

— Küll on . . .

Ja, nagu harilik, kostis teiselt poolt uulitsa äärest kaja:

— On küll . . .

Kojujäänud postiametniku äratuskella minutiraag aga läheneb paratamatult oma lühema

seltsimehele. Silmapilk, mil nad ühtuvad ja üksteist katavad, ei olnud enam kaugel.

Takistamata ja salalikult vaikides läheb aeg oma rada ja lahendab ka niisuguseid suuri küsimusi, nagu aastasadade vahetus, tasa ja targu.

Jumala sôrm.

Vare Hans käis kosjateed.

Varele oli noort perenaist tarvis.

Hans ei teadnud kuhu sisse sôita.

Ema ütles: – Mine Metsavahile, saad ilusa tüdruku nagu osja, virga kui hirve ja terase kui nirgi. Miina on hää laps. Hakka nüüd igalt poolt rikkust püüdma. Näe, eks mina olnud ka vaene, aga tänu Jumalale, olen läbi saanud siia maani kah. Ega raha ja inimest mõlemaid korraga või saada.

Isa aga, vana raugake, andis targu mõista: — Ära pojuke mine ilu püüdma. Ega ilust leent keedeta. Rakenda hobu ette ja sõida Variksaarele, võta Leena ära. Tuhat rubla on praegusel kehval ajal üsna hää summa.

Ja siis need sugulased!

Hansu meheleläinud ôed ja paksud tädid vintsutasid vaest Hansukest päris Jumala sõnaga. Nii rääkis vaga tädi Leena, auvääriliselt käsi risti pannes: — Mina räägin sulle, Hans, kui teine ema. Metsavahi Miinal on küll ilus näolapike, aga tüdruk ise on paljas kui puu. Variksaare Leena pole küll nii ilusa näoga, aga kirstud on tal linaseid ja kapid villaseid kangaid täis. Teda on Taevaisa jälle ilmliku varaga õnnistanud. Ja sina pead Jumalat tänama, et ta sulle sihukese näo on loonud, et Leena sind tahab. Patt oleks see, Hans, kui sa seda Jumala andi vastu ei võtaks.

Ja selles mõttes rääkisid kõik, kuigi teiste sõnadega. Ainult ema oli kõige erapooletum. Hansu vanem õde, kes elujärge Varel tundis, soovis, et Hans tingimata rahalise naise võtaks.

— Kui sa seda kõike näed, kuidas teistel kõigil on ja sul ei ole, siis hakkad kohe mõtlema, et mispärast siis mina niiviisi pean kiratsema, ja teised elavad kui saksad. Aga Jumal pole rikkust igale ühele ühe võrra jaganud, ning nuriseda ei tohi selle üle keegi. Aga vastu võtta on igaühe kohus, kellele midagi pakutakse. Kui sa nüüd Metsavahi Miina võtad, siis mina oma jalga enam Varele ei too. Mispärast inimene ei püüa oma elujärge tõsta, kui seda on võimalik tõsta. Sa võiksid isegi sellest aru saada, mis sulle võib Variksaare Leena anda ja mis teised... Pole ilus! Minu pärast olgu ta või sada korda inetum, aga sinu kodu ja Vare talu teeb ta ilusaks. Sa maksad selle rahaga koha tasa ja elad kui mees omas majas, keegi ei või sulle midagi ütelda.

Ja Hans ei teadnud kuhu sisse sõita.

Küll pesti ta pääd, aga seda segasemaks see läks. Perekondlik nõukogu, seltskondlik seisukoht ja avalik arvamine, kõik need juhtisid teda Variksaarele, aga südames tõmbas midagi Metsavahi poole.

Ja Hans ei teadnud kuhu sõita.

Ta ei teadnud seda siiski veel, kui ju hobusele rangisid kaela ajas.

Aga seda ta teadis: naist on tarvis võtta, sellest talvest ei või enam edasi lükata.

Ja Hans istus saani, ohjad peos ja juhtis hobuse õueväravast välja. Ise oli ta aga kahevahel, ei julgenud kummagit ohjaharu pingutada. Aga hobune oli täis noorusjulgust ja vabadustungi, ei läbenud paigal püsida. Viledas traavis kaugenes kodukoht.

Tee viis kosilase metsa. Metsa vahel harunes tee kaheks: üks viis Metsavahile, teine

Variksaarele. Kummat teed pidi ta sõitma, kuhu käänama? Seda Hans ei teadnud.

Järsu pingutusega sundis ta hobuse seisma. Oli teelahkme lähedal. Kummat kätt?

Miina või Leena?

Hans tahaks küll Miinat, aga sugulased sunnivad, et võta Leena. Kumb peab järele andma? Kumb pool on vägevam?...

Hää oleks ikka küll Leena võtta. Vare talu pääseks siis ühe hoobiga kitsikusest...

Aga noorel peremehel oleks inetu naine eluks ajaks kaelas. Sellepärast oleks parem küll Miina. Ja oma veri tõmbab ka Miina poole. Aga kuhu siis? Hobune on kärsitu, ei püsi paigal.

Ja Hansule tuleb äkisti hää nõu meelde — hobusele voli anda Las' läheb ise, kuhu tahab. Las' liisk otsustab, kes Vare perenaiseks saab. Miina elab pahemat kätt ja on kaugemal metsanurgas, Leena paremat kätt lähemal. Hobune peab teadma kummas parem, ta on mõlemas enne käinud. Hans raputab ohje ja hobu sõidab.

Hansu süda väriseb. Ta meeled on ärevuses.

Saab näha mis saatus määrab...

Ja hobune nagu kahtleks, kabeldaks, teeb aga siis järsu liigutuse, tõstab paremat jalga ja on juba otsustanud.

Hansule visatakse kui keeva vett selga.

Ennäe, kuhu ta, lurjus, käänab!...

Ja Hansul hakkab tuline kahju Metsavahi Miinast... Vaikne ja mõistlik Miina... ilus ja alandlik... Ja tema sõidab inetule ja pururumalale — Variksaare Leenale kosja; sellele rumalupsakale tüdrukule, kes muud ei näe, kui oma rikkust... Ptüi!...

Aga hobune — vaata, kuidas ta risu ära teab, kus ta kerele kergem. Variksaare on lähemal, ja sääl antakse kaeru. Näha on, et tema, tõbras, ka ära teab, et ennem saab ikka külla küljest kui nälja otsast...

Ja üsna hää tüki aega siunab Hans hobust. Siis hakkab asja järele kaaluma. Ta võrdleb tüdrukuid igapidi. Ta ei sea mitte paljaid inimesi kõrvu, sest inimene ei ela seltskonnas alasti, ja näeb ühelt poolt küllust ja lahedat elu, teisest küljest puudusega võitlemist ja sugulaste rahuolematust vastu paistvat. Ja liisk on tema esimese vääriliseks arvanud. Tõepoolest, tädidel ja õdedel oli õigus, kui nad ütlesid, et Jumal ise tahab Hansule rikkust anda, luues temale ilusa näo ja kuju, mis Variksaare Leena meelepärast. Ja Hans teeks seega pattu, kui ta Jumala ande ära põlgab...

Hobune sörgib parajat traavi.

Hans jääb viimaks iseenese ja hobusega üsna rahule. Nähtava häämeelega silmitseb ta hobuseriistu. Uhkesti võnksub kõrge kiriku-look, kaunilt helgivad hõbe nuppudega vööslemid, vibutab pika varrega piits. Ta näpib sõrmedega alusvaipa ja kohendab põdranahast eesriiet.

Juba jõuab ta Variksaare piiridesse. Talu hakkab eemalt paistma. Ilusad ja väga korralikud hooned. Jõukus paistab igalt poolt. Suurt tõugu rammus õuekoer valvab värava. Hobune norskab niisugust elukat nähes.

Õue käänates põksub Hansu süda. Otsustav samm on täna astuda. Aga ta astub selle sammu, nii et kelleigi pole selle vastu midagi ütlemist.

Lahke näoga tuleb äi õues vastu. Akna taga vilksatab roosa jakk. Hobune seotakse rõngasse. Hans on sadamas. Ta ei kõhele enam, asi on otsustatud.

„See oli Jumala sõrm, mis mu siia juhtis“, heidab Hans alandlikus meeles oma saatusele alla.

Idée fixe.

Kell 12 öösel kargasin ma voodist, süütasin lambi ja hakkasin kirjutama.

Õhtusel videvikul olin proua Feldsteini juures kohvil. Mul on proua Feldsteini kohvist hää arvamine. Ei tarvitsegi see olla poismehe keel, mis teda maitstes maigutavalt kurgu laes laksu lööb. Majaproua ise näis ka oma kohvi väärtust tundvat, ta täitis tühjad tassid ikka uuesti, ja niiviisi venisid videvikutunnid pikale.

Aega ei lasknud ta oma külalisel, kelleks eila olin mina üksi, sugugi igavaks minna. Vesta õudis ta kahe eest, nii et mina võisin jutus rahuga passiivset osa etendada, kuna tema noor pehme ja järelandva loomuga abikaasa harilikult vaikis ja ainult selleks, et noore naise soove täita, mida ta silmist luges, tõttas ta temale hellitavalt appi. Ta andis abikaasale sagedasti võimalust tema najale tugeda ja laskis seda imestusevääert hellusega sündida. Pealtnäha näis ta naisest noorem, ja seda ta oligi, nõnda et kõikide majatalitusse puutuvate asjade üle naine otsustas, ka abielusse astumisel oli ta pääosa mänginud. See oli ilus nähtus, kuidas lihtsatest vanematest sündinud neiu parema hariduse varal peenemasse seltskonda pääsnud ja veel vananevates aastates vabrikukirjutaja sakslase südame võitnud. Hiline õnn,

mis seda magusamana tundus ja värsked mesinädalad tegid noore perenaise südame pehmeks. Ta püüdis omast ülevoolavast küllusest ka minu anguvasse südamesse midagi tilgutada.

— Ma annan teile toreda aine, rääkis ta uut tassi kohvi valades. — Sellest peate tingimata kirjutama ja naljalehele saatma. Mina olen sellest ammu tahtnud kirjutada; kuid mina ise ja mu mees ei saa sellega toime. Aga teie peate sellest tingimata kirjutama.

— Aga mispärast siis just see herra? küsis mees vahele.

— Noh, tema on ju see — ajalehtedesse saatja!

Neid sõnu ütles ta niisuguse rõhuga ja sel toonil, nagu talunaine oma vanameest müksab.

— Ah so—o, venitas herra Feldstein, ja nüüd heitis ka tema naise nõusse. — Siis kirjutage ja. Te saate naljalehe jaoks aine.

— Ainete laenamine pole minul just kombeks, urisesin ma pahaselt, et jutt niisuguse käände võtnud, kus kirjanduslised profaanid minu kaunishingele haiget tegid; aga et abielupaarile, kelle külaline ma olin, viisakust üles näidata, lisasin vastumeelselt juurde: — aga kui ta on huvitav, siis laske kuulda.

— Oi, ta on hirmus naljakas, hüüdis proua Feldstein vaimustatult ja hakkas õhinal seletama, ikka jälle aine tähtsust rõhutades ja mõista lastes, missugust suurt hääd ta sellega mulle teeb, kui niisuguse aine muidu annab ja ainult sellega lepib, et kõik vabriku rahvas võiks kord hästi naerda, ja tema rumaluhke sõbranna, kellest oli kõne, väiksed vitsad saaks, mis ta ammu ära teeninud.

— Te tunnete ometi masinameistri Saginsky prouat või naist? küsis proua Feldstein sissejuhatuseks.

— Kahjuks ei ole mitte au...

— Aga ta on ju pärit säältsamast, kust mina ja teie?

— Te peate teadma, et mu sünnipaik mulle kõige võõram on. Prohvet ei ole armas oma pärismaal...

— Ta on vana Jüriaadu peremehe tütar, käis paar aastat kihelkonnakoolis ja läks siis vabrikus ühele poolakale mehele. Vanamees andis talle hää kaasaraha. Nende pulmad olid kahe aasta eest...

— Noh, ja siis?

— Ta on pururumal ja harimata inimene. Aga uhke on ta nii, et ei näe oma ninagi pähe, sõimab kõiki sugulasi matsideks; tema üksi on saks. Püüab igal pool Vene keelt kõnelda, aga räägib seda nii valesti, et häbi kuulda. Räägib kuidas juhtub: она сидѣлъ ja онъ сидѣла.

— Надъ столомъ ja подъ столомъ, täiendas mees.

Ma ei saanud aru, milles peitus aine, millest pidin kirjutama, ja lasksin edasi jutustada.

— Proua käib väljas jalutamas, koer lapsevankri ees, see on nii lahja kui setukas, küljekondid väljas, muidu kaunis suur koer, — ma ei tea, kus siin veel sihukene koer oleks...

Proua püüdis meelde tuletada, aga ma vabastasin ta sellest vaevast.

— Hää küll, pole tarvis. Ma mõistan muidugi.

— Ja see koer on ka tarvis sinna üles teha. Kas te oskate sehkendada?

— Kahjuks mitte...

— Aga seda võib minu meeski teha... Bernhard, joonista see koer üles.

Bernhard võttis taskuraamatu ja tahtis hakata joonistama, aga ma takistasin teda.

— Pliiatsiga joonistatud pilte ei saa trükis tarvitada. Laske parem olla.

Mees vaatas naise otsa, ja kui see midagi ei ütelnud, pistis raamatu ühes pliiatsiga tasku.

Proua Feldstein aga jutustas hoogsalt edasi:

— Aga koera peate ka laskma üles joonistada, ta on niisama loll kui ta perenanie, kes kõneleb temaga ja lapsega valesti Vene keelt, mida koer ega laps ei mõista... See on kõik nii kentsakas näha, kuidas naine koera peksab. Kõik inimesed naeravad, aga nemad ise ei saa aru...

— See võib ju olla kentsakas päält vaadata, aga sellest ei saa veel midagi kirjutada.

— Kas ei saa? Aga kirjutage ometi, sest saaks toreda nalja, — ah, kuidas ma naeraksin, kui võiks seda lugeda ja kõik vabriku rahvas, uskuge, kõik vabriku rahvas naeraks ühes; siin käib paljudele „Meie Mats".

— Ja aga kuidas saan ma sellest kirjutada, ma pole ju seda ise oma silmaga näinud. See saaks eluta ja kahvatu, kui ma teiste jutu järele kirjutaksin. Liiatagi võib olla, et te kadeduse pärast nii räägite...

Viimane kahtlustus oli tõesti taktita. See oli õli tulle valamine...

— Kade — mina — niisuguse üle!.. Mis pääle?.. Et ta nii noorelt mehele sai, ja isa suure kaasavara andis?.. Selle eest on ta nii rumal kui lammas, ja ta mees on nii toores, et ma iialgi niisugusele ei oleks läinud... Me räägime ainult sellepärast, et ta oma ninakuse eest natuke nina pihta saaks, ja et teie aine saaksite, millest kirjutada...

— Ma ei leia siit tõesti midagi, millest kirjutada...

— Ah, teie!.. hüüdis proua Feldstein pettunult. — Kas te siis tõesti ei mõista seda kirjutada? Ah, kuidas me naeraksime!.. Ma kirjutaksin ise, aga mul ei ole selleks annet, ei mõista seda nii hästi välja teha. Kirjutage ometi teie!

— Aga teie võite ju loo kirja panna ja toimetusele saata... küll nemad ise ümber töötavad.

— Ah, kas nii võib?..

— Miks ei või. Nad ju kuulutavad ja paluvad enestele juhtumisi saata. Küll nad ise suupäraseks teevad.

— Aga kas nii ka võib, et ise toimetusse lähed ja ära räägid?

— Küll võib. Te jutustate, kuidas lugu oli, nemad ise kirjutavad. Te teate ise paremini, kuidas see asi oli.

— Aga ega selle eest midagi maksta ei ole?

— Mitte midagi. Saate ennem ise makstud.

— Siis ma lähen tingimata. Ah, kuidas siis saab naerda?..

— Minge parem, jah, juba ise, andsin ma nõu, lootuses kimbatusest pääseda. Aga varsi oli perenaine vana asja juures tagasi.

— Parem oleks, kui teie kirjutaksite. Teie pääle ei tea siin keegi arvata. Te kirjutate nii, nagu oleks see siit saadetud, aga ise olete hoopis teisal. Mitte keegi ei arvaks teie pääle...

— Aga ma olen juba ütelnud, et ma ei suuda ettejutustamise järele kirjutada... Ma ei tunne asjaolusid nagu tarvis.

— Ah, teie!.. Proua Feldstein heitis oma meele ja mattis lootused, mida ta kaua haudunud..

Jutt kaldus mujale. Aga minu tuju oli rikutud. Ma tegin varsi minekut.

— Ehk ometi katsute... tuletas proua jumalagajättes meelde. — Saaks naerda.

— Kirjutage pääle, küll see kirjaniku käes juba läheb, soovitas herra.

— Ja tulge meid varsi jälle vaatama ... hüüdis proua mulle järele.

Nagu teravaid naelu oli pää täis, kui Feldsteinide juurest koju vantsisin. Midagi ei tahtnud mõtelda. Ometi oli see igav lugu minusse nõnda mõjunud, et muud meeles ei mõlkunud, kui — jutustajad. Õhtu viitsin tööta ja heitsin varakult magama, et uni painaja päästst minema kihutaks. Aga uni ei tulnud ... Selle vastu ilmus proua Feldstein oma palvega jälle vaimus mu voodi ette.

Tal on pääluus üks mõte tekkinud, ja nüüd peab ta sellest kümne küünega kinni: kuidas oma sõbrannat naljalehte panna, et saaks naerda.. Ja mulle pakub ta ainet ...

„Aga kas ta mulle siiski mitte hää aine ei annud", harutan endamisi, „kui sellest juhtumisest õige kirjutada ... Proua Feldstein ei saa ideest, oma sõbrannat naljalehes näha, enam lahti, ja ma võin ta soovi täita".

Ja ma kargasin maast üles ning hakkasin kirjutama.

Muri.

Elu traagikomöödia igapäevane kangelane Jaak Tiisik oli teiste omasuguste seas nii väljapaistmatu väike, et tema eneses poleks kunagi julgenud lootust hellitada, oma nime järeltulevatele põlvedele pärandada, poleks ta mitte saatuse salasepitsusel Tõnuri koduväiks saanud.

Jaak ihkas kogu oma eluaja rahu, aga elu oli tema selleks valinud ja niisugusele kohale seadnud, et tema läbi maailm Tiisikute olemasolust teada saaks.

Esitaval kohal kadusid Jaagu igapäevase leiva mured, ja see on see paha asja ainus hää külg, et rahva asemik on vähemalt aineliselt kindlustatud.

Lesenaise poeg päris Tõnuri talu kõigega, mis selle päralt ja millele veel kaksteistkümmend koormat saharauapuid ja kõrge riit seebikangisid tuli juurde arvata, mida igas peres mitte ei ole. Ja kõige selle eest ei nõutud temalt muud kui mehisust Tõnuri Mari, sündinud Uudelti, oma õrnemaks pooleks nimetada. Seegi ei tulnud temale tühjade kätega, vaid tema väimevakk oli lapsepõlvest peale plaanilikult säärepaelu, sukalõnga ja kindaloodeid täis tuubitud. Ta polnud küll mitte ilus, kuid priske ja tugev ja tal oli tervis, millest ükski Jumala haigus jagu ei saanud. Tema perenaise seisust esitas valge põll, mille paela otsas kõlkus kogu kaasavara kroon ja uhkuse tipp — kaheksa aastane Manni, kelle pahatahtline kurg ema 22. eluaastal niisu-

guse näoga, nagu ei oleks tal maksvast moraalist aimugi, Tõnuri peretütre ukse taha oli poetanud. Mari ei tahtnud kalgim olla kui Vaarao tütar, ta halastas ilma oma tahtmata siia hädaorgu satunud väeti inimlooma pääle, söötis teda ja jootis, toitis ja kattis, ning oma südame salajamas sopis nimetas ta seda oma ihuks ja vereks, ehk ta küll avalikult pole sellega kunagi hoobelnud.

Täis elurõõmu, nagu noor kask mahla kevadel, oli Mari oma isaõuel võrsunud. Ja nagu mahl imbub igasse okshaarusse ja lehesilma, nõnda kibidles Mari ihu ülevoolavast elujõust, mis teed otsis pungakestesse ja võsudesse.

Maris mängis noor veri ja tungis varba küüne alla, aga valju ema kindel käsi rõhus kõik tütre keksivad liigutused maha.

Nii sündis siis, et elurõõm, mis kehas ei saanud vabalt liikuda, ringvoolul südamesse nõrgus, kus ta paatus ja tahkus.

Kui aga ema valvsat silma üheks pilguks laug kattis, siis oligi ju õnnetuse vile jalg teelt kõrvale vääratanud.

Aasta pärast vahetati Tõnuril sulast, ja siis oli päev, mil talu tagakambris väga kõvasti räägiti, Mari otsata nuttis, ja väeti lapse vääksumist kuuldi.

Elumaja uks langes järele paukudes kinni, seinad mürtsusid, ja siis järgnesid seitse pikka üksikuse aastat vihtlemise sauna kambris, kus Mari oli oma elu murelapsega nii maha jäetud, et isegi leivavanematele truu Mari ei tohtinud nendega sõbrustada.

Kuid ükshaaval argusid kaks sõlme Mari saatuse kanga lõimedes, ja ühel päeval võis ta, võtmekimp puusal, sellekordsele sulasele ütelda:

— Jaak, kas sa tahad igavesti jääda teisi orjama? Kas sa ei tahaks kord ka sulasepõlvest peremehe ausse tõusta, Tiisik?

Aga kui see oma punased silmad totralt küsija pääle tôstis, käis Mari oma trumbi välja, sest tagamõtete urgitsemiseks pole Jaagul kunagi taipu jatkunud.

— Tahad sa minu meheks saada? küsis Mari Jaagule teravasti otsa vaadates.

Selle pilgu ees lõi Jaak silmad häbelikult maha ja pidas enesega silmapilgu aru. Siis ütles et ta tahtvat.

— Siis istu minu kõrvale, sõidame kiriku juurde. Tee, mis ma käsin, kõik muu olgu minu mure.

Nônda algas Mari Uudelti ja Jaak Tiisiku abielu romaan, säält, kus armastuse omad lõpevad. Mees võeti külakõrtsis peremeeste klubi liikmeks vastu, ja ta võis omale väljasõiduks tallis hobuse pidada. Ja talle ôeldi; „Tõnuri peremees".

Aga naine ei nimetanud teda kunagi „minu Jaak", vaid alati „vana Tiisik".

See viimane nimetus ei teinud Jaagule päävalu, aga esimese üle oli tal südamest hää meel. Tema käsi, mis iialgi polnud ôlleklaasi tagasi lükanud, ahmas sellest veel aplamalt kinni, ja pisukestes, hallides silmades lõi rõõmutuluke lôkendama. Ta tegi ohtrad liigud, ehk küll valla mõjuvamad mehed kõnekäänude vahelt mõista andsid, et Tõnuri talu asju tegelikult ikkagi keegi teine juhib. Jaak ei hakanud oma pääd nende tähendustega vaevama, temal sai sellest küllalt, kui teda peremeheks kutsuti ja õlut pakuti.

Mitte keeruliste vallaasjade üle pääd murdma ei olnud ta siia tulnud, vaid et piibutubaku juures paar sõna mõistlikku juttu vesta.

Sääl teadis üks, kuidas vana Tõnuri Jüri oma suure rikkuse kokku pannud, ja teine, kuidas tema arvete lõpetamisega sessinatses maailmas lugu olnud. Sedagi jutustati, kelle käest Jüri selle hobuse oli vahetanud, kes tema külmal talisel ööl viis teelt kõrvale metsa, kus pakane

viinavaimuga tema patuse hinge oma vahel jagasid. — Sääl siis laulis Tõnuri Jüri oma viimast laulu, muidu helas kôrts tema kärast, jutustasid mehed. — Viin hoidis kinni ja külm peksis. Sai alles viimasel ajal naise valitsuse alt lahti, ja kohe see surm tema mehikeselegi tuli. Vaata ette, Jaak, et sul niisamuti ei lähe. Tõnuri naiste tõug on mitmest põlvest hästi hakkaja.

Õlleklaasi juures ei tahtnud aga Jaak sellest teadagi, et tema ennast peaks laskma naisest valitseda. Ta võttis nõuks lasta juba varakult märgata, et tema on peremees, ja nimelt mees. „Täna õhtul tahan kodus õige natukene kuraasitada", otsustas ta kõrtsist lahkudes.

Teel valmines mõte sellest otsusest kõvasti kinni pidada.

Söögilauda istunud ja lusika kapsastesse pistnud, viskas ta selle lauale ja kõmistas:

— Kas see on kellegi leem, see ju kihvt.

Kuid üks pilk perenaise silmist pani tema ülevoolavale julgusele kaunis kindlad piirid. Mari silmist paistis lai imestus, ja tema pahane pilk näis rõhuga küsivat: „Kust võtsid sina selle julguse?"

Kuid Jaak ei mõtelnud veel sõjakulu maksta. Ta otsustas, saagu mis saab, edasi võidelda.

— Mis mood see sul on, et ei ole iialgi sooja vett, torises ta silmapilk hiljem, — sa tead, et väljast tulles hobusele ei või külma vett juua anda.

Mari aga mõtles iseeneses, et see kõige parem on, kui mässuidu juba tärkamisel maha rõhutakse.

— Kuule, kas sääl kõrtsis kõiki külakoeri Tõnuri perenaise vastu üles ässitatakse? Kas sul oli täna tarvis hobusega välja minna? Millal ma käskisin sind?

— Kas sa seda üksi tead, et sina Tõnuri perenaine oled, aga mitte seda, et mina peremees olen; kas sa mind külakoeraks pead? käratas alandatud Jaak.

— Sina Tõnuri peremees ? imestas Mari. — Sinust ei saa iialgi Tõnuri peremeest. Veel pole viimane Uudelti suguvõsast surnud. Sina oled ja jääd meie sulaseks.

— Ah, siis see põõsaalune peab minu üle valitsejaks saama ? hüüdis Jaak Manni pääle tähendades. Ta oli kord ka enese üle valitsemisvõimu kaotanud.

Enne kui Jaagu pikaldased ajud ähvardavat hädaohtu taipasid, oli Mari kõik jõu, mis tema tugevates käsivartes peitus, vaese Jaagu nõrga külje — tema pää pääle juhtinud. Jaagu vaimusilma ette ilmus kujutus, mida ta kunagi oli laste lugemisraamatus näinud : kuidas hiigla kotkas noolekiirusel jänese pääle langeb ja selle turjast küüntega tugevasti kinni haarab. See tõeasi, et Jaak küüsi oma päänaha küljes ilmsi tundis, mõjus omalt poolt pildi elustamiseks märksa kaasa. Tal oli koguni tundmus, et tema on jänes, ja siis pidi kallaletungija kaljukotkas olema.

— Kull, kull ! kisendas Jaak. — Raudkull, kanakull, raisakull ! . .

Kuid see kisendamine tegi ainult, et kuri murdja hakkas oma saaki veel valjumini sakutama. Suures kitsikuses tsuskas Jaagu pähe korraga mõte : vastu hakata.

Ta ajas jalad harki ja tõmbas rusiku vinna. Aga vastane ei lasknud ennast sellest ettevalmistusest sugugi segada.

Jaak katsus siit ja säält, ei hakanud kusagilt; aga mis Mari pani, oli paigal.

Alles kui allaheidetu jäi juba üsna vagusaks, jättis võitja järele. Jaak pääsis lahti, taganes eemale, toetas ennast vastu ahju, ja nüüd alles kargas tema süda õieti täis. Ta lagipää tundus nii hellalt, et seda vahest mitmel nädalal poleks võinud lehelisega pesta.

— Ma mõtlesin, et ma Tõnuri Jüri tütre pidin naiseks saama, aga nüüd näen, et Jüri, kurat,

oma karjakoera mulle kaela on toppinud. Sa oled Muri, Tõnuri karjamuri.

Jaak ei olnud veel kõiki oma mõtteid täielikult välja ütelnud, kui lõi oma liigjulguse üle kahtlema ja vaatas küsivalt naise otsa.

Aga vaenlane ei mõtelnudki enam kallaletungimise pääle. Ainult tema silmis loitis tuli, kui ta vihast väriseval häälel hüüdis:

— Jah, mina olen Muri. Kolmkümmend aastat olen ma seda Muri eneses kasvatanud, nüüd lasen ta lahti!

Hingekell.

Nõmme vana andis koha kevadel poja kätte. Hans oli ju naisevõtja mees ja vanakene ihkas rahu saada. Elumaja oli uus, tarvis oli ka uusi elanikka. Ja Mart kolis häämeelega toa juurest sauna. Toas polnud tal enam mingit lusti olla. Avarad valged ruumid, krohvitud ja lubjatud seinad, vaipadega ületõmmatud põrandad — pole enam seda kohta, kuhu piibumees võiks sülitadagi.

Ja kõik see sära ja kära!

Võõraid käis sagedasti ja ajalehed tulid igapäev. Kõik rikkus vanakese rahu. Lehtedest luges Hans sõda ja rahutusi, kuulis vaimus vabriku-torude huikamist, haisutas kivisöe suitsu ja kiitles oma vabameelsusega.

Ja nendes tubades, mille sarnaseid Mart ennem oli ainult mõisates näinud, tiksus valju häälega uus portselanist numbrilaua ja nikerdustega seinakell. Kärmas ja krapsakas oli tema käik: tik-tak, tik-tak!

Enne oli kõik teisiti olnud. Siis ei kostnud siia veel masinate mürinat ega käinud ka kella mehanism nii käbedasti. Aukohal püsis teine ajanäitaja: elatanud seinakell, roosiliste ilustustega silmnäo ümber. See oli vana Mardi noorema põlve mälestus. Ta tiksus nüüd saunatoas, vanakese lähedal.

Oli nagu oleks nende südamedki üksteisele tuksunud.

Olid nad ju palju koos üle elanud. Nagu vanakese näole kortsud tekkisid, nõnda vaotas aeg oma jäljed ka kella otsa ette. Koid õõnestasid teda seespoolt, kärbsed kulutasid ja mustasid värvi ta näol ära: ta pidi leppima selle võõbaga, mis kambrit, lubjates ta pääle pritsis.

Tema käik muutus ajajooksul ettevaatlikuks ja järelekaaluvaks. Ta tipsis veel vaikselt: tiks-taks, tiks-taks! Ei olnud selles enam suurustamist ega väljakutsumist. Ühes temaga lahkus Mart toa juurest.

— Ma lähen, ütles vanakene poja vastu, — lähen ja võtan oma eluseltsilise enesega kaasa. Teistpoolt mul enam ei ole, aga mu truu kell on veel minuga. Ja oma vana elujuhi, selle nahklaudadega piibli võtan ma kaasa. Sina, poeg, ei pruugi seda. Ja siis on mul veel üks vana hää kaaslane, kes minuga tuleb. Ma lähen ühes oma vana Jumalaga.

Ja nende vanade asjadega läks vanakene sinna, kus palgid veel tahmast läikisid, nagu oleks nad sametiga üle löödud, mida mööda prussakad mõteldes ronisid, ja kus kilk elutargalt ahju taga kriiksus.

Sääl oli vanakene jälle kodus.

Õhtul põles pird ahju rinnal ja heitis hämarat valgust suitsunud raamatu mustunud lehtedele, mida vana eluõhtu lähenemisel luges.

Seinas tikkis toonesepp palgisse ühtlasi pisteid, ikka: tikk-tikk-tikk-tikk-tikk, tema jälgis lonkas kell tiks-tuks, tiks-tuks ja kõige järel kriiskas kilk ahju taga pikka ja ühetoonilist: kriiks-kriiks, kriiks-kriiks.

Nii venisid talve õhtud saunas. Toa juures selle vastu valitses põnevus ja ärev meeleolu. Ajalehed kirjutasid tööliste liikumisest, rahvahulkade rahutustest, ja moodne kell tiksus nii äriliselt ja külmavereliselt. Ning noor peremees

kõneles edust ja vabameelsusest. Ergav lamp lae all andis valgust nendelegi, kes väljas külmaga teed käisid.

Sääl äkki katkes sauna vaikuses elukäik. Kell jäi seisma. Vanakene tõstis silmad piibli päält üles ja vaatas juhmil pilgul seltsimehe poole. Selle tuiksoon ei löönud enam. Põleva pirru otsas rippus pikk süsi, kui kaotaks päike oma jõu ja tuleks igavene külm maale. Vanakene sütt ei puudutanud.

— Mis sul nüüd on? Tuksi sõge, ometi niikaua kui mina veel elan, — palus vanakene, tilgutit taga sundides.

See kuulas sõna ainult vastu tahtmist, lonkas paar korda ja võttis siis jäädava seisukoha.

— Sõge, kas sa siis tahad jääda päriselt seisma!

Rauga laugelt puges pisar, vaatas kartlikult ümberringi ja lipsas halli habemesse. Vanakene tõugus kella, palus ja meelitas. Aga vana seltsiline oli kurdiks jäänud! Sääl mõtles vanakene, et surejale tarvis arsti tuua. Hans-poeg oli osav lukusepp. Vanakene võttis elupõlise nahksete kanikatega mütsi, et toa juurde rutata. Aga poole tee pääl jäi ta seisma. Süda läks araks. Toa juures oli palju võõraid. Ja tuled särasid nii, et valgus silmi peletas.

Jälle taarus taat kella juurde ja katsus oma tarkust. Aga viga pidi sügavamal olema; vanake seda ei leidnud. Kell vaikis kangekaelselt.

Tuba on pime. Pird on kustunud ja maha kukkunud. Vanake vahib tarretanult pimedusse. Ta on ikka soovinud, et see kell niikaua liiguks, kuni tema elab. Nad on ju ühepõlised.

Aga nüüd on seltsimees lahkunud. Ilm on võõraks jäänud. Kauaks saab veel temast siia?..

Mäel kiirgavad tuled ja sääl kõneldakse rahva rahutustest. Peremees räägib edust ja vabameelsusest.

Sauna üksik aken aga on sootuks pime. Kilk on imestusest vaikinud ja murrab pääd, miks tema võistleja enam ei häälitse. Ja vanakene tardub oimetuses.

Taevast langeb täht ja kaob ilmaruumi.

Seesinane maailm ja tulevane.

Umala küla veerul, renditalus elas vana abielupaar, kellel oli kaks poega. Vanem oli juba aastate eest linna läinud, viilis ja kopsis hommikust õhtuni rataste rägastikus, nägu nahvtast nõgine, silmad sõetolmust tahmased, käed rauapurust korpas.

Noorem poeg käis ülikoolis. Ta oli päratu pikk ja nii kuivetu, et tuul oleks võinud tema ümber lükata. Ta kandis pikki juukseid ja oli nii vaene, et ta pidi talvel ilma ülikuueta käima.

Suvel elas ta isa talus, magas aidas, kuhu temale nurka raamatute tarvis laud oli asendatud.

Aga ta ei läinud kündma väljadele, mis olid nii madalad ja vesised, et nad varestki ei kannud, vaid puges teiste eest kõrvale ja uuris oma raamatuid.

Kui isa teda endale appi kutsus, vastas ta:

— Ah, isa! Mis jõuad sina või mis jõuan mina siin üksi teha? Ja kuigi meie midagi ära teeksime, olgu, et meie kraavid põldudest läbi lõikaksime, siis oleks selle tagajärg ainult see, et mõisaherra renti juurde paneb. Sellepärast jäta juba mind rahule ja lase ma õpin oma asju.

— Aga, poeg, kust me siis leiba saame ja sinule kooliraha, kui sina meid sugugi ei aita? Sa saad talvel linnas puhata küllalt, seepärast

ei oleks see suur asi, kui sa kooli vaheajal mind aitad.

— Oh, see abi ei maksa seda vaeva, mis tema pärast nähakse! See viletsus, mille käes mina, sina, kogu Umala küla ja kõik maailm sipleb, on liig suur. Ei jõua meie teda seeläbi, et endid tööga tapame, karvaväärtki vähendada. Aga ükskord tuleb ometi päev, mil kõik viletsus otsa saab ja taevas maa pääle asub. Ainult see teadmine annab mulle sooja, kui ma talvel külmaga ilma sooja riideta ülikooli ruttan.

— Jah, lausus isa, — see päev tuleb. See sünnib viimsel kohtupäeval, mil kõik: õiged ja ülekohtused, õelad ja helded oma ärateenimise järele palka saavad.

— Ei, isa, naeratas poeg pilkavalt, see sünnib juba enne viimist kohtupäeva. Ammu, ammu enne seda. Kui see suur arutegemise päev tuleb, siis lõpetatakse kõik selle ilmakorra majapidamise arveraamatud ja võlatähtedega võidakse veel piipu põlema süüdata. Siis saab igaüks oma teenitud palga ja ei ole enam neid, kes teiste vaevast elavad. Ja siis ei tule enam mingit kohtupäeva, seda ei ole enam tarvis.

— Kuidas? küsis isa arusaamatalt, — ei tule mingit kohtupäeva? Mis see tähendab?

— See tähendab seda, et kõik on vale, mis teile sündimisest saadik on sisse tuubitud taevast, põrgust ja viimsest kohtupäevast. See kõik on vale, kõik on pettus.

— Kuidas? küsis isa ja tema lôug hallis habemes värises, — kas sa Jumala ka ära salgad?

— Isa, vastas poeg ja tema nägu muutus ülitõsiseks, — ma olen juba ammu tahtnud teile selgeks teha, kuidas teid pimedas ümber veetakse, aga ma ei ole julgenud. Nüüd ei saa ma enam kannatada. Minu kohus, kui poeg, kui kaasinimene, kui erakonnamees, sunnib mind. Ma ei või enam kauemini seda näha, et teie midagi ei tea sellest suurest tõest, mida haritud ilm juba

nii kaua tunneb. See ei ole õige, mis õpetaja kirikus räägib ja mis piibel ütleb. Teadus on piibli sõnad ammu ümber lükanud ja ühiseluteadus õpetab, et see, mis õpetaja räägib, valitsevate klasside kasude pärast sünnib. Alamatele inimestele luisatakse ette, et maailm ainult hädaorg olla ja et üks teine tulevane maailm olemas olla. See ei ole õige. Mingit tulevast elu ei ole. Kes selles ilmas teiste orjaks tehtud, sel ei ole enam midagi paremat loota.

Tume viha loitis isa silmis. See kasvas ja võttis hoogu, kuni pahvatas leegitsedes põlema.

— Jumalasalgaja! karjus isa metsiku häälega, — minu poeg! Ma olen kuulnud, et olevat inimesi, kes ei karda Jumalat ega värise oma hingeõnnistuse pärast, aga nüüd salgab minu oma poeg kõik! Tuled sa minuga nii hirmust nalja tegema, üleannetu! Kas sa tead, et mina sinu, tattnina, eest pean vastust andma viimsel kohtupäeval? Sinu hinge küsitakse minu käest, kollanokk! Veel on aeg, ma tahan sind õpetada, kuidas niisugustest asjust räägitakse, ma tahan sind valjusti karistada, enne kui Jumala vits sind nuhtleb.

Vanamees oli kepi haaranud ja tahtis poja kallale tormata.

— Ära tule, isa! Ma hoiatan sind, karjus poeg, näost valge. — Ära sunni mind oma kätt sinu külge pistma. Kui sul on õigus, siis näita seda sõnadega, aga ära mölla oma jõuetus vihas.

Kuid isa ei hoolinud poja hoiatusest, või see ärritas teda veel enam. Aga vaevalt sai ta käe löömiseks tõsta, kui poeg sellest kinni haaras ja malga tema käest kiskus. Meeletu oma jõuetusest poja ees, komistas vanamees ja kukkus maha.

Surnukahvatuna seisis poeg sääl juures, aga ei liigutanud kätt isa aitamiseks.

— Olgu sa äraneetud! karjus isa, end ülesajades. — Saagu su hing igavesti hukka ja ärgu

nõutagu teda minu käest taga. Sina ei ole enam minu poeg. Minul ei ole poega, kes salgab Jumala. Minul ei ole poega, kes tõstab oma käe isa vastu üles!

Sa oled hull, vanamees! Ega ma siis end või nagu karjapoiss lasta läbi peksta, ainult sellepärast, et mina targem olen kui sina. Mina ei karda sinu needimist, sest et mina sinu Jumalat ei usu ja tõe eest seisan.

Sõna lausumata lahkus isa. Ei nähtud teda mitmel päeval. Ta elas metsas, paastus ja palvetas, et temalt tema mõistust ei võetaks. Ta palus meeletuseni, et kõik patud, mis tema teinud ja mispärast teda nüüd nii hirmsasti nuheldakse, andeks saada. Ja ta tõotas oma jalga mitte enne koju tõsta, kui talle on andeks antud, kui Jumal end temale on ilmutanud.

Ja kui ta viimaks tuli, siis tuli öösel ja pelukil, et keegi teda ei näeks. Nagu varas hiilis ta toidu juurde ja sõi salaja leiba, mis tema ise rakkus kätel mullapõuest välja kiskunud.

Ja kadus jälle metsa nagu vaim.

Ema pää läks murest halliks, põllul seisis sahk mahajäetuna ja õueaed lagunes, sest neil ei olnud koristajat ega kohendajat.

Poeg aga käis kui fakiir, pea rinnus, kortsud otsaees, nagu teeniks ta selle läbi enesele hingeõnnistust, et ta ühtegi näojoont ei liiguta.

Kui ühel päeval isa metsas nähti ja koju kutsuti, vaatas ta umbusklikult kutsuja pääle, taganes eemale ja lausus:

— Ei ole taevast ega põrgut, kodu ega naist. Kõik on pettus.

Kui ema neid sõnu kuulis, nõrkes ta. Ja kui poeg talle oli aruandmas selle üle, mis neil isaga ees olnud, sõnas ema:

— Kui see kõik on pettus, siis ei ole see meie süü. Ega meie pole suurtes koolides käinud, et meie seda teaksime. Seda on meile õpetanud need kõrgesti koolitatud mehed, kelle pärast

nende vanemad murega hauda lähevad. Küll nemad ükskord kõige selle eest peavad vastust andma.

Ja ta suri kindlas usus oma Jumalasse, ilma et ta oleks silmapilkugi kahelnud.

Matusele ilmus ka vanem poeg. Tema silme ümber olid sinised jooned, tema nägu vali ja käed krobelised, aga sõrmeküünte alused hoolsasti puhastatud ja riided moe järele.

— Mis on siin juhtunud, nõudis ta aru, — et ema surnud ja isa kui nõdrameelne mööda maailma ümber hulgub?

Noorem vend ohkas.

— See on see igavene needimine, see viletsuse vanne, mille all kõik rahvas ägab. Et kui sa teed vähemagi päästmise katse, siis langeb kôik kokku ja järele jäävad ainult rusud, ja veel hirmsam häda ning kaebamine...

— Räägi selgemini... käskis vend.

Siis jutustas noormees, kes läinud ülekohtu vaipa katki käristama. Ja ta kurtis oma kônes inimsoo saatust, mille üksikuks nähtuseks ainult nende vanemate oma olnud.

— Meeletu! hüüdis vanem vend.

— Siis sina oled oma vanemate kirstunaelaks saanud, nende pòeg, kelle pääle nemad kôik kulutanud ja kelle pääle nad kôik oma lootused pannud! Sina fanaatik, kes sa tahad tervele ilmale oma usu pääle sundida! Mis õigusega arvad sa, et sinu usk on parem kui nende oma?

Nemad ootavad viimist kohtupäeva ja loodavad oma hingeônnistuse teises ilmas kätte saada. Sina ootad suurt kohtumõistmise päeva, mil kôik tagakiusatud ja maharôhutud oma õiguse saavad ning otsatu õnnepôli uues ilma korras kätte jôuab. Mis sinule sotsialism, seda on neile kristlus. Teie usute môlemad ja ei ole mingit pôhjust arvata, et sinu usk oleks õigem. Nemad on oma usus eneste eluaja ära elanud, kuna sina võid veel

kümme korda oma usku muuta. Ei pea kellegilt võetama usku, milles ta oma elu ära elanud.

Ka mina uskusin seda, mis sina nüüd tunnistad, kui ma noor olin. Aga ma ei läinud sellepärast mitte oma vanemaid hukka saatma. Nüüd olen ma sellest usust üle ja minu hinge pääl pole mitte minu vanemate surma pattu.

Ah kui raske on elu, aga kui inimesed ometi mõistaks elada! Ma ei tea kas ma pean nutma või naerma, kui ma näen seda kõik, mis minu ümber sündinud. Mispärast peavad inimesed üksteisele niipalju silmavett valmistama? Sellessamas ilmas peame meie kõik oma elu elama ja meil ei ole mingit tulevast maailma tarvis. Ei tule mingit suurt päeva, mil maailm pää pääle pöörataks; iga uus päev on vana sarnane, iga päevaga edeneb maailm ja paraneb inimeste põli...

— Sina süüdistad mind rängasti, lausus noorem vend pikkamisi ja külma rahuga.

— Sinu sõnade järele olen ma oma vanemate mõrtsukas ja hirmus enese meelest. Aga kas sa tead ka, et ma seda kõik tegin oma parema äratundmise järele?

— Hahah, naeris vanem vend ja tema naer kõlas õõnelt. — Sinu parema äratundmise järele! Mis ütles isa, kui sa rääkisid temale sõnu, mis polnud tema vanade kõrvade jaoks?

— Sa tead seda juba.

— Ja mis ütles ema?

— Seda tead sa nõndasamuti: ta ütles, et vastutus langeb nende pääle, kes teda petnud.

— Sa oled halb sõjamees, vennas. Sa tormad kindluse pääle, ilma et vastase jõudu tunneksid. Ja seda nimetad sa oma paremaks äratundmiseks!

Ta vaikis, see tööline, üksik sellest hiigla väest, kelle hingeõnnistuse ja ihuõnne üle õpetlased niipalju päid murdnud ja kõnemehed suuri sõnu rääkinud.

Ja kui ta oma suu uuesti avas, oli tema näolt kadunud pilge ja ei kuuldunud etteheidet tema sõnades, kui ta ütles:

— Muidugi, sinu seisukohalt on sul ju õigus. Sa oled enda ümber sünnitanud suure viletsuse. Kui iga õigusklik marxist niisama teeb, siis ajab häda varsti maailma lõhki ja sotsiaalne-ilmakord ongi käes. Sellepärast rõõmustate teie tööliste viletsuse üle ja ei soovi tegelikka parandusi. Teie lühinägelised enesepetjad! Vaadake, et teie ühes selle maailma hädaga ei lõhke, nagu vesivillid — siis oleks kõik otsas.

Ärge tehke seda elu viletsamaks, vaid parandage teda, kas või juuksekarva võrra, aga parandage!

— Teie olete oma vennaga rääkinud, nagu mees mehega, ütles üleaedne, kes nende kõne lõppu oli päält kuulnud. — Nõnda on need koolitatud pojad, neist ei ole vanematel rõõmu. Koolid ajavad lapsed hukka.

Pilgus, mis vanem vend nüüd noorema poole saatis, paistis raske etteheide. „Niiviisi võideldakse inimsoo hää käekägu eest ja antakse niisugusteks arvamisteks põhjust," mõtles ta kurvalt ja astus õue, kuhu matuselised olid kokku kogunud.

Ootamatalt nägi seal isa, kellele inimesed näisid midagi seletavat.

— Isa, eks sa tule ka ema matusele, kutsus poeg.

Isa vaatas arusaamatalt poja otsa.

— Ema on surnud, lausus poeg ja pisar veeres tal silmast.

Isa tegi umbuskliku näo.

— Ei ole Jumalat ega Kuradit, raputas ta pääd — ei ole surma ega igavest elu. Kõik on pettus.

Seda öeldes läks oma teed.

— Aeg on käes, et me surnuga teele läheme, sõnas üleaedne.

Puusärk tõsteti õlgadele ja mütsid peos, astuti vaikse lauluga teele.

Eel sammus vanem poeg ja laulis kõigest väest, et väljendada seda häda, mis tema hinge vaevas.

Tagant järele lonkis noorem, pää rinnus, näost ära kui surmavari.

Modernisti enesepilt.

Silme ees virvendas. Fantastilised kujud tantsisid kaugel hallis udus. Meeled erutatud, süda närviline.

Tühi ja õudne.

Otsatus ning kaaos. Üksainus kuju püsis kindlana, nagu võlutud: valge lai kübar ja kiirgavad mustad silmad selle ääre alt. Nagu Maeterlincki kuju heljus igavikust.

Niisugune võis olla Oskar Wilde meeleolu, kui ta rändas sihita ilmalinna tänavail, mõtles Henry Reinard. — Kahtlemata võiksin ma olla mõni Knut Hamsuni kangelane, järeldas ta siit.

— Noor herra, teil hakkavad närvid tulema, oli ta kuu aja eest võinud enesele tunnistada,

Närvid olid tulnud. Ei olnud isu, öösе piinas unepuudus.

Nüüd oli ta täies hoos, seedimiskorratus, mille arenemist ta oli teaduslise täpsusega jälginud. Selles oli tükk kultuurilist tööd, sest kunagi oli tal olnud elevandi seedimine, mis oleks võinud tallanahastki jagu saada.

Kultuurinimene — — — modernist — — —

Ja seepärast peab hästi esinema. Mitte kellelegi näidata, et välispidise abituse taga peitub sisemine jõuetus ja kahevahel olek. Külm olla, ligipääsematu. Enam välimist hiilgust, ükskõiksust inimeste vastu.

Seal rippus ukse kohal silt: Coiffeur. Sinna sisse. On tal raha? Rumalus. Gabriele d'An-

nunzio pole ta olnud iialgi, aga oma habet võib lasta ikkagi ajada.

Sel teel omandab enam dekadentlist ilmet, kontrastid tunduvad teravamatena...

Kolm meest valgetes põlledes sama mitme peegli ees. Poisikene lööb hoolega vahtu. Ainult ukse avamisel oli pääd kergitatud ja kui poiss polnud kohe pintslit vahutopsi visanud, käratati:

— Karl, võta riided vastu!

Ja uuele ärisõbrale:

— Silmapilk. Olge hääd, võtke istet.

Reinard istus laua äärde, olles enne igast peeglist järele vaadanud mis ringkonnaga tal siin tegemist. Eneseteadlise põlgusega pööras siis kõrvale — need olid kodanlased, käsitöölised ja väikekaupmehed.

Lugemislaual pole midagi tema jaoks. Poliitilistele lehtedele kingib ta vähe tähelepanu ja perekonna lehed äritavad teda oma labasusega.

Sama banaalsus, mis äritab igalpool: tänaval, kodus, kõrtsis.

Ta saab kärsituks, ei läbe oodata.

Aga sääl lahkub üks paljaksaetud lõuaga, vististi mõni õllepruul või nahakaupluse omanik.

— Jumalaga.

— Nägemiseni.

Reinardile pakutakse plats tugitoolis. Ta istub suure seinapeegli ette. Kohendab end nagu minister pildil, mille kohvimajades loetavad ajakirjad ära trükkinud.

Nõnda. Esitav kehaseis võtta ja algupäraline olla; midagi, mis oleks täiesti temale omane. Seda olla on tal õigus ja kohus.

Tema väljavaade ulatab üle maailma. Tema seljataga seisab Euroopa. Kultuuri, teaduse ja taide representant.

Aga see neetud kuju ei vasta neile tingimistele. See lai nägu oma väljapoole pöördud põsenukkidega tuletab enam kollast raassi meelde ja madalat otsa kandev vormitu nina ei

ole midagi geniaalset. Ning seda kisendavat disharmooniat vaatlevad kaks halli silma juhmilt ja tuimalt päält.

„Täiesti atavistlised näojooned", leiab Reinard.

Aga see ei või ôige olla. Temast on tehtud pilte, mis talle õieti hästi meeldinud. Ja ta on näinud ennast peeglitest, mis tema nägu sugugi niisuguses korratuses ei näita.

— Kuradi peegel! Puruks lüüa, näru! Moonutab minu näo ära... kirub Reinard endamisi.

Aga siis jääb talle ometi tema toalett, mida ta teeb hoole ja armastusega ja milles ta võib oma hääd maitset ning moetundmist proovida.

Lilla koetud kravatt on seotud laitmatalt, aga nôel, millega see kinnitatud, otsekui torkab südamesse.

Oli see hernetera suurune briljant, kolme rubla eest Ameerika magasinist ostetud, oma klaasilise läikega tõesti tema silmi pimestanud!

„Niisugune kivi peab vist küll tuhandeid maksma, kui ta on eht... Ja mina tahan arvamist äratada, nagu poleks selles midagi iseäralikku, kui mina teda kannan"...

Reinardi tuju hakkab uue tempoga langema. Ta saab äkisti tulivihaseks iseenese ja kôige maailma pääle. Kus kurat, saadaks ta kõik ja ise olekski see kurat. Missugune saatanline meeleolu. Aga see on hää, sest nônda läheneb ta Przybyszevsky „Homo Sapiensile".

Ah, tema karvane ihu tuleb talle meelde. Vôtaks pergel! Nagu kiuste on loodus teda nende algaegsete kaitseabinôudega ehtinud, just kui oleks temal tarvis alasti puude otsa ronida...

Keset vihatormi paisumist segab teda teenijavaim rumala küsimisega.

— Mida teie soovite?

— Igatahes mitte sealiha hapu kapsastega. Pügage mul pääd ja ajage habet. Juuksed nummer nulliga ja habe maha, niipalju kui teda on.

— Nina alt ka?

— Moka päält ka!

Habemeajaja keerleb kui värten. Et sapilisele herrale vähemalt oma väledusega meeldida. Aga herra kurjad silmad ei muutu sugugi lahkemaks, vaid uurivad iga tema liigutust umbusklikult.

Niisugune võib küll Nietzsche Zarathustra olla, kui ta ennast laseb alainimesest teenida.

Aga kas ei ole see teatud mõttes üliinimese väärtuse alandamine, et niisugune karupoeg oma käpaga tohib tema pääd puudutada. Rooma ajalugu, millest Reinard sellele küsimusele vastust otsib, ütleb ainult, et roomlane orja ei häbenenud, ennast igasuguses olekus laskis temast teenida.

Reinard katsub probleemi oma dialektikaga lahendada.

Masin nagiseb korramõõduliselt, aidates sõnu mehaaniliselt tema filosoofia teooriasse lükkida. Kui ta aga korraga sasides jõuetult naksub, küsib habemeajaja, kes kliendi mõtisklemise ajal rahulikumaks jäänud:

— Kas teeb haiget?

Reinard polnud midagi märganud. Et aga ennast mitte nii talupojalik tuimana näidata, litsub ta läbi hammaste:

— See masin teeb mu närviliseks. Mul ei ole muidugi mitte palju karvu pääs ja kui teie needki juurtega välja katkute, siis ei varja mind enam mingi asi nende neetud kärbeste eest...

Aga juuksed pügati nõnda, et säält Jumala tahtmiseta ükski karv ei langenud.

Paljas pää andis Reinardile meelepärase elamuste nüansi. Puudus ainult pince-nez ninal, et täiesti ülikultuurilisena näida.

Või monookel... Reinard pigistas teise silma kinni ja kujutles ennast nõnda, ümargune klaas paremasse silmaauku vajutatud. Tõepoolest, see pidi viimsed korratumad jooned tema näost peletama...

Silmapilguks varjas habemeajaja pintsel need pahandavad jooned vahu alla. Kui see ninatark poisikene vurrusid sisse määris, püüdis ta teravmeelnegi olla:

— Herrad armastavad paljast nägu, nagu katoliku papid.

— Ma võin teie teadmisi natukene täiendada, kui tähendan, et pääle katoliku pappide veel Inglise gentlemanid paljaksaetud nägu kannavad.

Ja rahul selle pauguga, lõi ta silmad peeglis selle pääle, kellele laeng määratud.

Et vurrudele ligi pääseda, hakkas õpipoiss oma harjumata käega kliendi ninast kinni ja kangutas selle ülespidi. Aga võib ka olla, et tema arvates Eesti gentlemani tüüp niisugune pidigi olema. Psükoloogiliselt on see osalt põhjendatud. Tasakaaluta vaimud, mida murdeajad sünnitanud, liiguvad äärmusest teise. Ja nina, mis nii kaua norutanud, jääb, kui teda kord tõstetakse, mõnigi kord loomulikust tasapinnast kõrgemale püsima.

Reinardile aga tuletas see manipulatsioon liig elavalt meelde, kuidas tema isa maal tapetud siga puhastas: hoides ühe käega saba, haris ta teisega selle ümbrust.

Illusioon, kaugeltki mitte esteetiline. Ja isa pääle mõtlemine tegi pojale vähe seltskondlist rõõmu.

See inimene oli enne maal talu pidanud, aga kergemat põlve otsides linna voorimeheks tulnud.

— Imelik, kuidas minu nina peab nii mõjuvalt tunda saama, et meil isikupuutumatus on ikka ainult paberil, tahtis Reinard oma harilikus satiirilises stiilis tähendada, aga et kõnelemiseks tarviline õhuauk oli kinni, sai ta ainult „mh“ teha.

Ta liigutas keelavalt kätt.

— Kui teie ei oska habet ajada, siis jätke ta üldse ajamata. Minu ninas ei ole ühtegi

päästeröngast, millest teie omas kohmetuses võiksite kinni haarata.

See pistong tabas juba ka vanemat habemeajajat. Segadusse sattunud õpipoiss lükati kõrvale ja vilunud meister küsis teenevalmilt:

— Olge hääd, kuidas teie soovite?

— Jätke mul vurrud ajamata, kärpige neid ainult, käskis Reinard. Selli võrdluse üle järele mõteldes oli ta teisele otsusele tulnud. Oma vabanduseks lisas ta juurde. — See oskamata noormees-sääl on mu täna oma piinamistega täiesti ära väsitanud.

— Silmapilk, rahustas habemeajaja.

Varsi oli vaht Reinardi mokkelt pühitud. Ta sai omale kärbitud Inglise vurrud, mis tema naeratusele iroonilise muike andsid.

Niiviisi meeldis Reinard enesele. Skeptiline ja ironiseeriv. Talle tuli Voltaire meelde ja vististi nägi ta oma üteluses esprit, kui ta tähendas:

— Nii näen ma kümme aastat noorem.

— Siis ei olekski teil veel habet, arvas habemeajaja ja hakkas parfümeerima.

Ühes hää lõhnaga tõusis Reinardis piinlik kahtlus. Kas on niipalju raha, et seda mitmekordset tööd tasuda.

Ja mitte ilma ärevuseta küsis ta, palju tal maksta olevat.

Jumalale tänu, seks jatkus. Aga jootraha poisikesele, kes üliriided kätte ulatab, see puudus. Kuidas kartis ta teda, kui ta tema juurde jooksis, palitu selga aitas ja kübara kätte pistis. Kuningriik jootraha eest!

Aga Reinard läks, üht või teist ohverdamata. Vajutas oma laia äärega Itaalia bandiiti kaabu tugevasti pähe ja tõmbas palitukrae üles — oli piinlik ja nagu häbi.

Alles pikkamisi toibus ta. Aga kui pea ei või tundliku inimese närvid uuesti pinevile kistud saada!

Säält ta tuli, nr. 173, ilma sõitjata, just seda jalgtee äärt, kust Henry Reinard läks. „Kui ta selle maja ees hakkab minuga rääkima, siis võidakse seda läbi akna näha," sähvas Reinardi pääst môte.

Voorimees tuli sammu, tal näis hää tuju olevat, lai nägu naeris. Oma meelelihtsuses ja häästüdamluses arvas ta vististi isalikku rõõmu valmistada, kui ta hüüdis:

— Tahad sõita, Hindrek?

Just sel silmapilgul avanes uks ja laia äärega valge kübar tuli nähtavale.

Niisugust hingelist üleelamist ei soovi enesele ükski modernist, kuigi nad armastavad oma hinge kallal vivisektsiooni teha. Tôsi, ka tema isa ei olnud muud kui kojamees, aga siiski niisugune situatsioon... Kui ta viimaks veel hakkab kõnelema keelel, milles ka voorimees vôib sõna kaasa rääkida, siis on see scène d'affaire de la tragicomédie...

Lähemal silmapilgul lõikas Reinardi kaabu klassilise iluduspoogna, kuna ta ise erutatult hüüdis:

— Gu... guten Tag, Fräulein Wilibâld!

Päätükk pikemast romaanist.

„Sigaria" korporatsiooni üliõpilasel, stud.med. Hugo Palmil oli hää teoreetiline alus, aga tal puudus praktika. Palm oli lugenud palju moodsat kirjandust, mis sisaldas hulga kõiksugu peeneid elamusi, aga ise ei olnud ta kujutlustest kaugemale jõudnud. Selleks ei olnud kunagi juhust olnud. Õppides väike-kohaomaniku noorema pojana gümnaasiumis, oli ta tuttava poemehe juures kostil ja ülikooli astudes võttis ta kolmandale korrale toa, kuhu ühegi paremast seltskonnast naisterhava jalg polnud saanud.

Konvendis joodi ja tehti cantust, kitsas tuttavate ringkonnas ei leidunud armastusväärilisi daame; aga nendegi matsakate maaneiudega „kurameerimiseks" oli Palmi tasku liig kerge, Kodunt anti raha nii vähe. Isa surma järele peremeheks saanud vanem vend käis sagedasti linnas ja tôi siis lamba liha ning kartulid, mille puudus ei olnud talupidamises mitte nii tunduv. Venna käigud kannatas Hugo veel välja, sest sel oli üliõpilasest vennaga vähem tegemist, aga kui ema tuli poja musta pesu maale viima, siis kôndis värvikandja poeg tänaval ikka natuke maad ees, kühmakas, rätiga talunaine pambuga tema järele.

Kevade oli käes ja kodunt polnud enam midagi saada. Korter oli võlgu ja rätsep, kelle käest ta suviriided tellinud, oli mitu korda arvega käinud. Igapäevaga kogus rohkem aknaid, millest Palm ei tihkanud mööda käia.

Tarvis oli laenu teha ja noormees mõtles kõiksugu nimesid välja, mis tema vekslile allkirjadeks sündsad oleksid.

Ülikooli linnas oli iga vilistlase ja toetaja rahaonu krediit pankades kinni, vähemast tõendasid nad seda. Seepärast pidi õnne kaugemalt otsima. Ühel ilusal päeval võttis Hugo Palm kepi ja rändas linnast välja.

Kihelkonna arsti Dr. Tihase ukse kell helises ja mustaverd sihvakas majaproua avas ukse. Teada saades, et noormees oma korporatsiooni vilistlase poole võõrsile tulnud, kahetses noor proua, et meest ei olevat kodus, aga loodetavasti võivat iga silmapilk tulla. Ta sõitnud kuhugile haige juurde.

Palm palus vabandust ja astus sisse. Teda juhatati saali. Suursugu kalduvustega üliõpilane oli ajakirjade järele tutvunenud maja sisseseadetega, nüüd oli tal võimalus majaproua maitse üle otsustada. Oma imestuseks ei leidnud ta midagi laita.

— Palun võtke istet ja püüdke seni minu seltsiga leppida, tähendas proua Tihane sinise plüüsh tooli pääle näidates. — Teie olete vististi sõidust väsinud ja janune. Mis ma võiksin teile pakkuda, klaas veini või õlut?

— Tänan, ärge tehke enesele tüli. Palmil oli küll janu, aga ta ei pidanud sündsaks otsekohe eesmärgile tüürida.

— Ei, see ei tee mingit tüli, tõendas majaproua.

— Vahest ehk soovite midagi?

— Klaas veini, kui tohin paluda . . .

Kui vein laual ja Palm paari ahne lonksuga oli tolmuse tüdimuse alla uhtunud, tõusis tema tuju märksa ja kena proua oma südamlikulahkusega hakkas teda tunduvalt huvitama.

„Peenikene olemine," edvistas Palm mugavas tugitoolis, „mehe äraolekul naisega naljatada ja veini juua."

Ja keksiva burschi mõttes kujunes juba romaan, mida ta lõbusas tujus seltsimeestele jutustab.

Kut tore! Olla kangelane romaanis, mis läheb ilma kirjaniku vahenduseta väikse ringkonna ette ja toob temale loorbere.

Romaani sissejuhatusega liig kaugele minemast takistas Palmi noor valges kleidis neiu, kes oma kuju ja näolaadi poolest aadeli naisterahvast meelde tuletas.

Tutvustamisel sai Palm nii palju teada, et see on koolipreili, aga ta nimi lahtus juba järgmisel silmapilgul nooremehe pääst.

Neiu istus klaveri ette ja üritas klahvisid. Juba esimesed akkordid avaldasid mõju. Külaline muutus proua jutu vastu tähelepanematuks, tõusis fantastilisse kujutusvalda, kus tema võiduka kangelasena äratas üldist vaimustust ja imestust.

See oli alaline hüpnoos, millele Palm hääd muusikat kuuldes andus.

Aga see kibe teadmine, et ta ise ei suuda kõige lihtsamatki mänguriista käsitada ja ei saa muusikast, sellest kõige aristokraatlisemast ja sügavamast taidest aru, pani teda kannatama, kusjuures ilusa mängija ihaldatav kuju oma uimastava mõjuga aegajalt sünnitas otse kehalikku valu.

Palm sai närviliseks, värises kõigest kehast.

Kui preili lõpetas ja aeg oli mängu kohta midagi ütelda, tundis kavaler end piinlikus seisukorras. Ei leidnud ühtegi sõna, pidi leppima selle näriva enesepiitsutamistundega, et ta on värvimütsi pääle vaatamata harimata talupoeg, kes iialgi pole paenduv küllalt salongides liikuma.

Neiu tahtis klaveri eest tõusta, aga proua palus teda oma armsamat sonaati mängida.

— Väga hää mäng, tähendas proua, kui preili näpud väledasti klahvidel hüppasid.

Palmil ei jäänud muud üle kui nõus olles pääd nikutada.

Tüki lõpul oli tal kompliment valmis, mille ta kõige korrapäraliseema viisakusega neiule esitas.

See muigas, nõksatas pääga ebamääraselt, aga tundis end siiski meelitatuna.

Kuna proua oli vabandades, silmapilguks välja läinud, pööras preili nooreherra poole, kes kõigest pingutamisest hoolimata ei leidnud ainet, millest juttu alustada.

Neiu küsis:

– Missuguseid tükkisid teie armastate, rõõmsaid või kurbi?

Noormees tundis enese selle küsimise läbi sügavasti liigutatud; see avaldas neiu osavõttu tema vastu.

Ta kogeles:

– Niihästi rõõmsaid kui ka kurbi. See on selle järele, kas mängija on rõõmus või kurvameelne.

Neiu naeratas meelitatuna. Ja kuna ta näpud võtsid tasaselt uusi akkorde, uitasid ta silmad unistavalt kauguses ja tema punased huuled pajatasid:

– Muusika on väga hää meelelahutus, iseäranis maal, kus ei ole mingit muud lõbu. Temasse võib panna kõik tundmused, mis sind vaevavad, nagu igavus ja üksildus, rõõm ja kurbus.

Palmisse mõjusid need lihtsad sõnad sügavasti. Vaene neiu! Ta oli kõrgemal määral naiivne, aga see naiivsus andis talle siin maa õhus iseäralise armsuse ja härduse.

Üliõpilasel hakkas õieti hale noorest neiust, kes siin pidi üksi raske lasteõpetamisega leiba teenima.

– Kas teil ei ole mitte võimatu igav maal? küsis üliõpilane.

— Ja, on ka, vastas neiu ja sellega lõppes nende jutt, sest proua astus sisse.

Nad vahetasid üksikuid lauseid ja kuulatasid siis jälle muusikat. Neiu mängis, manades, otsekui vannutades klaverist helisid esile. Palmil tõusis tahtmata mõte, et ta seda tema pärast teeb. Arusaadav. Kuipalju võis siin maanurgas

käia ihaldamis-väärilisi noorimehi, tema aga hoidis pleekinud ja läbitorgitud värvimütsi peos.

Palm kummardas, toetades käsa põlvedele, et proua tema sõnu paremini kuuleks, kui ta ütles:

— Teie majas, armuline proua, olen ma leidnud väga lahke vastuvõtmise. Siinviibimine on mulle saanud nii armsaks, et ma võiksin seni oodata, kuni tohtriherra kõik oma haiged läbi käib.

Ja kui proua selle meelituse üle häbelikult naeratas, arvas noormees nägevat, kuidas neiu klaveri tagant läbi laia lehtedega philodendrite ja oleandrite nende poole saatis välkuvaid pilkusid.

See kihutas teda aina ja uuesti kummardas ta proua poole.

— Teie majasisseseadet pean ma ikka ja ikka enam imestama. Ütelge ometi, armuline proua, see on kõik teie maitse järele nõnda korraldatud. Eks?

Selles küsimises ei märganud Palm isegi mingit vaimukust, aga ta küsis, et põhjust oleks kummardada ja proua enesearmastust kõtistada.

Nooremehe kujutusvõim hakkas uue jõuga töötama. Ta oli oma romaani esimese päätükini jõudnud, aga ta seisis teelahkmel ja pidi enne kui edasi minna otsustama kummat kätt.

Valik oli raske.

Tuli otsustada kumb naisterahvas suudab rohkem pakkuda. Ühelt poolt meelitas teda elutarga naisterahva naiselik andumine ja see kõtistav võit teise mehe naise üle, ja viimaks, võib olla, kahevõitlus.... Teisest küljest oleks täis peenemaid nüanse puhkeva roosi uimastavast kirest joobuda.

Siis ei oleks tal ka tarvis oma kaasvõitleja vastu seltsimehelikust tundest üle astuda. Aga siiski oleks see väga modern, kui ta pärast seda, mis tema ja teise abikaasa vahel olnud, Tihasele naeratades käe sirutaks ja ütleks: — Tere, kaasvõitleja.

„Ma olen kui Buridani eesel kahe heinakuhja vahel“, môtles Palm ja pidi naeratama, sest kuhjad olid tõesti ahvatlevad.

Viimaks otsustas ta proua kasuks. Nende vestes kahekesi mängis neiu mitmesuguseid harjutusi ja Palm arvas võivat tähele panna, et ta pani palju valu ja palju kannatusi nootidesse. Tema pened valged sôrmed näisid vihaselt klahvisid taguvat. Äkiste lõpetas ta järsu löögiga, tõusis üles ja läks välja.

Palm oli selle môjuga rahul, kartis aga et ta teda ehk ei saagi enam näha.

Aga lõuna tuli ja koolipreili ilmus kahe tütarlapse ja ühe poisikese saatel lauda. Majaproua tutvustas: Salme, Helmi ja Villu.

Tohter aga ei ilmunud ka lõunaks koju.

Koolipreilil oli laua ääres lastega niipalju tegemist, et ta külalist ei näinud tähelegi panevat.

Kui nad pärast lõunat aias lehtmajakeses kohvi jõid ja koolipreili oli lapsed jalutama viinud, tundis Palm, et ammu ihaldatud sügelev silmapilk oli kätte jõudnud. Midagi kõtistas kurgus. Kasvas iga minutiga ja hakkas pakitsema. Palmil käisid judinad üle selja, ta tundis, et ta seisab silmapilgu ees, mis temalt nôuab suurt osavust, haruldast külma verd ja vilumust.

Kui ta nõnda kasvaval ärevusel, sagedasti maha surudes raskeid ohkeid, silmitses proua Tihase kõrget rinda, kus brossikivi hiireherne-ôitekarvaliselt bluusilt pildus igasse külge helkivaid kiiri, unustas ta mõnikord enese nii kaugele et tema silmad jäid ühele kohale peatama, otskui käiks tema himu ehteasja järele,

Võib olla, et see torkas proualegi silma, ta naeratas segaselt, liigutades suhkurt kohvitassis.

Noor elumees aga püüdis värvidest omale lootusekiiri, temale pidid need tulukesed, mis kalliskivi kantides põlesid, teenäitajaks olema. Aga need olid eksitavad, otsekui sootulukesed . . . Kord hiilgas selles roheline paiste nagu raudtee-

vahi latern märgiks, et võib sisse sõita, aga säältsamest tõrjusid tema punased helgid hoiatades eemale.

— Armuline proua . . . sai Palm viimaks üle huulte, — ma. ..

Aga märgates proua näol piirita segadust, mis tema paled värvis veripunaseks, oli tal selge, et nüüd peab kõik jõu kokku võtma, ehk muidu on kõik kadunud . . . kõik . . .

Järgmisel silmapilgul ta leidis enese naisterahva ees põlvili, kuna ta värisevad käed proua sõrmede järele kobasid, et neid suudelda. — Proua, teid nähes kadus minu soontest viimane tilk külma verd . . . ma jumaldan teid, proua. Minu kingeõnnistus selle eest, kui teie mind ühe armastava pilguga austate . . . Ärge saatke mind hukka, proua . . .

Naine oli end kogunud ja oma segadusest võitu saanud; reflektse liigutusega peitis ta käed selja taha ja kargas püsti.

— Fuih, missugune häbematus!... Mis te õige mõtlete?... hüüdis ta ja tahtis põgeneda.

Aga Palm oli otsustava sammuga pannud tee tema eest kinni. Ristiskäed taeva poole, hakkas ta paluma:

— Andke andeks, armuline proua, ma unustasin enese... ma palun, ärge karjuge, ärge saatke mind hukka... See oli ainult silmapilguks, nüüd on kõik jälle mööda. Ma palun, unustage see, ärge rääkige sellest kellelegi, ka oma abikaasale mitte: Ma vannutan teid, vaikige sellest! Ma olen teie armulise viha ärateeninud, teie võite mind põlata, aga ma palun, ärge avaldage seda teistele — teie olete moderninimene, teie saate inimese hingeelust aru... Mõnel silmapilgul ei tea sa isegi, mis sa teed... Ja sääl oled sa teise mehe naise ees põlvili... Ma usun, teie mõistate mind — olge minu vastu endine, seni kui ma olen teie õnnetu külaline, sest ma pean teie mehega kõnelema; mul on äriasju...

Kerge pilkevine mängles proua huulte ümber. Ta rahunes ja rahustas veel noortmeestki, et ta kôik unustab kui see enam rumalusi ei tee, vaid end viisakalt ülal peab.

Aga kohvi ei maitsnud enam kummagile, ja jutt ei sobinud sugugi.

— Vahest soovite midagi lugeda? Ma toon teile ajalehe, ütles proua ja kadus majasse.

Ajalehe võttis Palm tänuga vastu, aga lugejat ei saanud temast mitte.

— „Ah, kuidas ma end määrisin," eritles ta kibeda enesepõlgusega, „kes käskis mind jälle niisugust eeslitempu teha? Sigadus!"

Aga olles oma analüüsiga jõudnud modern-kirjanduse ja kultuurinimeseni, mõistis ta enese õigeks ja hakkas süüdi mujalt otsima. „See äraneetud Baltimaa oma kopitanud seltskondlise õhuga!" kirus ta. „Balti naised on veel truud meeste orjad, kes ei mõista enestele vabadusi nõudes elust võtta, mida elu pakub. Ja mina ei hakanud õigest otsast pääle. Mitte naistega ei oleks ma pidanud algama, vaid neiudega ja selle naiivse plikakesega just kõige enne."

Ning Palm rõõmustas, et ta nüüd on rabast väljas kindlal teel. Vahtides üksisilmi ajalehte, tegi ta sõjaplaane, kuidas koolipreili pääle tormi jooksta. Ja selles ei pidanud teda ka tohtri kojutulek takistama.

Laste rõõmus kilkamine äratas Palmi môtetest. Ta astus, ajaleht käes, lehtmajast välja ja hakkas jalgteedel edasitagasi jalutama. Neiu ilmudes viimaks nähtavale, võttis Palm ta ägeda küsimisterahega vastu.

Neiu vastas asjalikult ja häätahtliselt. Juba lähemal silmapilgul jôudis noormees otsusele, et ta on lepitatud, kui ta üldse oli pahane olnud. Mis õigust võis ka vaesel tütarlapsel pahanemiseks olla?

Nad jalutasid aias, vestsid juttu ja Palm leidis, et nad iga minutiga üksteisele lähenesid. Kui

oli jõutud aiamajakeseni, palus kavaler neiut istet võtta.

Vastupanemata täitis see palvet. Nähes aga jälle neid kohti, kus õnnelaev liivale jooksnud, märkas Palm, et ta halvasti teinud, kui ta selle koha uuesti oli armastuseavaldamiseks valinud. Vanad mälestused hakkasid uuesti elama ja takistasid mõtte-eide arenemist. Ka käisid lapsed neid sagedasti segamas.

Palm pidi kõnelema ainult sitikatest ja põrnikatest, mis huvitas lapsi, kuna tema rinnus tuksus elav süda, mis oma tundeid ihkas tulekeelel avaldada.

Õhtu jõudis, Palm hoidis neiut ikka veel aiamajakeses kinni. Lugu tikkus igavaks minema, neiukene ei püüdnud seda enam sugugi varjata.

Neiu haigutas vargsi, noormees ohkas tahtmatalt. Läbi puulehtede vaatas päikene viimast korda unise pilguga noorte inimeste pääle, kui tahaks ta teada kaugel need oma asjaga on ja heitis siis puhkama.

Neiu tõusis ja tahtis minna.

— Palun, jääge veel silmapilguks, palus Palm.

Neiu vaatas küsivalt nooremehe otsa.

— Preili, algas see väriseva häälega, — kui teie mängisite saalis klaverit, tundsin ma et teie puudutasite minu hinge hellamaid keeli. Ma kaotasin teile oma südame! Preili, ma ei naljata mitte! Mõtelge, et need huuled täna esimest korda ühe neiule armastust avaldavad. Mõtelge, et teie käes seisab mind õnnelikuks või õnnetuks teha. Sellepärast vaatke ette, et te mind hukatusse ei saada, mina ei oleks mitte nende seast, kelle haavu aeg suudab parandada. Ma küsin teilt esimest ja viimast korda: armastate mind?

Neiu oli üles karanud. Ta rind tõusis ja vajus. Silmis läikisid pisarad. Ta suutis vaevaga nuttu tagasi hoida.

— Mu herra! hüüdis ta väriseval häälel, kuid see hääl muutus iga sõnaga kindlamaks. — Teie unustate, et te olete üliõpilane ja võõras majas. Siin ei või teie vaeste tütarlastega mitte naljatada. Mina teenin selles majas omale leiba, aga kui ma olen teile millegiks teel ees, siis võin ma minna. Kui need mehed ei ole mitte kõik niisugused, nagu teie, siis ei olegi te mees, vaid meheteotus!

Ja enam ei olnudki teda sääl. Välkuval silmil oli ta läinud. Noormees jäi kohmetuses maha.

Siis oli tal selge, et ta siia majasse ei või enam kauemaks jääda. Ta laskis tüdrukut oma lahkumist prouale teatada ja hiilis minema.

„Ah, need naised", kirus ta läbi aia sammudes, „mine saa nüüd neist aru. Ühega teevad nad nii, teisega teiseti."

Äkiste jäi ta aiaväravas seisma, nagu puuga pähe löödud. „Buridani eesel ei olnud ma mitte," mõtles ta, „aga eesel olin ma küll. Mis ma siia õieti tulin? Mitte naiste jahile, vaid veksli jaoks allkirja otsima. Ja seda ma nüüd sain."

Heitis pettunult käega ja kadus hämarusse.

Villa „EERIKA".

Suvimaja akna paksud kardinad olid juulikuu hommikusest päikesest kuumad, õhk toas raske. Kahest kõrvuti voodist liigutas ühes magaja. Üks mõte tärkas tema pääs. Sinise vaiba alt pugesid sirged sõrmed välja ja lükkasid magades näole langenud tihedad, mustad juuksed tagasi. Õrnad käekesed heitsid vaiba, ja selle alt tulid kõrgeks kummitud rinnad ja ümarguseks voolitud valged käsivarred nähtavale. Siis avanesid tumedad silmad ja jäid aineti tühjusse vahtima. Saades teadlikuks oma katmatusest, vaatas naine instinktiliselt kõrval voodi pääle. Aga mehe lai selg oli tema poole pöördud ja karvaste sõõrmetega nina nohises rahuliste oma ette.

Silmapilgu vaatles naine magajat meest. Aga tema aju oli veel virgudes tärganud mõtte mõju all ja tema pilk ei avaldanud meelemärkusetu vastu mingit tundmust.

Naine tõusis, kohendas oma juukseid, puges hommikukleiti ja astus läbi veranda aida. Kuulda oli, et teenija köögis tuld tegi.

Kastetilgad hiilgasid veel rohuladvus, aga päike oli juba kõrgel. Naine võttis ühel valgel pingil istet. Teda nägemast varjasid sirelipõõsad, aga tema vaade ulatas kaugele tolmusele feele kuni silmaringi piirava sinava metsani.

Naine oli üksi ja rahul. Maitses segamatalt unistuste vaba lendu.

— Saab näha, kas täna tuleb kiri, see mõte oli ärgates esimesena tema pähe sähvanud. Praegugi mõtles ta sedasama. Ja mälestas unenägu, mille vallast ta alles ennesti lahkus.

Nad olid veel kihlamata ja Karl alles doktoriks saanud. Nad kõnelesid meeste- ja naisterahva vahekorrast ning Karl avaldas, et abielusse astudes mõlemad peavad puutumata olema.

— Ka meesterahvad? oli tema küsinud.

— Muidugi ka meesterahvad, oli peigmehe kindel vastus olnud.

— Oled sa seda? julges siis tütarlaps häbelikult küsida. Tema süütumad silmad vaatasid tõsiselt nooremehe otsa.

See küsimine oli Karli kimbatusse pannud. Ta viivitas silmapilgu, kui tuletaks ta meelde, siis aga oli ta niisama kindlalt ja lühidalt kostnud:

— Mina? Ei!

Ja kui tema, pettunud oma puhastes lootustes, puhkes nutma, sai Karli meel ärdaks, ta hakkas teda igavese truudusega trööstima ja seletama, kui raskeid kiusatusi olla mehe elu teel. Et ei olevat meie ajal meesterahvast, kes oleks puutumatu, aga see peaks nii olema ja tema tahaks, et ta seda oleks.

Aga tütarlaps nuttis edasi.

— Ja mina olen veel nii vilumata, ei tea elust ega armastusest midagi…

Aga kui neid laulatati, siis ei olnud mõrsja enam neitsilik. Ja ta oli rahul, et ta oli oma peigmehe sarnane ja et ta ei olnud eksinud, vaid oli oma mehele andunud.

— Aga siiski ei ole ma armastanud kedagi teist meesterahvast, tuli talle hiljem meelde.

— Nüüd oled sa laulatatud ja abielus on naine vaba, oli Karl naeratades vastanud.

Oli ta seda ütelnud? Olid need Karli sõnad?

Ei, Karl ei võinud iialgi niisuguseid sõnu ütelda. Tema ei kannatanud, et naine üldse teise meesterahvaga sõna räägib. Pidudel val-

vas ta teda nagu koer ja liikus adjutandina kavaleri kõrval.

Aga nüüd oli keegi noor taidleja nende pool maal käinud, parajasti kui Karlil oli linnas tegemist. Ja see maalija oli inimene, kelle hingeõhk oli kuum kui kõrbe tuul, kelle silmad tungisid läbi südame ja põletasid nagu erged söed. Aga tema sõnad silitasid mahedasti ja tegid veel naisegi edevaks.

Ja ta oli nii tähelepanelik olnud, peaaegu pääletungiv ja oli mõista annud, ta olevat midagi kaotanud, mida ainult tema võib tagasi anda. Ja oli tema tütart, tema väikest Inglit kiitnud ja ütelnud, et see nagu ema kehastatud armastus olla...

Aga ta oli jälle läinud ja mitte ühe sõnagagi enesest elumärki annud. Ta oli linnas mehega kokku saanud ja asjad ära õiendanud. Oli ta siis nii viisakuseta, et ta perenaist, kelle majas ta lahkesti vastu võetud, sõnakesega kodunt ei tervitanud?

Korraga nähvatas foxterrier tema jalge ees. Nüüd märkas proua kirjakandjat, kes nende aiaväravast sisse käänas.

Naise süda hakkas kange hooga peksma, aga ta püüdis end taltsutada, et kirjakandjale vastu minna. Aga see andis posti enne tüdruku kätte, kes valges põlles köögi uksele ilmus.

— Mann, too post siia, lipsas tal erutuses. Aga läbematu ootama kuni post ta kätte tuuakse, küsis ta juba eemalt:

— Mis sääl on?

— „Postimees" ja üks kaart, oli vastus.

Kaart käes, ütles üks pilk adressile, et see oli temale: Dr. proua Ella Tannik, Villa „Eerika".

Doktori proua kartis end ära anda, ta püüdis võimalik rahulikult muud juttu teha. Küsis:

— Kuidas postimees juba nii vara tuli? Tüdruk arvas:

— Ta tahab ära käia enne kui päev liig palavaks läheb.

— Ütle herrale, et ma olen aias ja kui laps üles ärkab, siis kutsu mind. Siis võis ta kõik tähelepanu kaardile pühendada. See oli asjaarmastaja ülesvõetud päevapilt; hämaralt võis aimata uhkeid näojooni, millega see noor taidleja teda rahutuks tegi. All seisis kirjasaatja nimi.

Milline nimi: Karl Ingver!

Nagu maa alt kasvas tema kõrvale teine Karli nimeline — tema mees! Tugev ja üksluine kui karu, lihav nagu hülg...

Aga see teine, see teine äritas teda oma paksude juustega, oma põlevate silmadega ja energilise ninaga... Kuid pildil paistis ainult kukal selgemini, profiil kadus uttu.

Ja proua tundis, kuidas ta süda kihvatas, nähes seda kukalt tugevate juustega ja sirget pihta oma ees, kuna ta näokuju võis ainult aimata...

Noormees mõtles ka tema lapse pääle, kuna mehest ei olnud sõnagi lausutud. „Suudelge minu poolt oma ilusat Inglit“, seisis kirjas.

— Ella, kus sa oled? kuuldus toast.

Proua peitis kaardi põue ja ruttas tuppa.

Kui nad theelauda istusid, tuli Ingel valges kleidis mammat teretama. Ja ema haaras ta ümbert kinni, litsus ta vastu südant ja suudles teda, nagu ta veel kunagi enne polnud suudelnud.

— No noh, muigas mees, seda südamlikkust nähes. — Sa teed mu Ingli pääle kadedaks...

Hiljem võeti verandal einet. Doktor oli hääs meeleolus jalutuskäigult tulnud ja kui ta laualt vähjad ees leidis, tõusis ta tuju veel.

Dr. Tannik armastas kirgliselt vähku. Ja olles nii hääs tujus, hakkas ta maa elu ülistama.

— Kui tore! Hommikul supled jahedas jõevees, jalutad, püüad kalu ja teed teaduslikku tööd. Kuipalju ma maal olen edasi jõudnud!...

Aga sina, naine, ei ole iialgi huvi tunnud selle vastu, mis töö see on, mida ma kirjutan...

— Sa hoiad ju kõik oma tööd naise eest saladuses. Mina tohin ainult teada, et sa iga hommiku punkt kell seitse üles tõused, kümme minutit supled, kümme minutit tagasi tuled ja punkt kell kaheksa kirjutuslauda istud. Punkt kell 12 peab pruukost laual olema ja kell 4 lõuna... Siis tean ma veel midagi, mis sa niisama täpselt ja kavakindlalt teed, aga sinu tööst, sellest pole sa mulle kunagi rääkinud.

— Ah, sa rumal laps, naeratas doktor, — aga kas sa tead ka, kui hääd tagajärjed on niisugusel eluviisil? Ma lähen pea iga nädalaga paar naela raskemaks, või, nagu meie noored neiud ütlevad, „võtan juurde".

— Mina võtan jälle igapäevaga maha... Ja muide, sa ei soovikski, et sinu naine paksemaks läheb. Sa kosud minu kulul. — Naise toon oli vaenulik.

— Kuidas sinu kulul? Miks ei omanda sa siis minu eluviisi? küsis mees arusaamatalt.

— Ma ei ole masin... mul on tundmused ja närvid, lausus naine.

— Ah, need närvid! Need on meie ajal moes. Aga neist võib jagu saada. Ja meie inimestel ei olegi nad nii õrnad... Aga ma pidin sulle oma kirjatööst rääkima. Arva, mis aine üle ma kirjutan.

— Ma ei tea, vastas naine kuivalt.

— „Perekonna tekkimine ja naisterahva seisukord abielus" on minu kirjatöö päälkiri. Noh, mis sa ütled selle kohta?

— Olen neiu-põlves midagi sellesarnast lugenud. Kui ma ei eksi, oli see Kovalevsky kirjutatud. Aga sisu ma ei mäleta enam... Tarvitad sa seda vahest hallikana?

— Niipalju kui asi kõlblusse puutub, on prof. Kovalevsky liig vabameelne. See ei kõlba meie oludesse, meie väiksele rahvale.

— Saab sinu töö varsi valmis? püüdis naine end huvitada.

— Ja, kui ilma on, nagu eestlane ütleb. Ja siis anname ta kohe trükki.

— Kus sa mõtled teda trükkida?

— Esiteks meie lehes. Ja siis äratrükkis raamatuna... Kui aga suvi oleks pikem, et saaks kauemine maal elada! Ma usun, see on sinugi soov?

– Ei, vastas naine otsustavalt, – mina ootan sügiset.

Sinfoonia.

Vahase talu peremees jäi kõige kibedamal heinaajal järsku haigeks ja enne kui tohter toodi tundis mees, et ots on lähedal. Tema tahtmine oli veel vabadiku Hansu näha, kellega nad seltsis olid karjas käinud. Ja kui ta sureb, et siis Hans teda pidi pesema.

Teisel päeval saadeti Piirsalu mõisa kutse ja õhtul oli Hans sääl.

Kui ta peremehe magadistuppa astus, istus suurtalunik vanas nahaga löödud tugitoolis, kuna tema osteti vajunud lai piht kindlate kätega tugeva kepi najale tuges.

Vanamees ei vastanud enam oma noorepõlve sõbra tervitusele ja kui see tema käe pihku võttis, oli käsi külm. Ta tegi kõik lühidalt, see sõnakehv töömees, ja oli ka surres oma loomule truuks jäänud. Mistarvis ka kallid tööpäevi kõheldes viita!

Siis pesi Piirsalu mõisapidaja suurtaluniku põrmu puhtaks, nagu selle viimane tahtmine oli.

Surnu pestuna ja valges riides tammises puusärgis peretoas kahe küündla vahel, tuldi kokku ja maeti maha.

Ja matuselistele kaeti pikk laud talu suures saalis.

Õhtusöögil istus ammuaegne majasõber ja leinaja lese ja alaealiste laste tulevane eestkostja sinna, kus enne peremehe ase oli olnud ja jutustas

selle mehe elutööst, kes vaesest poisikesest tõusnud suurpõllumeheks, kelle talu ei annud järele mõnelegi mõisale.

– Ma tundsin kadunut juba lapsest saati, tähendas Piirsalu mõisapidaja — ja me oleme alati oma palukest, mis kokkuhoidlik perenaine meie karjapauna pistnud, üksteisega jaganud. Ja ise töötasime, et me ei puhka enne kui oleme elus jõudnud haljale oksale.

Siis tegime meie plaane, mis olid ilusad, aga ei läinud iialgi täide. Sest mida meie ei julgenud ette võtta.

Nii on inimene, kel elu ees. Inimese laps tuleb ilmale, ei tea midagi ja niikaua kui ta on noor, ei taha ta midagi teada sellest, mis temast viimaks saab. Ta otsib elust lõbu, rõõmustab ainult tänase üle. Aga kui ta siis kasvab, läheb ta nagu loodus kevadest läbi suve sügiseni tõsisemaks ja heledad värvid tumenevad. Kevade esimene armastus — lumililled . . . libletki ei jää neist suve jooksul järele. Tali ukse ees, on kadunud kõik elurõõm.

Elu on kõige ülem kool ja avatud igaühele, aga tema kooliraha on kõrge ja vaesed maksavad õppusest kallimat hinda. Aga kadunu on selle kooli lõpetanud ja ma usun, ta ei tarvitse oma tunnistuse üle häbeneda.

Liig harva näeb surm häid tunnistusi. Inimesed õpivad nii halvasti ja paljud ei lõpetagi kursust. Nad arvavad, et elu on kõik ja surmaga see lõpeb või näevad maises elus ainult ettevalmistusklassi igavesele elule. Ja nii ühed kui teised ei ela elu õigesti.

Kes oskab elada, see oskab ka surra. Õiglasele on tema elugi õiglane, aga ülekohtusele tundub tema surm vägivaldsena. Surm on üks suur eksam, milleks peab eluaja õppima. Tema tund tulnud, teab inimene kõik. Lõpeb elumäng, algab surmalaul. Ja noorte mängu saadab vanade laul. Seda

laulu lauldakse kuni lauljate suud mulda täis ja üle haudade keerutab igavene surmatants...

Nii pajatas kadunu sôber. Aga see oli vaid ouverture suuremale helitööle.

Vaikne ning tôsine õhtusöök lõppes ja inimesed läksid laiali. Aga see sündis nii, et vanad kogusid saali ja noored, kes ei kannatanud enam murelisi nägusid, lipsasid rohtaida.

Siis algas üks vanaeit, kelle kollase näonaha alt vahtis valmiskujunenud pääluu, esimesel viiulil murelist laulu ja kõik teised tudikesed kuulatasid vaikselt, vajudes otseti ettepoole.

— Kui minu kadunud meheke suri . . .

Aga läbi lahtise akna kostis aiast:

— Istuge nii, et kirjud read sünnivad! Tüdrukud poiste kõrvale . . .

Ja teine eit, nagu muumia, käed kõhu pääl, ohkas:

— Sa Issand, ei tule ega tule see surm!

— Poiss, ära hulla! kôlas hele hääl aiast.

Selle pääle vôttis üks pilvis otsaga vanamees piibu suust ning sülitas.

— Sina ei läbe oodata, teistel tuleb ta liig ruttu. Kui aega saaks patustki pöörda...

— Uih! kiljatati aias.

Siis jatkas see, kes jutustas oma mehe surmast.

— Ta põdes ligi aasta maas. Üks inimene pidi lausa tema juures olema ja teda avitama. Ta oli nii nõrk, et ise ei jôudnud suutäit süüagi. Ööd läbi pidin teda valvama. Kui vahest silmad sulgusid, ehmatusin kohe üles, et ei tea kas on veel hinges...

Läbi akna kostis tagasihoitud naer.

— Mis sa nüüd asjata vastu punnid, tüdruk, hingeldas sääl keegi. — Küll ma su viimaks kätte saan...

— Küll said kôik tohtrid läbi käidud ja kõik rohud katsutud, aga mingi asi ei aidanud. Surma vastu ei ole rohtu...

— Ei ole! ohati toas. Ainult aias kuuldus hele kiljatus ja mitmed suud pahvatasid laginal naerma.

Aga vanad ei pannud noorte naeru tähelegi. Ikka seisid nad otseti, vahtides oma ette ja rääkisid murelist juttu, üks kurvem kui teine.

Ent aias ei küsitud vanade arvamist noorte vallatuse kohta.

Tuju oli kord tõusnud ja paisus vägeva hooga. Omas kurvas segamatuses kirjeldas naine mehe surma:

— Päev enne surma kutsus ta meid oma voodi ette... Mul on see kõik veel meeles, nagu oleks see eila sündinud... — Lapsed, ütles ta,— ma pean nüüd minema...

Ja kõneleja puhkes nutma ning ei saanud enam liigutuse pärast kõnelda.

— Mis peab see naisterahvas tegema, kelle pant on minu käes? hüüti aias.

— Tuvisi söötma, kuulus nagu ühest suust.

Toas aga nuuksus lesknaine, kes jutustust oma mehe surmast jatkas.

— Lapsed... elage ilusti... ärge tehke kellelegi ülekohut... luksus naine kadunu sõnu korrata — ja siis määras ta mis keegi pidi päranduseks saama. Õhtul hakkas ta jampsima ja hommikul kella nelja ajal — nagu ta oli alati varane — tõmbas kolm korda hinge ja oligi valmis...

Aias valitses silmapilgu põnev vaikus. Siis kuulus mingi matsatust ja kostis ühemeelne võidurõõmus:

— Käes!

DRAAMA.

— Volli on siis jälle eksamil läbi kukkunud? küsis Minni, kübarat pääst võttes.

Alles nüüd märkas isa kui vanaks ja inetuks tütar oli läinud ja ohkas. — Nii see on, tunnistas ta väriseval häälel.

— Millest see küll tuleb? harutas tütar murelikku näoga. — On see siis tõsi, et ta peab sind aitama ja sellepärast ei saa tähelepanelikult õppida, nagu ta mulle iga kord kirjutas, kui ta tahtis raha saada.

Vanamehe silmis vilkus teras. — Kas ta seda kirjutas? küsis ta järsult ja ajas enese sirgeks. Siis kadus ta silmist trotslik helk, ja ta vajus veel enam kössi. — Ega siis mina enam kellegi inimene pole, lõpetas ta kurvalt.

— Sina, isakene, ei ole ikka hoolega tema järele vaadanud, hakkas tütar pehmelt noomima. — Poiss ajab liig palju ümber, õppimisest pole juttugi. Ja kus ta raamatud siis peavad olema?

— Sääl laua ääres ta ikka vahest istub ja sorib neid, tähendas vanake.

— Aga, isa, mis pildid need siin on? hüüdis tütar, olles ühe raamatutest lahti löönud.

— Mina tema pilte tean, vabandas vanamees.

— Vaata, isa! hüüdis tütar ja hoidis talle ühe päevapildi näo ees.

Vanamees tunnistas aineti pilti ja pani ta silme lähemale.

Äkiste paiskas selle vastu seina ja küsis järsult: — Kus see oli?

— Volli raamatu vahel. Ja näe, siin on veel. Mitmesugusel kujul...

Vanakene heitis pildi pahkamile ainult ühe pilgu, siis oli tal sellest küllalt. Hing tikkus tal kinni jääma. Ta ei uskunud oma silmi. Oli ta õigesti näinud? On siis niisuguseid pilte olemas?...

— Ja kus siis Volli ise on? küsis Minni.

— Ütles sõbra sünnipäevale minevat, vastas vanamees ja tegi niisuguse näo, kui oleks see tema süü.

— Vististi on tal palju sõpru ja neil veel rohkem sünnipäivi. Jah, isa, nüüd on minu jõud ka otsas! ohkas tütar. — Liig raske ülesande võtsin enese pääle, Vollit koolitada. Õpipoisiks kuhugile oleksid pidanud ta andma, purjutada ja ulaelu elada oleks ta võinud säälgi.

— Ära nüüd seepärast veel nii väga pahanda, Minni, palus vanamees, nähes poja kaitsmises ka osalt enesekaitset. Aga need pildid, need ei annud talle rahu, ta ei teadnud isegi mis rääkis. — Ma olen teda manitsenud ja talle ütelnud, et see olgu nüüd viimane kord, kus ta eksamil läbi kukub. Kauemini ei jõua sina ka enam kannatada.

— Ei, isa, kannatusest ei ole siin juttugi. Kannatust oleks minul, sinu tütrel, ikka jatkunud, et venda edasi aidata, aga mul pole enam võimalik. Ma olen vanaks jäänud, isa, ja inetuks läinud. Ja inetu õde ei teeni niipalju kui ilus vend tarvitab.

— Mis sa sellega tahad ütelda, tütar? Mis siis sellel, kui sa peaksid olema vanaks ja inetuks läinud, sinu teenistusega asja?

— Hahaha, naeris tütar kuivalt. — Kas sina, vana puupää, siis arvad, et mina tööga teenisin niipalju, kui sinu vanaduspäevade kergenduseks ja Vollile tüdrukutega ümberajamiseks tarvis läks.

Ei, see maksis minu nooruse ja minu ilu, kui mul seda on kunagi olnud...

— Mis siis sinuga on sündinud, Minni? küsis isa, kuna ta rinnus mingi hirmus aimus hakkas maad võtma. — Mis sul viga on, laps?

— Mind on bonnest lahti lastud, vastas tütar, ja tema kurgus luksus nagu midagi, aga tema silmad jäid kuivaks. — Noored herrad on bonne jaoks juba liiga vanad ja bonne on vanade herrade jaoks liiga inetu. Ega ma sääl majas asjata pole kaheksa aastat teeninud. Oma armastust müünud, iseennast hävitanud, et aga kuidagi end ja teid päälvee hoida. Minul ei olnud teisi abinôusid. Ma olen naisterahvas.

Imestusest keeletu, loitis vanamehe silmis tume viha. Liikumatuna nagu post kuulas ta ammuli sui mis tütar edasi räägib.

— Sina ei ole kunagi olnud elutark, isa. Muidu ei oleks sa hakanud rahva-kooliõpetajaks, sest ei ole rumalamaid inimesi kui need, kes oma elu ohverdavad teistele. Oma elu peab inimene ise elama. Mis oled sina sellest saanud, et sa eluaja rabaäärse koolikoha eest valda orjasid kuni sind ametist tagandati, sest et sa olid vana ega osanud Vene keelt. Sa olid rumal, et sa ei hakanud kõrtsimeheks. Sa oleks nüüd vôinud enesega rahul olla ja sinu lapsed veel enam. Ja mina olin rumal kui ma oma elust kustutasin kaheksa kõige ilusamat aastat, mis õieti oligi minu elu. Alles Volli oskab elust lugu pidada, tema on uue aja inimene. Temale ei ole elu vôitlus, vaid mäng. Mitte aadetele ei ela ta, nagu sina, ja mitte rumalale perekonna armastusele, nagu mina, vaid oma kirgedele, oma raffineeritud himudele. Ja selleks muretsesin mina temale raha, kui ma herra päälekäimisel alla andsin, kartusest et mind muidu minema aetakse. Vaata, seda olen mina, teie tütar, teinud teie pojale, keda teie emaga hellitasite. Volli oli kõik ja Volli pidi kõik saama. Kes hoolis minust? Ah,

mis tütarlapsel nüüd lugu, ütlesite teie emaga. Volli pidi koolitatud saama, Volli pidi studeerima, minule oli sellest küllalt, et käisin koolis, mis mulle ei õpetanud muud kui põlgust ausa töö vastu, mispärast mul elus polnud muud turule viia kui oma au . . .

— Oma au oled sa turule viinud! oigas isa, langedes seljakile vastu seina. — Minu tütar! On see tõsi?

— Isa, ära ärita end! Mõtle selle pääle, et sul on nõrk süda, hüüdis tütar lapseliku hirmuga.

Ta tõttas isa aitama. Aga vanamees tõukas ta eemale.

— Mine minust eemale, maailma libu! Ära pista minu külge oma roojast kätt!

Tütar tuikus isa tõukest ja langes toolile. Ta kattis oma näo kätega ja alles nüüd pääsid nad valla, need pisarad, mis nii kaua olid tema silmis angunud.

Minut minuti järele kulus, toas ei kuulnud muud kui kella tiksumist ja tütarlapse nuuksumist. Vanamees lamas nurgas liikumatalt, silmad tühjusse tardunud.

Viimaks kuulus eeskojas müdinat, käsi kaudu kobades tuigerdas noormees sisse.

Nutja kuivatas oma silmad ja nähes venda, kes temale teretuseks ei ütelnud ühtki sõna, tuli talle endine meeleolu tagasi. Ta küsis nagu ennemalt koju tulles oli küsinud:

— Na Volli, vie geht's?

— Immer lilla, oli lühidane vastus, aga sellest kuulis õde, et neid sõnu rääkis mees, kes iseeneses uhke ja kes kellelegi alla ei paendu.

— Ah, ema, ema! Sa peaksid end hauas ümber käänama, kui sa nüüd näeksid oma poega. See on sinu Voldemar, keda sa hoidsid nagu silmatera. Ah, need emad! Nagu ahvid armastavad nad oma poegi ja on nende eest valmis kõik tegema. On emasid, kelle hoolitsused poegade eest nii kaugele ulatavad, et nad oleks valmis

neile ka veel noori tütarlapsi ohvriks tooma. Ja siis kaevatakse meeste üle, et need on südameta! Kes kasvatab mehi? Emad. Kes on emad? Eks naised. Miks nad siis ei kasvata mehi ausateks, korralikkudeks inimesteks?

Kui ingel Gabriel tuleks veel korra taevast maha ja kuulutaks kellegi neitsi eeskujuliseks emaks, kes oma tütred niisamasugusteks kasvatab, siis kaoks varsi kurjust maailmast. Otsustatagu emaküsimus ja naisküsimus laheneb iseenesest.

Ah neid häasüdamlisi mehi, kes kirjutavad paksusi raamatuid naisküsimusest . . . Volli, kas sina ka mitte vahest pole naisküsimust harutanud!

— Minu jaoks ei ole ühtegi küsimust maailmas . . . Minule on kõik see ilmaelu selge . . .

— See on tõsi, Volli, sinul on kõik selge, pääle sinu pää . . . Aga sa meeldid mulle, vend; sa oled tõsine elumees, nagu inimene peabki olema. Sinusugustel on maailmas kerge elada. Mina hakkan nüüd ka ainult niisuguste meestega läbi käima . . .

Jah, niisugused olete teie mehed! Volli, sina oled ka mees? Ja sina julged minule silma vaadata? Noor, tugev, julge ja tark. Oled ilus ja vaba. Ja sina lepid sellega, et sinu õde end sinu eest ohverdab? Teil, meestel, on kõiksugu eesõigused juba sündimisel. Meil ei ole muud kui meie noorus ja ilu . . .

— Kui seda ilugi oleks! salvas noormees ja vaatas jultunult õe otsa.

— Ja, kui veel ilugi oleks. Aga pole seda ka. Jääb ainult noorus ja seda on silmapilguks.

— Noorust on ainult silmapilguks ja seda silmapilku peab oskama tarvitada. Kõik ei või sinu moodi ahju taga haududes vananeda. Ela ilmas nagu pulmas, elu on kui roosiaed. Ja tee trama, tee igavest trama niikaua kui . . . kui . . . veel . . .

Ta ei saanud lauset lôpetada, langes sängi ja jäi norsates magama. Siis tundis Minni oma jõudu raugevat. Ta vajus toolil kokku ja peitis pää käte vahele.

Aga vana hallpää nurgas ei suikunud. Ta ajas enese pikkamesi püsti ja jäi ähvardavalt keset tuba seisma.

— Siis minu lapsed . . . pomises ta endamesi — siis minu lapsed . . . On need siis minu lapsed ? . . .

Vööristades tunnistas ta oma lapsi.

— Ja need on minu lapsed! oigas ta ja haaras kahe käega rinnust kinni.

Siis vajus ta põrandale nagu kott.

Pühajärv.

Tartu vaksalis kohtas kolm endist seminaristi, nagu mahatehtud. Nad olid käinud oma õpeaja linna vaatamas, tulid igaüks ise ilmakaarest, ise ametist, igaüks oli ise laadi. Üks lopsaka kasvu ja tugevate õlgadega, lõua otsas üksikud habemeudemed, pehme kaabu ja luitunud palituga, toobi ase selja pääl. Teine keskmise kasvuga, tugevate lihaste ja kôvade närvidega, kandis kõva kübarat ja õlakut. Kolmas alla keskmist kasvu, lühinägeline, prillidega, üliõpilase vormis.

Nad olid omal ajal ôppinud ühes klassis, aga pärast olid nende teed lahku läinud. Ainult üks neist, etsitud sõõriga palitu seljatagusel, oli jäänud kooliôpetajaks, kõva kübaraga mees seltskonna tegevusse andunud ja ajakirjanikuks hakanud, kolmas oli iseôppimise teel ülikoolini rühkinud.

Nüüd oli neil ühine eesmärk — Pühajärv. Môte, mida kaua hellitatud, oli täideminemas. Pühajärve nimi oli ju koolipingil pühalikult helisenud, kuid karm elutõelikkus takistanud seda ihusilmaga nägemast. Aga ideed tungivad viimaks läbi. Ja kui need kolm kooliseltsimeest kauemat aega olid kirje vahetanud, sai lõppeks otsus kindlaks: meie sõidame.

Tuldi siis kokku. Kooliõpetaja kusagilt kihelkonna-koolist, kus ta oli teiseks õpetajaks, kirjanik igapäevasest ajalehe tööst ja üliõpilane ilmalinnast, kus ta end elatas kõrvalise kantseleitööga.

Kõik kolm läksid midagi otsima, midagi ülendavat, mis neid kõrgemale tõstaks elu igapäevsusest. Üliõpilane tuli võõra rahva seast, et leida midagi omast, mis teda võõrsil aitaks kodu mälestada.

Nõnda olid nad siis teel.

Elvani sõideti raudteel, säält algas tõsine usurändamine, jalgsi, reisikepp käes. Ükşteise järele, hanimarsil, sammuti üle heinamaade, läbi metsade ja väljade, mööda põllupeenraid. Teekonna raskused tegid eesmärgi ainult armsamaks. Mäest üles ja alla, läbi taluõuede ja üle aedade; kui tee kadunud, küsiti seda vastutulijalt, kuni väsimus ja tühi kôht viimaks sundisid lôunasöögi ja puhkepidamise pääle mõtlema.

Mindi siis taluperesse ja telliti lõuna. Selle ootel toas istudes ja lamades, lugedes ja juttu ajades, kaldus kõne kooliaegade pääle ja endised seltsilised ilmusid vaimusilma ette.

— Mäletate Mishat ? küsis kooliõpetaja naeratades. — Kord küsis direktor temalt, kuidas on kukk Slaavi keeli. Misha ei tea. Viimaks küsib terve klassi käest, keegi ei tea . . . Hahaha . . . sest ajast jäi kukk Saavi keeles mulle igaveseks meelde, aga nüüd olen selle jälle unustanud. Kas teie mäletate ?

— Ei mäleta, vastati.

— Just keele pääl, aga siiski ei tule meelde. Kuidas ta jälle oligi.

— Ah, jäta see, Eedi, keelas üliôpilane. — Ega seda enam su käest ei küsita. Räägi kuidas sa oled seni elanud.

— Mina elanud ? ohkas kooliõpetaja. — Mis mul sellest rääkida ? Kui sügise tuleb, võtan tiku kätte ja hakkan lastele aabitsat õpetama, iga talve oma ettekirjutatud programm läbi. Suvel teen mõne lühikese ringreisi jalgrattal, laman rohtaias seljali, vahin valgeid pilverünkaid taeva all. Vahest katsun ka midagi lugeda, aga mis siin ikka lugeda ? Kooliaegne metoodika ja pedagoogika ei huvita enam.

— Ja seltskondline elu?
— Seltskondline elu?

Kooliõpetaja kargas voodist, kus ta pikutanud ja hakkas ühest toa nurgast teise käima, kuna ta vastusega viivitas.

Ka ajakirjanik ei püsinud enam istuda. Aga kuna kooliõpetaja suurte sammudega ühest nurgast teise helpis, tippis ajakirjanik kärsitult mööda tuba ringi, ikka nii et kooliõpetaja teatud aja sees tema ringid pooleks lõikas.

Üliõpilane istus vaikselt nurgas, vaatas teiste võiduajamist päält ja ootas oma küsimisele vastust.

— Mis seltskonna elu siin võib olla? Pole ju seltskondagi mingisugust... Ära kivined, tuimaks lähed nagu puutükk viimaks. Ei ühtegi inimest, kellega rääkida, ühtegi naisterahvast, keda võiksid hakata armastama, kedagi, kellelt oleks midagi omandada. Muud kui lapsed ja taluinimesed ümberkaudu. Ah, mul on himu täis sellest mängust, ma ei taha enam kauemini seda ametit! hüüdis ta kätega veheldes. — Ma tunnen kui väiklaseks võib inimene maal elades jääda. Tahaksin elada, tahaksin õnne maitsta, mingit suurt õnne, aga ma olen kooliõpetaja, ma ei saa, ma ei tohi; ma pean lapsi õpetama ja neile eeskujuks olema... Ja kujutage enestele ette: koolis on suured tüdrukud, kuue- ja seitsmeteistkümne aastased, niisugused on need kõige edevamad! Ja nad on ilusad, kurat võtku! nad on vahest nii ilusad, et pää uimaseks läheb... Kooliõpetajale saadavad nad armastusekirje...

— Kuidas? Kas seda on ette tulnud? peatus ajakirjanik uudishimus.

— Muidugi on. No, mis sa teed niisugusel korral? Otsekohe ei tohi midagi ette võtta, teised saavad aru, siis läheb ja uputab enese häbi pärast ära. Alles pikkamesi võtad ta käsile, seni kui ta viimaks on su käes pehme, — noh, siis on ka varsi kõik möödas. — Ah, kooli-

õpetaja, kooliõpetaja... ma ei taha olla kooliõpetaja, ma tahan inimene olla!... Ja ma ei jää ka kooliõpetajaks, teenin veel need paar aastat, siis lähen ka mina linna; ka mina tahan tulevikule elada ja õnnelik olla!...

Ja päris kaelamurdvate hüpetega sõõstus ta ühest seinast teise.

Üliõpilane vaikis silmapilgu, siis lausus ta:

— See on ju kõik väga ilus niisuguseid ideaale rinnas kanda ja elu tuleviku jaoks hoida, aga kujuta omale ette, et tulevikku ei tulegi. Et kogu eluaeg on ainult olevik. Siis on sinu elu lihtsalt maha visatud kapitaal... Või on sul minevikku?

— Ei ole.

— No vaata, ka tulevikuga on lugu niisama. Kust see tulevikki tuleb, kui pole minevikku olnud?

Üliõpilane vaatas küsivalt mõlema seltsimehe otsa. Ajakirjanik näis millegi kallal juurdlevat, kooliõpetaja lausus pikkamesi ja tükeldi:

— Nüüd ma saan aru, mis see tähendas, kui kord ajalehes lugesin kuulutuse: Elatanud, minevikuta naisterahvas otsib kirjavahetust viisaka nooremehega, abielu otstarbeks...

— Tont seda teab, kirus ajakirjanik, kui kooliõpetaja oli lõpetanud, — ma ei saa ikka lahti sellest mõttest, et kuueteistkümne- aastased plikad kirjutavad kooliõpetajale armastusekirje. Mina olen nii kaua otsinud naist – naisi, parandas ajakirjanik punastades, – aga ühtegi ei ole ma leidnud. Need, kellega mina olen kokku puutunud, ei kõlba üldse kuhugile. Siin ei aita muud kui peab ise naist kasvatama.

— Sinust, Hans, paistab igal sammul, et sa oled seminarist. Ma ei tea, kas mina olen kunagi olnud tõsine seminarist, aga ma olen kõik teinud, et igasugusest seminarismist vabaneda. Näiteks on üks seminaristi tunnus, et ta alati võõrast inimest, kellega üle kolme korra kokku

puutunud, hakkab sinatama. Aga see oli ainult möödaminnes, á propos. Enam vihastavad mind need vaated, mis teil on naisterahvaste kohta. Teie kujutlete naistes ikka Jumal teab mis ideaale. Ka mina olen seda teinud seni, alles päälinnas loobusin sellest lapsikust idealismist. Naisterahvast peab võtma nii nagu ta on.

Toodi lõunat. Keedetud munad ja rõõsk piim jämeda leivaga. Teekäijad sõid isukalt. Siis mindi jälle teele.

Õhtu eel jõuti pärale. Pühajärve veepeegel läikis puude vahelt. Hinge pidades tõtati sinnapoole.

Oldi järve kaldal. Keegi ei rääkinud. Mõttes silmitseti ümbrust. Oldi väsinud, natukene nagu pettunudki. Unistused Pühajärvest, teiste jutustused, luuletused. Ja nüüd ... ilus ta oli, seda ei võinud salata, aga muidu – niisama maa ja mets ning pilved taeva all ... Ja võõrastemaja „Гейлингензээ" ees käratsesid õllepudelite juures purjus tartlased, ümargused kaabulotud pääs, pikad kuued seljas, rihmaga vöölt kinni tõmmatud.

Aga see oli siiski pühalik silmapilk nende elus. Nüüd võidi enestele tunnistada: ma olen sääl olnud ja kui keegi küsis:

— Kas olete Pühajärvel käinud?

Siis uhkelt kosta:

— Olen.

Või jälle mõnda reisijuhtumist jutustada, alates nõnda; See oli ühel ilusal suvisel päeval, siis kui meie Pühajärvele sõitsime jne.

— Ah, väsinud oled! ohkas kooliõpetaja. — No, kas istume siin natuke või läheme öömaja otsima?

— Oleme ikka natuke siin, arvas ajakirjanik, — ega tea kas me homme enam tuleme. Mis sina arvad, Sasha?

— Kuidas te soovite? Ma arvan, me võiksime ikka natuke istuda.

Nad istusid siis. Ei istunudki, vaid lamasid. Kooliôpetaja ristseljali, vahtis taeva poole; ajakirjanik poolküllakil, selg peaaegu järve poole; üliõpilane istus kännu otsas ja vaatas eemale üle järve . . .

Tasa loksus järve vesi, veeretades kaldale väikseid virvendusi, mis veepeegli selgust vaevalt segasid. Vee kurrutused otsekui ihkasid üle kalda meestele näkku vaadata, hämarusest tumedasti paistvatelt piirjoontelt langevaid kiiri tagasi heites neile nende eneste nägusid näidata. Aga asjata olid lainekeste karglemised, mehed ei pannud neid tähele, vaid algasid varsi eneste keskel juttu.

— Ja kuidas siis sina oled elanud, Hans? küsis üliõpilane ajakirjanikult.

— Mina? Päevast päeva. Iga päev otsi materjaali, millega lehte täita ja millest juhtkirju kirjutada.

— Sinu juhtkirju ma tunnen. Nendes on seesama seminaristi toon. Millest sa ka kirjutad, ikka lõpetad hää lootusega parema tuleviku pääle. Või jälle: „Soovida oleks, et . . ."

Ma saan väga hästi aru, et rahvale peab niiviisi kirjutama; isegi Puschkin ei heida meelt, vaid loodab, et „üheksas laine teda kaldale kannab," kuid siiski tahaksin ma Lermontoviga ütelda: Midagi soovida ja kätte püüda, sest ma saan aru, aga kes-see siis loodab? . . Ma usun, Lermontov igatahes seisab elutõele lähemal. Tunnete neid kohti nende kirjanikkude töödes?

Sõnatu pääraputus oli eitavaks vastuseks.

— Ka sina mitte, Hans?

— Ei, oli lühike vastus.

— Noh, sinule on see andeksantav, sest sina oled Eesti ajakirjanik.

— Aga ma tunnen üht teist ütelust Lermontovist, teadustas ajakirjanik.

— Ja see on?

— Halvemat kui surm ei juhtu midagi. Ja surma käest ei ole pääsmist.

— Kahte surma karta pole,
Ühe eest ei pääsmist ole,

laulis kooliõpetaja.

— See on säälsamas . . . Meie aja kangelases . . . Aga tead, mis ma mõtlen, Hans, et sina jälle varsi pead oma elukutset muutma. Mul on niisugune aimus, et meil nüüd tuleb aeg, kus ajakirjanik mitte ainult ei pea neid kohti nendest kirjanikkudest teadma, vaid kes ka Rousseau ja Francesco d'Assisi töid olgu algupärandis lugenud, kes tunneb filosoofiat ja raudtee-asjandust, kaubanduse kirjavahetust, raamatupidamist ja uuemaid luuletusi — ühe sõnaga — asju, millede nimesidki mina praegu veel ei tea. Seminarismi asemele astub universalism. Ja siis ei loodeta ainult meie lehtede juhtkirjes, vaid soovitakse juba rohkem ja pääasi — püütakse seda kätte saada. . .

— Siis pead küll sina ajakirjanikuks hakkama, kui seminaristide asemele universiteedi mehed tulevad, arvas ajakirjanik.

— Võib olla, ehk hakkan ka, kui on veel jõudu, vastas üliõpilane kuivalt.

— Aga miks sa siis raiskad oma jõudu matemaatikat studeerides? Miks sa ei õpi kohe õigusteadust või muud sellesarnast, nagu sotsialoogiat, mis elule lähemal?

— Kuidas peaksin ma sotsialoogiast aru saama, kui ma ei tunne differentsiaal-rehkendust? küsis üliõpilane.

Kuid see oli teistele tundmatu maa, samuti tee, mis sinna viis.

Kõne soikus, lühikese vaheaja järele võttis ajakirjanik uuesti sõna.

— Õigust ütelda, olengi ma vahest juba mõtelnud elukutse muutmise pääle. Need mõtted tulevad siis, kui enam ei tea, millest kirjutada ja kui mingi asi enam ei huvita. Siis uurid ja puurid, lähed sängi ja katsud pikali lamades sule-

pääst midagi välja närida. Aga mõtted ei püsi koos ja sagedasti pead imestama, kui korraga enda leiad hoopis ise vallas viibivat. Aga mis elukutse pean ma nüüd valima? Ma tunnen hirmuga kuidas Vene keel ikka enam ja enam ununeb. Sagedasti lamad niisugusel korral tundide viisi voodis ja murrad pääd, kas sõnas lentjaj ѣ või e kirjutatakse . . .

Teised ei pannud tähele, kas jutustaja naljatas või rääkis ta tõtt. Üldse polnud neil viisiks teist kuulata, vaid igaüks ootas mil teine lõpetab, et omaga välja tulla.

Aga nüüd ei olnud enam kellelgi midagi ütelda. Üliõpilaselt ei küsitud tema käekäigu järele ja tema ise ei mõistnud enesest rääkida. Mis oligi tal oma elust jutustada? Tema ei olnud harjunud seljali lamama, temal ei olnud aega olnud selle üle aru pidada, kas sõnas ѣ või e kirjutatakse, tema pidi kirjutama, pidi õigesti kirjutama.

Järve kohal kerkis valge udu. Lained loksusid kaldale.

Äkitselt kargas kooliõpetaja maast üles.

— Nüüd tuli meelde, hüüdis ta ülesleidja rõõmuga.

— Mis asi? küsis ajakirjanik ka istukile ajades.

— Kuidas kukk on Slaavi keeli.

Ajakirjanik laskus pettunult endisse asendisse.

— Nnoh? tegi üliõpilane ükskõikselt.

— Petel.

Sant Simon.

Kaugel kostis kõue kõmin.

Idataevast kerkis tumesinine pilv ja lähenes kiiresti. Tõstis tuult. Seni liikumatud puulehed hakkasid sahisema.

Ma kiirustasin samme. Tahtsin enne vihma jõuda külasse. Aga vaevalt olin esimeste talude kohal, kui pikne minu pää kohal kärgatas. Sellele järgnes äge vihmavalang. Põgenesin lähemasse tallu ulualla. Eespool paistsid majad uuemad ja puhtamad, aga ei olnud enam aega valida.

Vahest oleksid nad mulle pakkunud paremat kaitsetki, kui see suitsutare oma sammeldanud katusega, mille pääl kasvasid maltsad ja üksikud rukkikõrred, risti-rästi mademed katuse harjal.

„Selle maja peaks toimetama Eesti Rahva Museumi," mõtlesin ma õueväravast sisse käändes. Koera hingegi ei olnud kusagil, kuigi olin kuni toa ukseni iga silmapilk äkilise kallaletungimise vastu valmistatud. Vististe oli siin tegemist ühe niisuguse eeskujulise peremehega, kes kurja ilmaga ei aja koeragi välja. Tõepoolest näiski kõik pere koos olevat. Keegi ei olnud väljast tulles veel aega saanud istet võtta; kõik näisid otsekui pesa päält üles peletatud.

— Pange tuli ahju, käskis valida näoga peremees, praegu veel tõsisem kui muidu. — Kas augud on kõik kinni pandud?

Kôik oli korras, ent peremehe pilvis otsaesine ei läinud veelgi selgemaks.

— On see ka inimene, ei märka nüüd väljalt ära tulla. Hobune, vaene loom, selle saju käes, kaebas ta silmapilk hiljem.

Ta istus maha, akna kõrvale, ja jäi, ilma et oleks piipu pannud, pühalikult nagu kirikus, norutama. Nõnda tegid ka teised; lapsed pugesid kartlikult nurgast välja ja läksid vanade juurde. Usaldavalt istusid nad isa pôlvele, kes muidu ei näinud suur lastearmastaja olevat.

Ikka sagedamini nähvasid välgud, kärgatasid kõuehood. See oli pilt, vaadelda neid sikati sakati sähvivaid piksenooli, mis valgustasid kohutav-tumedaid pilvi, ainult see tundmus, et sa ise ei ole nende eest millegagi kaitstud, ei lasknud vaatlemismõnu segamata maitsta.

Tôepoolest, veel kunagi el olnud ma end nõnda Jumala käes tunnud kui sel õudsel päeval. Ümberringi istusid inimesed, kes seda oma eluaja olid tunnud. Iga leivapaluke, mis nad sõid, tuletas seda meelde.

Ja sellepärast nad istusid nii pühalikult, lapsed kui vanad; igaüks näis salaja palvetavat.

Ainult rehetoast, kus suits juba maani ulatas, kobis kokkuvajunud inimkuju, täieste pime, ühes käes sukavarda-kott, teises madal järi, kambri ja hakkas rahulult ühest nurgast teise rändama, ise pomisedes vaimulikka laule ja sagedasti tõugates vastu inimesi.

Kotis oli nähtavasti kôik tema varandus ja õnnetuse-korral poleks tema oma pimedatest silmadest hoolimata olnud mitte viimane pääseja.

Üheks silmapilguks läks kammer üleni valgeks ja nagu oleks ka pime aimanud seda suurt valgust, jäi ta kohkunult keset tuba seisma, kuna tema eluta nägu, akna poole pöörduna, omas täies tarretuses juhmilt välja vahtis.

Sellele järgnes raksatus, nii et väiksed aknaruudud klirisesid; ja kogu hoone näis põruvat.

— Issand, ole meile armuline! ohkas pime ja tema käekott langes maha.

Parajasti, kui ta kummardas seda üles võtma, avanes uks ja tugeva kasvuga mees, üleni porine ja läbi märg, astus sisse.

— No, kas jälle reis lahti? hüüdis ta häälega, mis ei sobinud sugugi selle pühaliku vaikusega.

— Ime, et sinu elu ja varandus on need kõige kallimad! Et sa, sõge, ei näe rahuliste istuda, kuni see mäng läheb üle.

— Seda ei nimetata mänguks, kui Taevataat oma vihas tapleb, tähendas peremees ja tema sônad tundusid vähe noomivalt.

— See kõik on mäng, loodusvägede mäng. Niisama nagu noored loomad kevadel paaritavad, nõnda ka loodusväed.

See ratsionalist, see tööline, oma märja ja porise põllega, see rikkus seda algelementlist meeleolu, seda müstitsismi, mida ma salapärasest kartusest värisedes maitsesin.

Ma ei võinud talle kinkida oma pühade tundmuste haavamist.

— Millega siis teie olete nende loodusvägede eest kaitstud? küsisin, nagu küsitakse vallatumalt poisikeselt, kes oma arvatavas tarkuses pilkab vägevamat olevust.

Nüüd alles ta märkas vôôrast toas. Olles mind mõõtnud ühe uuriva pilguga, küsis ta omalt poolt:

— Ma tahaksin teada, missuguste vägede eest oleme meie siis kaitstud!

Ma ei mõistnud seda meest sel silmapilgul. Silmitsesin teda nagu imelooma. Ta seisis ukse all, kuna tema riietest suur loik oli savisele põrandale maha tilkunud.

— Eks sa võta nüüd märjad riided seljast, mis sa neist veel hoiad? Ei sa võinud ka enne vihma ära tulla, manitses peremees.

— Mispärast peremees üksi siis sulase vastu nii armulik on kui Taevataat tapleb? hirvitas mees. — Ma tahtsin kündi lõpetada, selle riba pärast poleks maksnud enam hobust rakendada.

Ta hakkas nüüd kuivi riideid otsima. Pööras kõik asjad segi ja tegi niisugust müra, milles kõuekärgatusedki enam ei kostnud nii kõrvulukustavalt nagu enne.

Ma olin tõsiselt pahane selle inimese pääle. Nagu paha vaim prassis ta jumalakartliku loodusrahva seas.

Et tema kära ennem vaikiks, aidati tal riideid otsida. Olles end ahju paistel ümber seadnud, heitis ta väsinud töömehe meelerahus voodisse. Tasane norin tunnistas varsi, et loodusvägede mäss tema unerahu ei seganud, kuna teised valvel ei mõtelnudki puhkamise pääle.

— Mis inimene see on? küsisin ma, kui müristamises pikemad vaheajad tulid.

— Tema niisugune rahutu vaim kõige oma eluaja olnud, vastas peremees. — enne oli ta ise peremees olnud. Mässuaastal oli ta nagu arust ära. Just nagu nägi midagi. Möllab, käratseb koosolekutel. Laseb vana vallavalitsuse lahti, paneb uue ametisse, ajab kirjutaja kotti ja püüab kirikherrad — nagu päris pöörane! ... Kui karistussalgad tulid, pani ta plehku. Talu põletati maha, vana ema suri ehmatuse ja hirmu kätte. Oli mitu aastat ära, siis tuli viimaks ja hakkas mul sulaseks . . . Peremees tahtis veel midagi ütelda, aga äkiline pikselöök, mis näis lähedale langevat, võttis tal sõna suust,

Magaja pööras teise külje, üks raamat kukkus voodi vahelt maha.

Ma tõstsin selle üles. Nimilehelt lugesin „Eteenpäin kalenteri kansalle v. 1906."

Nähes seda võõrast raamatut selles ümbruskonnas, hakkasin teda lehitsema.

Sääl oli päevaraamatu taolisi ülestähendusi.

„Vana aasta õhtul põgenesin kodunt. Öö olin metsas. Näärikuu kümnendal päeval jõudsin Soome."

Oli pikem vahe, siis tulid üksikud märkused.

„Täna jôudsime Helsingisse. Aga meie ei jää siia kauaks, meid varitsetakse.

Jõudsime Tamperele. Hulk rahvast oli meid vaksalis vastu võtmas, meie jõime mitme haritud soomlase juures kohvi ja töölistelehe toimetaja kinkis mulle selle raamatu".

Magaja liigutas end rahutult voodis, ma ei tahtnud edasi tema saladustesse tungida ja panin raamatu käest.

Kõu oli üle läinud, aga äge vihm peksis vastu akent.

Ma ootasin mil sadu üle läheb, et jälle teele minna. Et aega seni mitte muidu viita, tegin juttu vanust asjust, sest selles majas näis muinsus olevat hästi alalhoitud.

— Teie olete vanavara-korjaja? küsis hääl sängist. Magaja oli ärkvel.

— Ja, mina võtan häämeelega vastu ja toimetan edasi.

— Kas see on ka haritud mehe töö? küsiti säält uuesti.

Aga äkiste langes pikutaja pilk raamatule. —Kes selle on välja toonud? Jälle laste ette visatud, seni kui pole muud kui tükid taga.

Ta peitis hoolikalt raamatu padja alla. Aga siis tulid talle teised mõtted. Võib olla, tekkis tal himu end minule paljastada, näidata kes tema on ja mis ta võib.

Ta lehitses raamatut, käänas selle üle selja ja näitas võiduka näoga mulle üht pilti.

— Näe, see on Sant Simon!

— Sant Simon?

— Sant Simon jah. Nätse. Teie ei tunne teda, — ah ja, muidugi, teie vanavara-korjaja, teie nuhite ainult minevikus. — Tema oli vanast Prantsuse aadeli soost, isa oli krahv.

— Ah, Saint-Simon, taipasin ma.

— No jah, Sant Simon. Kui teda poisikesepõlves kord hull koer oli hammustanud, võtnud ta tulise raua ja põletanud haava välja. — Vaat' see on mees!...

Jutustades selle mehe elulugu, ta on uhke, et võib mulle soomekeelset teksti seletada, tema, kes selle asjaga nii tuttav, kuigi ta paiguti võitleb arusaamatusega ja palju läheb kaotsi sellest iseäralikust mehest, kes teinud midagi tööliste hääks, keda politsei taga kiusanud, kuni ta kõik oma varanduse kaotanud.

Ma tunnen nüüd ja tean kes on Sant Simon.

Vihm oli üle, mind ei pidanud enam mingi asi kinni.

— Ja teie, küsib minult see oleva ilmakorra leppimatu vaenlane. — Mis tegite teie 1905. aastal, siis ei korjanud teie ju ometi mitte vanu närusid?

— Ei, siis ei korjanud ma vanu närusid. Nii oleksin minagi siis nimetanud vanavara. Aga maru on üle ja ilm selge — nüüd pole muud kui minevikku nuhkima.

— Aga ta tuleb jälle, see maru. Oodake aga, las' kogub elektrit. Siis läheb vana tants uuesti lahti. Ja mis teete siis teie?

— Ma ei tea. Ma pean nüüd minema. Ja teie? . . . Elage hästi — Sant Simon!

Patukahetsus.

Õhtu hilja veel tõmmati kella.

Preester Vares oli juba voodis, aga et tüdruk oli välja läinud ja proua viibis vanemate pool, võttis vaimulik mees mantli ümber ja tõttas ust avama.

Trepiastmel seisis noor kaupmehe lesk Sidorova, kelle mees oli aasta tagasi surnud.

— Palun väga vabandada, algas hiline külaline, – et teid nii hilja tülitan, aga ei või midagi parata: ma pean veel täna teiega rääkima.

Kehakas vaimulik oli küll vähe pahane nii hilise külaskäigu pärast, aga kui ta nägi, et tülitaja oli ilus naisterahvas, kadus temast sunnitud lahkus ja vastuvõtt muutus sôbralikuks.

— Ei tee viga, tõttas ta vaigistama, – olge nii lahke, palun saali.

Olles sääl istet vôtnud, – proua raskes tugitoolis ja majaherra sohva laua taga, oli naisel natuke piinlik ja vaimulik püüdis end mantliga hoolsasti katta.

— Mis teil siis oli südame pääl? küsis ta asjalikult, et noores naisterahvas enese vastu usaldust äratada.

— Ma ei tea . . . ei saa kudagi hakkama. . . kogeles proua Sidorova ja nüüd märkas Vares tema suu ümber sügavat joont, mis kramplikult viltu kiskus.

– Ma olen nii kaua vaikinud sellest, selle hirmsa saladuse pidanud ainult enese teada . . .

— Millest on jutt? küsis preester, kellel salapärasest kõnest hilisel tunnil judinad käisid üle selja.

— Isakene, pihtis proua, – ma tulen teie kui oma hingearsti juurde ja avaldan teile ühe suure saladuse, mida seni pääle minu keegi muu ei tea ja pääle teie keegi teine ei tohi teada. Andke mulle troosti ja õnnistage mind.

Aasta eest suri minu abikaasa, nagu te teate. Ta sai maetud ja kõik läks nagu harilikult. Aga ta ei surnud mitte täiesti loomulikku surma, kuigi ta juba oli ligimaile kuuskümmend aastat vana. Minu käsi oli selle juures osalt tegev ... Ma riputasin talle kübekese arseenikut viina sekka ... Ta jõi viimastel aastatel hirmsasti ja mina ei võinud teda enam silmaotsas sallida ... Minul oli sel ajal üks noor sell, kes nüüd meie äri juhatab ... Sellest ajast piinavad mind hirmsad viirastused ja ööseti ma ei saa silma kinni. Mu ihu väriseb üleni ja mul on ööde eest kange hirm ...

Mida kauemini noor lesk rääkis, seda enam hakkas lugu hingekarjast huvitama. Asi oli kohutav, – siin oli tegemist mõrtsukatööga, aga vaimulik ei suutnud uudishimu romaani üksikasjalise käigu kohta taltsutada; ta päris pisema kui peensuse üle seletust. Sääljuures tundis ta endas kasvavat kaastundmust ja osavõttu noore naise vastu.

Sellepärast ei läinud ta oma pihtikônes mitte dogmadest ega usuteadlistest lööksõnadest välja, vaid kogu tema jutluses helises üldis-inimlik toon. Lõppeks esitas hingearst rohusedeli.

— Võtke pühitsetud vett, pajatas vaimulik. See on kõige vastu hää, olgu ihu- või hingehäda, võta sisse ja määri pääle — mida rohkem, seda parem.

Ja siis ta tõstis käed õnnistades üles ning kuulutas patud andeksantudeks.

Vaimulik talitus oli läbi, aga isakene pidas veel võõrast kinni, et temaga kõnelda nagu ini-

mene inimesega ja soovitada talle klaas veini täieliseks rahunemiseks.

Külaline ei tahtnud seda üleliigset pakkumist kuulda võtta, aga majaherra oli kõigutamatu. Juba tõi ta pudeli puhvetkapist.

Nad maitsesid veini, vein maitses hää. Puhusid juttu, juttlähendas neid üksteisele. Noor naine, kes aasta läbi kannatanud rasket hingepiina, sai pikkamesi oma rahu tagasi. Ja tugev mees omandas endise elurõõmsa meeleolu, mille epikuurlisi kujutlusi hiline kellahelin ja kohutav kõnehakatus olid vähe seganud. Kui nüüd nende kallimate Jumala andide, naise ja veini joovastav lõhn tema ninasse tungis, oleks preester ülemeelse rõõmu pärast peaaegu hõisanud.

Aga ta suutis hoiduda hüüdest, mis tühjas majas oleks õudselt vastu kajanud, jõudu kokku võttes suutis ta toolil püsida ja ainult tema raudne käsi haaras õrna valge käekese kramplikult pihku.

Kui viimaks hiline külaline läks, oli ta rahustatud. Hingeliselt täiesti kosunud ja kehaliselt nii magusasti väsinud.

Hommikul tuli papi naine, inetu ja kuivetu kui sirts, ja hommikul ärkas mehe südametunnistus.

— Lase sauna kütta, ütles papp naisele, — aga hästi palavaks ja lase vihtu siduda, aga hästi valusad.

Saun oli köetud nii palav, et preestri õladeni ulatavad juuksed lae all kahisesid, ja vihad ootasid külmas leilivees.

Ja papp naisega läks sauna.

— Viska leili, aga hästi kanget, ütles papp naisele.

Kerisekivid paukusid, keeva auru tossas lae alla.

Isa Vares ootas laatsakil laval, viht käes.

Siis tuli leil ja langes nagu linaseemne salv pikutaja pääle, rôhudes rinda ja mattes tema

hinge. Veel ei liigutanud end mees, vaid ootas kuni soojus üksikutest liikmetest läbi imbub ja kondiüdini tungib. Selleks kulus ainult silmapilk, siis läbistas õndsalik varin tema säsid. Taevalik mõnu... Aga see joovastas veel enam kui naine või viin.

Oo, kostis lavalt, pikalt ja venivalt.

Enesekaristaja tõstis viha ja iga hoop, mis langes, rabas lihalikku ihu ja rookis tema patuseid mõtteid. Vali käsi nuhtles kirgliselt, armutalt, ega jätnud veel siis oma nahka parkimast, kui naine põrandal oli ammu nôrkenud.

Mees ei kuulnud ega näinud midagi. Ta ähkis, toetades jalgu vastu lage, mis oma raskusega lasus tema õlgadele. Pehme ihu lõi vedelalt lotendama, valge ja selge liha omandas roosaka läike.

Lavalt tulles valas endale pange külma vett kaela ja närvide tugevast vapustusest visatud, tegi niisuguse hüppe, nagu noor sälg, kes tallist pääsnud.

Siis laskis end pesta, misjuures naise kondilised käed tema pehmet selga voolides üles ja alla liikusid.

Asjata olid eemal olnud naise kallistused, mõjuta sauna idamaine mugavus — mees jäi eneses kindlaks.

Ta pani pühakuju ette küünla ja palvetas nagu suurtel pühadel.

Siis jõi ta teed, jõi kaheksa klaasi järje-panu.

— Emakene, vala mulle veel üks, ulatas ta klaasi ikka uuesti naise kätte, ilma et oleks kuulnud juttusid, mis see talle oma vanemate majast vestis.

— Püha Jumala Ema, Kiril Jakovlevits, palju sa täna õige jood? imestas Klarissa Denisovna.

— Teen enese kallal põhjaliku puhastuse, seest- ja väljaspoolt, oli mehe vastus.

— Oli see alles saun täna! Ma ajasin enese kuumaks – до бѣлаго закалѣнія — ja siis külma

vett, see karastab. Ma olen nagu puhastustules sulatatud kuld.

Kaheksa klaasi teed, need rammestasid mehe lõpulikult. Mõnus väsimus võttis võimust. Ta tõusis lauast ja läks otse voodi.

Naine pani teenõud kappi, tõstis samovari kööki ja ruttas talle järele, et üle hulga aja isakesele kaela hakata ja talle sosistada kôrvu sõnu, mida üksi armastajal naisel mehele ütelda . . .

Isakene aga magas juba õiglase und.

Elu pärast surma.

Esimese vaatuse lõpul sirutas vastase püssikuul Gundemari maha. Eesriide langedes tagumiste pinkide valju müra all, kargas ta maast üles, pesi end, vahetas riideid ja läks kui Paul Remmel puhweti, et kõige selle ärevuse pääle meelerahus vaikselt õhtust süüa.

Remmel eksis aga rängasti, kui ta arvas kõik publiku saalis olevat verist draamat vaatamas, mis talle oleks võimaldanud silmapilguks üksi jääda.

Teda võeti all hõisates vastu.

— Ha, Remmel-Gundemar, sa tuled nagu kutsutud. Ega sa muidugi ei oodanud teises ilmas jälle oma armsaid sõpru ees leida? hüüdis maalija Raudkivi. Aga nii peab see olema. Meie taidlejad hoiame ikka kokku. Meie ei lähe sinna, kus vanad naised kohvi lauas keelt peksavad ja kus muidu nii igav, vaid meie vajume ikka allapoole, nagu meie tendents juba maa pääl olnud ja joome oma sõbraliku klaasi õlut, olgugi siin nii kole kuum.

Raudkivi pühkis tasku rätikuga oma laia otsaesist ja tõstis õlleklaasi kokku löömiseks.

— See ei ole õige, mis sina, Hans, ütled, et meie alati oleme allapoole kaldunud, protesteeris palja näoga, aga kahu peaga, kurvameelne noormees, kes kõige aja oli mõttes oma ette vahtinud. — Mina kui helilooja pean niisugusele vaatele vastu vaidlema. Muusikas oleks

alaspidiminek üldse võimata, helid otsivad omale teed ikka ülespoole...

— Teoreetiliselt täiesti õige, lõi protesti kolmas, tuhakarva hõredatejuustega ja niiskete hallide silmadega mees, käega helilooja õlale pooleks. — Armas Leyer, oma kompositsioonides võite teie ju taeva poole püüda, kuid ärgem rääkigem nüüd neist igavaist asjust. Mis puutub meie era ellu, siis pean ma Raudkivile õiguse jätma, üldiselt oleme me ikka ainult alumised einelaua ruumid üles otsinud.

— Õige, kinnitas Remmel. — Kirjanik on vahemees ja lepitaja. Selle pääle joome. Elagu kirjanik ja ajakirjanik Eliting!

— Elagu kirjanik! Kirjanikul on ikka õigus, kiitis Hans Raudkivi tagant järele.

August Elitingile meeldis, et tema terviseks joodi. Aga et kõige sõpruse juures mitte oma asjalikkust kaotada, võttis ta, tühi klaas lauale pandud, uuesti sõna. — Meie joome küll tervist, aga oma kurvastuseks peame tunnistama — meie sureme liiga ruttu. Vaevalt on meie nimed läinud rahva sekka, kui nad juba ununevad. Sina, Remmel, langesid ennemalt, tead, sääl „Bürgermusses" alles kolmandas, neljandas ja isegi viiendas vaatuses mõrtsuka käe läbi, või olid koguni nii antiikaristokraatlik, et ise kihvti võtsid, aga nüüd meie uues teatris oled juba teises vaatuses vaba. See on ometigi liig lühikene aeg näitlejale. Nii ruttu ei saa veel õieti oma liikmeidki välja sirutada. Kas see pole kurb?

— Muidugi on see kurb, viskas Raudkivi vahele, — kurbi lugusid on meil palju. Näiteks, pean mina tõendama, et meie taidlejad iialgi üksteisest aru ei saa. Kirjanik ei mõista komponisti ja komponist ei ole lugenud kirjaniku töid. Näitemängu ja maali vaadatakse kui moeasju, aimamata nende hingeelu peensusi ja värvide kokkuseadet. Ei ole ühist taidetunnet... Kui ühte aidataks sure-

matuks saada, siis võiks teinegi talle kergemini järele jõuda...

— Ma olen ikka püüdnud asjalik olla, ka iseenese vastu, aga nüüd ma pean tunnistama, et sina, Raudkivi, isiklikuks lähed. See on tormijooks minu nõrga külje pääle, et ma ei ole muusikalik. Nii kurb kui see iseenesest on, — ma ei või sinna midagi parata. Sellepärast ma ehk ei olegi suutnud herra Aleksander Leyeriga nii lähedalt sõbraks saada, nagu näiteks sinuga ja sinuga, ja meie ütleme sagedasest koospurjutamisest hoolimata üksteisele teie.

— Samuti pean mina selle osa, mis herra Raudkivi kõnes käis komponisti kohta, kes pole kirjanikka lugenud, ebatõeks tunnistama. Nii harimata meie muusikamehed ei ole. Mina võin enese kohta vähemast tõendada, ma olen Shakespearegi lugenud.

— Trump, mille vastu meie enam ei saa, sest nüüd on Remmel herra Leyeri poolt ja kummagil pool ühe palju mehi, arvas Eliting, kes ei suutnud heliloojale seda andeks anda, et ta tema töid ignoreeris.

— Laseme Shakespeare Shakespeareks jääda, soovitas Remmel. — Minul näitlejana ei jää muud üle kui selle traagilise olukorra koomilisust ära märkida.

Ta täitis kõikide klaasid.

— Selle pääle joome, lausus ta, klaas suu juures.

Kõik jõid kaasa.

Parajasti, kui Eliting oma klaasi põhja nagu teleskoobi otsa vastu taevast upitas, pääsis pää kohal kange müra lahti. Mürin lähenes treppi mööda allapoole ja viimaks pahvatas inimesi uksetäielt puhvetti. Need olid kõverad ja igapidi nurgelised olevused, kollakat karva krobelise näonahaga, nagu oleks elu neid igast küljest pigistanud, litsunud ja muljunud ja silmaveelehelis nende näojume söönud.

Enamail puudus julgus asuda leti ette või istuda laua taha, nad leppisid alandliku püstiseismisega einelaua ruumis, et üht kodutopitud paberossi suitsetada. Tuntud laudkond, kes väljakutsuvalt nurgas laiutas, tõmbas nende tähelepanu enese pääle ja sai teiseks näitelavaks näitemängu vaheajal.

Seda tundsid need mehed ja püüdsid enestele uhkemat kehaseisu anda. Nad said vaimurikkaks, naljatasid naersid ja valasid ohtrasti õlut klaasidesse, mis lausa üle ajasid.

Tuntud laudkond... Aga see oli veel varjuelu, mida elati. Juba oldi eneses märgatud loova jõu kadumist ja lõbusas koosviibimises pühitseti vaid oma geeniuse matuseid.

Kui viimaks kelner arve tõi, oli kõigil tuju halb, üksnes Remmel katsus naljaga piinlikust seisukorrast pääseda.

— Mind ei ole enam, ütles ta, — mina olen surnud. Küsige rahvalt, kes täna teatris käis.

— Meie kõik oleme surnud, hüüdis Eliting. — Hei, kelner, lollpea, meie käest ei ole sinul midagi saada; meid ei ole enam olemas.

— Kuidas? küsis kelner ja naeratas alandlikult — herrad on ju sääl.

— Kui nad on sääl, siis ei ole nad siin, filosofeeris Eliting.

— Kas sinu pää sellest lihtsamastki loogikast jagu ei saa, karjus ta, meeled joodud alkoholist ja oma vaimukusest erutatud, — meil ei ole raha, järjelikult ei ole meid olemas.

Rahul oma lõpuotsusega, tühendas ta viimase klaasi ja, sõprade poole pääd nikutades, ohkas:

— Ah, niisugune on siis elu pärast surma.

SISU.

Hind 170 marka.